ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΚΑΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ Γ΄

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΣ

Μετάφραση: Νίκος Παπαδόπουλος

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ	: "Τό Κράτος καί ο Ιστορικός του Ρόλος"
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	: Νίκος Παπαδόπουλος
ΕΚΔΟΣΕΙΣ	: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
	Βαλτετσίου 53 Αθήνα
	τηλ. 3602040

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

"Τὸ Κράτος κι ο Ιστορικός του Ρόλος" είχε ετοιμαστεί γιὰ ἕνα λόγο που θὰ διαβαζόταν τὸ Μάρτη τοῦ 1896 στὴν αἴθουσα Μὶλ Κολὸν στὸ Παρίσι σ' ἕνα πιθανὸ ακροατήριο 5.000 ατόμων. Θὰ ἦταν μιὰ από τὶς διαλέξεις που είχε οργανώσει ο Ζὰν Γκρὰβ εκδότης τοῦ αναρχικοῦ περιοδικοῦ "La Revolte". Ο Κροπότκιν ὅμως δὲν παρέδωσε τὸ κείμενο γιατὶ φτάνοντας στὴ Διέππη, στὸ δρόμο γιὰ τὸ Παρίσι, τὸν σταμάτησαν καὶ τοῦ εἶπαν ὅτι είχε απελαθεί απ' τὴ Γαλλία κι ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ φύγει μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο. Σὲ περίπτωση αντίστασης θὰ φυλακιζόταν. Σ' ἕνα γράμμα στὸν Γκιγιώμ, ἕξι χρόνια αργότερα τὸ 1902, ο Κροπότκιν περιγράφει τὶ συνέβηκε:

Ἕνας αστυνομικὸς μὲ πλησίασε. "Κύριε Κροπότκιν πρέπει νὰ σᾶς πῶ δυὸ λόγια. Εἶμαι αστυνομικός." "Πολὺ καλά." Παρουσιάστηκε σὰν Κύριος Merdes[1] ("Ισπανικῆς καταγωγῆς" πρόσθετε κάθε φορὰ που επαναλάμβανε τὸ ὄνομά του.)

Μοῦ διάβασε ἕνα γράμμα απ' τὸν Bourgeois[2] (Γάλλο υπουργὸ) που περιλάμβανε πάνω κάτω τὰ ακόλουθα: "Σὲ περίπτωση που ο Κροπότκιν αποβιβαστεῖ, πληροφορήστε τον ὅτι ἔχει απελαθεί κι ὅτι πρέπει νὰ φύγει μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο. Ἂν αντισταθεί, φυλακίστε τον."

"Εντάξει" αποκρίθηκα. "Θὰ τηλεγραφήσω στὴ γυναίκα μου καὶ τὸν Γκράβ." Καὶ αυτὸ ἔκανα.

Ὅσο γιὰ τὴν επιστροφή μου, είχα φτάσει μὲ τὸ δεύτερο ημερήσιο πλοῖο, η θάλασσα ἦταν φουρτουνιασμένη — τόσο ἄγρια που ἂν καὶ δὲν είχα υποφέρει ποτὲ ξανὰ από ναυτία αναγκάστηκα νὰ ξαπλώσω (Μόλις ἄρχιζα νὰ αναρρώνω απ' τὴ γρίπη). "Θὰ φύγω αὔριο τὸ πρωΐ", απάντησα, "μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο".

"Ὄχι", απάντησε ο Κύριος Merdes, Ισπανικῆς καταγωγῆς, μὲ μιὰ γκριμάτσα. "Πρέπει νὰ γυρίσετε αμέσως μὲ τὸ νυχτερινὸ πλοῖο. Αλλιῶς θὰ πρέπει νὰ σᾶς στείλω στὴ φυλακή. Τὸ κελί σας εἶναι ἤδη ἕτοιμο."

Μετὰ τηλεγράφησαν σ' ὅλη τὴ Γαλλία... γιὰ νὰ μάθουν ἂν μπορῶ νὰ μείνω στὸ διπλανὸ ξενοδοχεῖο (μὲ δυὸ αστυνομικοὺς στὸ διπλανὸ δωμάτιο) ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφερθῶ στὴ φυλακή. Ο Υποδιευθυντὴς τῆς αστυνομίας δὲν δέχτηκε νὰ αναλάβει αυτὴ τὴ μεγάλη ευθύνη. Οὔτε ο διευθυντής. Τηλεφώνησαν ακόμη καὶ στὴ Νίκαια (ὅπου αναμενόταν από στιγμὴ σὲ στιγμὴ ο διάδοχος τοῦ Ρώ-

σικου θρόνου).

Στίς δέκα πλησίασε ο κύριος Merdes ακτινοβολώντας από χαρά. "Ο υπουργός σάς επιτρέπει νά περάσετε τή νύχτα στό ξενοδοχείο."

Έχοντας πετύχει τά αιτήματά του ο Κροπότκιν ρώτησε: "Είναι καλός ο καιρός;" καί όταν τόν διαβεβαίωσαν γι' αυτό πρόσθεσε: "Τότε ειδοποιήστε τόν Υπουργό ότι φεύγω μέ τό νυχτερινό πλοίο."

Οι βιογράφοι τού Κροπότκιν, Γούντκοκ καί Αβακούμοβιτς σχολιάζουν τό γράμμα ως εξής: "Ήθελε προφανώς νά τραβήξει μέχρι τά άκρα τήν αρχή του νά μή δέχεται τίποτα από τό κράτος, ακόμα κι άν τό είχε κερδίσει μέ τό ίδιο του τό πείσμα."

* * *

Ο αναγνώστης θά πρέπει νά είναι έτοιμος νά αντιμετωπίσει τό κείμενο σάν γραπτό ηλικίας κοντά ενός αιώνα. Αυτό βέβαια δέν μειώνει καθόλου τήν αξία του, απαιτεί όμως κάποια συγκατάβαση όταν ο Κροπότκιν αναφέρεται σέ "σύγχρονά" του γεγονότα καί, μέ τόν οπτιμισμό τής εποχής του, προβλέπει τήν "επερχόμενη επανάσταση".

---

1. Merdes: σκατάς.
2. Bourgeois: αστός.

1.

Επιλέγοντας τό κράτος καί τόν ιστορικό του ρόλο σά θέμα αυτής τής μελέτης, ικανοποιώ, νομίζω, μιά ανάγκη που έχει γίνει πολύ αισθητή στήν εποχή μας: τήν ανάγκη νά εξεταστεί σέ βάθος αυτή καθαυτή η έννοια τού κράτους, νά μελετηθεί η ουσία του, ο ρόλος του στό παρελθόν κι εκείνος που μπορεί ίσως νά κληθεί νά παίξει στό μέλλον.

Πάνω απ' όλα εκείνο που χωρίζει τούς σοσιαλιστές είναι τό ζήτημα τού Κράτους. Μπορούμε νά διακρίνουμε δυό βασικές τάσεις στίς φράξιες που υπάρχουν ανάμεσά μας κι οι οποίες αντιστοιχούν σέ διαφορές στήν ιδιοσυγκρασία καθώς επίσης καί στόν τρόπο σκέψης, αλλά πάνω απ' όλα στό βαθμό που πιστεύουμε στήν επερχόμενη επανάσταση.

Απ' τή μιά μεριά είναι εκείνοι που ελπίζουν νά πετύχουν τήν κοινωνική επανάσταση διαμέσου τού Κράτους, διατηρώντας ή ακόμα καί επεκτείνοντας τίς περισσότερες απ' τίς εξουσίες του γιά νά χρησιμοποιηθούν υπέρ τής επανάστασης. Κι υπάρχουν καί εκείνοι, σάν κι εμάς, που θεωρούν τό Κράτος μέ τήν τωρινή του μορφή, τήν ίδια του τήν ουσία καί μέ οποιοδήποτε προσωπείο κι άν εμφανιστεί, εμπόδιο στήν κοινωνική επανάσταση, τή μεγαλύτερη τροχοπέδη στή γέννηση μιάς κοινωνίας βασισμένης στήν ισότητα καί τήν ελευθερία' διακρίνουν επίσης καί τά ιστορικά μέσα που είναι προορισμένα νά εμποδίσουν αυτή τήν άνθηση. Οι τελευταίοι απεργάζονται τήν κατάργηση τού Κράτους κι όχι τή μεταρρύθμισή του.

Είναι φανερό ότι η διαίρεση είναι βαθιά. Αντιστοιχεί σέ δυό αντιτιθέμενες τάσεις, που στήν εποχή μας είναι έκδηλες σ' όλη τή φιλοσοφική σκέψη, τή λογοτεχνία, καθώς επίσης καί τή δράση. Καί άν οι κυρίαρχες απόψεις γιά τό Κράτος παραμένουν τόσο συγκεχυμένες όσο είναι σήμερα, δέν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι όταν — καί ελπίζουμε σύντομα — οι κομμουνιστικές ιδέες τεθούν σέ πρακτική εφαρμογή στήν καθημερινή ζωή τών κοινοτήτων, θ' αρχίσουν οι πιό πεισματικοί αγώνες.

Έχοντας τόσο συχνά κατακρίνει τό σημερινό Κράτος, επιβάλλεται νά αναζητήσουμε τήν αιτία τής εμφάνισής

του, νά μελετήσουμε σέ βάθος τό ρόλο του στό παρελθόν καί νά τό συγκρίνουμε μέ τούς θεσμούς που αντικατέστησε.

Πρώτα απ' όλα άς συμφωνήσουμε τί ακριβώς θέλουμε νά συμπεριλάβουμε στόν όρο Κράτος.

Υπάρχει βέβαια, η Γερμανική Σχολή, που αρέσκεται νά συγχέει τό Κράτος μέ τήν Κοινωνία. Οι καλύτεροι Γερμανοί στοχαστές καί πολλοί απ' τούς Γάλλους είναι ένοχοι γι' αυτή τή σύγχυση, γιατί δέν μπορούν νά συλλάβουν μιά κοινωνία χωρίς τόν Κρατικό συγκεντρωτισμό κι εξαιτίας αυτού οι αναρχικοί κατηγορούνται συνήθως ότι θέλουν νά "καταστρέψουν τήν κοινωνία" κι ότι υποστηρίζουν μιά επιστροφή "στό διαρκή πόλεμο τού καθένα εναντίον όλων".

Ωστόσο, τό νά υποστηρίζεις κάτι τέτοιο είναι σά νά παραβλέπεις εντελώς τίς προόδους που έγιναν τά τελευταία 30 ιδιότυπα χρόνια στό πεδίο τής Ιστορίας. Είναι σά νά παραβλέπεις τό γεγονός ότι ο Άνθρωπος ζούσε σέ Κοινωνίες χιλιάδες χρόνια πρίν ακόμη ακουστεί τό όνομα Κράτος. Είναι σά νά ξεχνάς ότι σ' ότι αφορά τήν Ευρώπη, η καταγωγή τού Κράτους είναι πρόσφατη — μόλις ξεκινά απ' τό 16ο αιώνα. Τέλος είναι σά ν' αγνοείς ότι οι πιό δοξασμένες εποχές τής ανθρώπινης Ιστορίας είναι αυτές όπου οι πολιτικές ελευθερίες κι η κοινοτική ζωή δέν είχαν ακόμα καταστραφεί απ' τό Κράτος κι όπου μεγάλος αριθμός ανθρώπων ζούσε σέ κοινότητες κι ελεύθερες ομοσπονδίες.

Τό Κράτος είναι μιά μόνο απ' τίς μορφές που υιοθέτησε η κοινωνία στήν ιστορική πορεία. Γιατί λοιπόν νά μήν κάνουμε μιά διάκριση ανάμεσα σ' εκείνο που είναι σταθερό καί σ' εκείνο που είναι τυχαίο;

Τό Κράτος συγχέεται επίσης μέ τήν Κυβέρνηση. Αφού δέν μπορεί νά υπάρξει Κράτος χωρίς Κυβέρνηση, έχει ειπωθεί μερικές φορές ότι πρέπει νά επιδιώκουμε τήν απουσία τής Κυβέρνησης καί όχι τήν κατάργηση τού Κράτους.

Ωστόσο, μού φαίνεται ότι τό Κράτος κι η Κυβέρνηση είναι δυό έννοιες διαφορετικής τάξης. Η ιδέα τού Κράτους σημαίνει κάτι εντελώς διαφορετικό απ' τήν ιδέα τής Κυβέρνησης. Περιλαμβάνει όχι μόνο τήν ύπαρξη μιάς ε-

ξουσίας τοποθετημένης πάνω απ' τήν κοινωνία, αλλά επίσης μιά εδαφική συγκέντρωση, καθώς επίσης καί τή συγκέντρωση πολλών λειτουργιών της κοινωνικής ζωής στά χέρια λίγων. Φέρνει μαζί της κάποιες νέες σχέσεις μεταξύ τών μελών τής κοινωνίας, που δέν υπήρχαν πρίν τήν εγκαθίδρυση τού Κράτους. Πρέπει ν' αναπτυχθεί ένας ολόκληρος νομοθετικός καί αστυνομικός μηχανισμός γιά νά υποτάξει κάποιες τάξεις στήν κυριαρχία άλλων.

Αυτή η διάκριση, που μπορεί νά μήν είναι φανερή μέ τήν πρώτη ματιά, ξεπροβάλλει ιδιαίτερα όταν μελετάμε τήν καταγωγή τού Κράτους.

Πραγματικά, δέν υπάρχει παρά μόνο ένας τρόπος γιά νά κατανοήσουμε αληθινά τό Κράτος κι αυτός είναι η μελέτη τής ιστορικής του εξέλιξης κι αυτό θά προσπαθήσουμε νά κάνουμε εδώ.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν ένα Κράτος μέ τήν πραγματική έννοια τής λέξης. Παραμένει μέχρι σήμερα τό ιδεώδες τού νομοθέτη. Τά όργανά της κάλυπταν μιά τεράστια επικράτεια μ' ένα πυκνό δίκτυο. Όλα είχαν σάν επίκεντρο τή Ρώμη: η οικονομική καί στρατιωτική ζωή, ο πλούτος, η παιδεία, η άρνηση, ακόμα κι η θρησκεία. Απ' τή Ρώμη έρχονταν οι νόμοι, οι δικαστές, οι λεγεώνες που υπεράσπιζαν τήν επικράτεια, οι ύπατοι κι οι θεοί. Ολόκληρη η ζωή τής αυτοκρατορίας ανάτρεχε στή Σύγκλητο ή αργότερα στόν Καίσαρα, τόν παντοδύναμο, παντογνώστη θεό τής Αυτοκρατορίας. Κάθε επαρχία, κάθε περιοχή είχε τό Καπιτώλιο της σέ μικρογραφία, τή μικρή μερίδα τής Ρωμαϊκής ύπατης εξουσίας νά κυβερνάει κάθε όψη τής καθημερινής ζωής. Ένας μόνο νόμος που είχε επιβληθεί απ' τή Ρώμη εξουσίαζε τήν Αυτοκρατορία, που δέν αντιπροσώπευε μιά ομοσπονδία συμπολιτών αλλά ήταν απλά ένα κοπάδι υπηκόων.

Ακόμα καί τώρα οι νομομαθείς κι οι εξουσιαστές εξακολουθούν νά εκτιμούν τήν ενότητα εκείνης τής αυτοκρατορίας, τό ενωτικό πνεύμα τών νόμων της, καί όπως τό διατυπώνουν, τήν ομορφιά κι αρμονία εκείνης τής οργάνωσης.

Αλλά η εσωτερική αποσύνθεση που επιταχύνθηκε απ' τήν εισβολή τών βαρβάρων, η εξαφάνιση τής τοπι-

κής ζωής, που, απ' τή μιά μεριά, δέν μπορούσε πιά ν' αντισταθεί στίς εξωτερικές επιθέσεις κι απ' τήν άλλη, στή γάγγραινα που απλωνόταν απ' τό κέντρο' η κυριαρχία τών πλούσιων που είχαν ιδιοποιηθεί τή γή κι η εξαθλίωση αυτών που τήν καλλιεργούσαν — όλα αυτά υποβίβασαν τήν αυτοκρατορία σέ σφαγείο καί πάνω σ' αυτά τά ερείπια οικοδομήθηκε ένας νέος πολιτισμός, που δέν είναι άλλος απ' τό δικό μας.

Έτσι, άν αγνοήσουμε τούς πολιτισμούς τής αρχαιότητας καί συγκεντρώσουμε τήν προσοχή μας στήν καταγωγή καί τήν εξέλιξη τού νεαρού βαρβαρικού πολιτισμού μέχρι τήν εποχή που γέννησε, μέ τή σειρά του, τά σύγχρονα κράτη μας, θά μπορέσουμε νά συλλάβουμε τήν ουσία τού Κράτους. Αυτό είναι καλύτερο απ' τό ν' ασχοληθούμε μέ τή μελέτη τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή εκείνης τού Μεγάλου Αλέξανδρου ή ξανά τών δεσποτικών μοναρχιών τής Ανατολής.

Παίρνοντας σάν αφετηρία αυτούς τούς ισχυρούς βάρβαρους ανατροπείς τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, θά μπορέσουμε νά ιχνηλατήσουμε τήν εξέλιξη ολόκληρου τού πολιτισμού μας απ' τίς απαρχές του ώς τήν Κρατική του φάση.

2.

Οι περισσότεροι απ' τούς φιλόσοφους τού 18ου αιώνα είχαν πολύ στοιχειώδεις ιδέες γύρω απ' τήν καταγωγή τών κοινωνιών.

Σύμφωνα μ' αυτούς, η Ανθρωπότητα ζούσε αρχικά σέ μικρές, απομονωμένες οικογένειες κι οι διαρκείς πόλεμοι μεταξύ τους ήταν η κανονική κατάσταση τών πραγμάτων. Αλλά μιά ωραία ημέρα, διαπιστώνοντας επιτέλους τά μειονεκτήματα αυτής τής ατέλειωτης διαμάχης, οι άνθρωποι αποφάσισαν νά ενώσουν τίς δυνάμεις τους. Οι σκορπισμένες οικογένειες σύναψαν ένα κοινωνικό συμβόλαιο κι υποτάχθηκαν οικειοθελώς σέ μιά αρχή, που — χρειάζεται νά τό πώ; — έγινε η αφετηρία καθώς επίσης κι ο εγκαινιαστής όλης τής προόδου. Καί χρειάζεται νά προσθέσουμε αυτό, που όλοι διδαχθήκαμε στό σχολείο, ότι οι σημερινές κυβερνήσεις μας έχουν κρατηθεί ώς τώ-

ρα μέσα στά όρια τού ευγενικού αυτού ρόλου, νά είναι τό "αλάτι τής γής", οι ειρηνοποιοί κι οι εκπολιτιστές τής ανθρώπινης φυλής;

Αυτή η ιδέα κυριάρχησε στό 18ο αιώνα, μιά περίοδο που ελάχιστα ήταν γνωστά γιά τήν καταγωγή τού Ανθρώπου· καί θά πρέπει νά προσθέσουμε ότι στά χέρια τών εγκυκλοπαιδιστών καί τού Ρουσσώ η ιδέα τού "κοινωνικού συμβόλαιου" έγινε ένα όπλο ενάντια στό θεϊκό δικαίωμα τών βασιλιάδων. Μολοντούτο, παρά τίς υπηρεσίες που μπορεί νά πρόσφερε στό παρελθόν, η θεωρία αυτή πρέπει νά θεωρηθεί λαθεμένη.

Η αλήθεια είναι ότι όλα τά ζώα, μέ τήν εξαίρεση μερικών σαρκοφάγων καί πουλιών αρπακτικών καί μερικών ειδών που τείνουν νά εξαφανιστούν, ζούν σέ κοινωνίες. Στόν αγώνα τής επιβίωσης τά αγελαία είδη πλεονεκτούν απέναντι στά άλλα. Σέ κάθε ταξινόμηση ζώων βρίσκονται στήν κορφή τής πυραμίδας καί δέν μπορεί νά υπάρξει η παραμικρή αμφιβολία ότι τά πρώτα πλάσματα μέ ανθρώπινα χαρακτηριστικά ζούσαν ήδη κοινωνικά.

Ο 'Ανθρωπος δέν δημιούργησε τήν κοινωνία· η κοινωνία υπήρχε πρίν απ' αυτόν.

Τώρα ξέρουμε επίσης — καί μάς τό έδειξε αυτό πειστικά η ανθρωπολογία — ότι η αφετηρία τής Ανθρωπότητας δέν ήταν η οικογένεια αλλά τό γένος, η φυλή. Η πατριαρχική οικογένεια όπως τή ξέρουμε, ή όπως περιγράφεται στίς Εβραϊκές παραδόσεις, εμφανίστηκε πολύ αργότερα. Ο 'Ανθρωπος έζησε δεκάδες χιλιάδες χρόνια στή φάση τού γένους ή τής φυλής — άς τήν ονομάσουμε πρωτόγονη ή άν θέλετε, άγρια φυλή — στή διάρκεια τής οποίας ανέπτυξε όλα τά είδη θεσμών, συνηθειών καί εθίμων, πολύ νωρίτερα απ' τούς θεσμούς τής πατριαρχικής οικογένειας.

Στίς φυλές αυτές, η ξεχωριστή οικογένεια δέν υπήρχε περισσότερο απ' όσο υπάρχει μεταξύ τόσων άλλων "κοινωνικών" θηλαστικών. Κάποια διάκριση μέσα στή φυλή υπήρχε μάλλον μεταξύ γενεών καί από μιά πολύ μακρινή εποχή, που ανατρέχει πίσω στήν αυγή τής ανθρώπινης φυλής, είχαν επιβληθεί περιορισμοί γιά ν' αποτρέψουν τίς σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών γενεών, που επιτρέπονταν ωστόσο, στά άτομα τής ίδιας

γενεάς. Ίχνη αυτής τής περιόδου μπορούν νά βρεθούν ακόμα σέ μερικές σύγχρονες φυλές καθώς επίσης καί στή γλώσσα, τά έθιμα καί τίς προλήψεις ανθρώπων ενός πολύ ανώτερου πολιτισμού.

Τό κυνήγι καί η συλλογή τροφής απασχολούσαν από κοινού όλη τή φυλή που μόλις ικανοποιούσε τήν πείνα της αφοσιωνόταν μέ πάθος στούς συμβολικούς χορούς της. Μέχρι σήμερα συναντάμε φυλές που βρίσκονται πολύ κοντά στήν πρωτόγονη αυτή φάση, ζώντας στήν περιφέρεια τών μεγάλων ηπείρων ή κοντά στίς ορεινές περιοχές, στά πιό απρόσιτα μέρη τού κόσμου.

Συνακόλουθα, η συσσώρευση ατομικής ιδιοκτησίας δέν θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεί, αφού οτιδήποτε αποτελούσε προσωπικό κτήμα ενός μέλους τής φυλής καταστρεφόταν ή καιγόταν εκεί όπου θαβόταν τό σώμα του. Αυτό γίνεται ακόμα καί σήμερα (καί στήν Αγγλία) απ' τούς γύφτους κι οι επιτήδειες τελετουργίες τών "πολιτισμένων" ανθρώπων φέρουν ακόμα τή σφραγίδα αυτού τού έθιμου. Έτσι οι Κινέζοι καίνε χάρτινα ομοιώματα τών προσωπικών αντικειμένων τού νεκρού καί στίς κηδείες στρατιωτικών αρχηγών τό άλογό τους, τό σπαθί τους καί τά διακριτικά τους τούς ακολουθούνε μέχρι τόν τάφο. Τό περιεχόμενο τού θεσμού έχει χαθεί, αλλά η μορφή του επέζησε.

Αυτοί οι πρωτόγονοι άνθρωποι, μακριά απ' τό νά εκφράζουν περιφρόνηση γιά τήν ανθρώπινη ζωή, μισούσαν τό αίμα καί τό φόνο. Τό χύσιμο αίματος θεωρούνταν τόσο σοβαρό ζήτημα που κάθε χυμένη σταγόνα — όχι μόνο από άνθρωπο αλλά καί από κάποιο ζώο — απαιτούσε νά χάσει ο επιτιθέμενος ίση ποσότητα απ' τό δικό του αίμα.

Επιπλέον, ο φόνος μέσα στή φυλή ήταν κάτι εντελώς άγνωστο' λογουχάρη, ανάμεσα στούς Ινσΐτες ή τούς Εσκιμώους — εκείνους τούς επιζώντες τής Λίθινης Εποχής που κατοικούν στίς Αρκτικές ζώνες — ή ανάμεσα στούς Αλέτιους κλπ. ξέρουμε σίγουρα ότι μεταξύ τών ατόμων τής φυλής δέν είχε γίνει ούτε ένας φόνος γιά 50, 60 ή καί περισσότερα χρόνια.

Όταν όμως φυλές διαφορετικής καταγωγής, χρώματος καί γλώσσας συναντιόντουσαν στήν πορεία τών μετακινήσεών τους, αυτό κατέληγε συχνά σέ πόλεμο. Είναι

αλήθεια ότι ακόμα καί τότε οι άνθρωποι προσπαθούσαν νά κάνουν αυτές τίς επαφές πιό ειρηνικές. Η παράδοση — όπως οι Μέην, Πόστ καί Ε. Νύς τόσο καλά μάς έδειξαν — ανάπτυσσε ήδη τά σπέρματα αυτού που μέ τόν καιρό θά γινόταν τό Διεθνές Δίκαιο. Λογουχάρη, ένα χωριό δέν δεχόταν επίθεση δίχως νά προειδοποιηθούν οι κάτοικοί του. Κανείς δέν θά τολμούσε ποτέ νά σκοτώσει κάποιον στό μονοπάτι που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες γιά νά φτάσουν στήν πηγή. Καί συχνά γιά νά γίνει ειρήνη ήταν απαραίτητο νά ισορροπηθεί ο αριθμός τών νεκρών κι απ' τίς δυό μεριές.

Ωστόσο, όλες αυτές καί πολλές άλλες προφυλάξεις δέν ήταν αρκετές: Η αλληλεγγύη περιοριζόταν στά όρια τής φυλής ή τού γένους. Καυγάδες που ξέσπαγαν ανάμεσα σέ άτομα διαφορετικών φυλών ή γενών μπορούσαν νά καταλήξουν στή βία ή ακόμα καί σέ φόνο.

Από εκείνη τήν περίοδο ένας γενικός νόμος άρχισε ν' αναπτύσσεται ανάμεσα στίς φυλές καί τά γένη. "Τά μέλη σας πλήγωσαν ή σκότωσαν έναν από μάς' επομένως έχουμε τό δικαίωμα νά σκοτώσουμε ή νά προκαλέσουμε ένα ανάλογο τραύμα σ' έναν από σάς" καί δέν είχε σημασία σέ ποιόν αφού η φυλή ήταν πάντα υπεύθυνη γιά τίς ατομικές πράξεις τών μελών της. Οι γνωστοί στίχοι τής Βίβλου: "Αίμα αντί αίματος, οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος, πληγήν αντί πληγής, ζωήν αντί ζωής" — αλλά όχι παραπάνω, όπως τόσο καλά τό διατυπώνει ο Κενιγκσβάρτερ οφείλουν εκεί τήν προέλευσή τους. Ήταν η δική τους αντίληψη γιά τή δικαιοσύνη... καί δέν υπάρχει λόγος νά αισθανόμαστε ανώτεροι αφού η αρχή "ζωήν αντί ζωής" που επικρατεί στούς κώδικές μας δέν είναι παρά μιά μόνο απ' τίς πολλές που έχουν επιζήσει.

Είναι φανερό ότι μιά ολόκληρη σειρά θεσμών (καί πολλοί άλλοι που δέν έχω αναφέρει) καθώς επίσης κι ένας ολόκληρος κώδικας ηθικής τής φυλής είχαν ήδη αναπτυχθεί στή διάρκεια τής πρωτόγονης φάσης. Κι αυτός ο πυρήνας κοινωνικών εθίμων διατηρήθηκε ζωντανός μόνο απ' τή χρήση, τά έθιμα καί τίς παραδόσεις. Δέν υπήρχε καμιά εξουσία γιά νά τόν επιβάλλει.

Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι η πρωτόγονη κοινωνία

είχε προσωρινούς αρχηγούς. Ο μάγος, ο βροχοποιός — ο μορφωμένος τής εποχής — επιδίωκε νά επωφεληθεί απ' τίς γνώσεις του γιά τή φύση προκειμένου νά εξουσιάσει τούς συνανθρώπους του. Παρόμοια, εκείνος που μπορούσε ευκολότερα νά αποστηθίσει τίς παροιμίες καί τά τραγούδια στά οποία ήταν ενσαρκωμένη όλη η παράδοση αποκτούσε επιρροή. Στίς λαϊκές γιορτές απάγγειλε αυτές τίς παροιμίες καί τά τραγούδια στά οποία ήταν ενσωματωμένες οι αποφάσεις που είχαν παρθεί στήν τάδε περίπτωση απ' τή λαϊκή συνέλευση. Σέ πολλές μικρές φυλές αυτό γίνεται ακόμα. Ξεκινώντας από εκείνη τήν εποχή αυτά τά "μορφωμένα" άτομα επιδίωκαν νά εξασφαλίσουν έναν ηγετικό ρόλο γιά τούς εαυτούς τους μεταδίδοντας τή γνώση τους μόνο σέ λίγους εκλεκτούς, τούς μυημένους. Όλες οι θρησκείες, ακόμα κι οι τέχνες καί τά επαγγέλματα ξεκίνησαν μέ "μυστήρια" κι η σύγχρονη έρευνα δείχνει τό σημαντικό ρόλο που έπαιζαν οι μυστικές εταιρείες τών μυημένων στή διατήρηση μερικών παραδοσιακών πρακτικών στά πρωτόγονα γένη. Τά σπέρματα τής εξουσίας υπάρχουν ήδη εκεί.

Είναι εύλογο ότι οι θαρραλέοι, οι τολμηροί καί, πάνω απ' όλα οι συνετοί, έγιναν επίσης προσωρινοί αρχηγοί στίς μάχες μέ άλλες φυλές ή στή διάρκεια μεταναστεύσεων. Αλλά δέν υπήρχε καμιά συμμαχία ανάμεσα στό φορέα τού "νόμου" (εκείνον που είχε αποστηθίσει τήν παράδοση καί τίς προηγούμενες αποφάσεις), τόν στρατιωτικό αρχηγό καί τό μάγο' καί τό Κ ρ ά τ ο ς δέν είχε περισσότερη σχέση μ' αυτές τίς φυλές απ' ότι έχει μέ τίς κοινωνίες τών μυρμηγκιών ή τών μελισσών, ή μέ τούς σύγχρονούς μας Παταγόνες καί τούς Εσκιμώους.

Μολοντούτο, η φάση αυτή κράτησε πολλές χιλιάδες χρόνια κι οι βάρβαροι που λεηλάτησαν τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχαν μόλις περάσει κι αυτοί εκείνη τή φάση.

Στούς πρώτους αιώνες τής δικής μας ιστορικής περιόδου έγιναν εκτεταμένες μεταναστεύσεις φυλών καί συνομοσπονδιών φυλών που εγκαταστάθηκαν στήν Κεντρική καί Βόρεια Ασία. Ολόκληρα κύματα από μικρές φυλές διώχτηκαν από περισσότερο ή λιγότερο πολιτισμένους λαούς που είχαν κατέβει απ' τά υψίπεδα τής Ασίας — διωγμένοι ίσως κι οι ίδιοι απ' τή γρήγορη αποξήρανση

αυτών τών υψίπεδων[1] — καί απλώθηκαν σ' όλη τήν Ευρώπη εκτοπίζοντας ο ένας τόν άλλον κι αφομοιωνόμενοι στό ταξίδι τους πρός τή Δύση.

Στήν πορεία αυτών τών μεταναστεύσεων, στήν οποία τόσες πολλές φυλές διαφορετικής καταγωγής αφομοιώθηκαν, η πρωτόγονη φυλή, που υπήρχε ακόμα ανάμεσα στούς άγριους κατοίκους τής Ευρώπης, δέν μπόρεσε νά αποφύγει τή διάλυση. Η φυλή ήταν βασισμένη στήν κοινή καταγωγή καί τή λατρεία τών προγόνων. Ποιά όμως κοινή καταγωγή μπορούσαν νά επικαλεσθούν αυτά τά συνοθυλεύματα ανθρώπων, που ήταν προϊόν τής σύγχυσης τών μεταναστεύσεων, τών εκτοπίσεων, τών διαφυλετικών πολέμων, στή διάρκεια τών οποίων μπορούσε κανείς νά παρατηρήσει ήδη τήν εμφάνιση τής πατριαρχικής οικογένειας που ο πυρήνας της σχηματίστηκε απ' τήν αποκλειστική κατοχή κάποιων γυναικών που είχαν αρπαχθεί ή κερδηθεί από γειτονικές φυλές.

Οι παλιοί δεσμοί είχαν σπάσει' γιά νά αποφευχθεί η διάλυση (που συνέβηκε πράγματι σέ ορισμένες φυλές που εξαφανίστηκαν οριστικά) έπρεπε νά καθιερωθούν νέοι σύνδεσμοι. Κι αυτό έγινε διαμέσου τής κοινής κατοχής τής γής — τής περιοχής στήν οποία είχε τελικά εγκατασταθεί κάθε συνοθύλευμα[2].

Η κοινή κατοχή μιάς συγκεκριμένης περιοχής — αυτής τής μικρής κοιλάδας ή εκείνων τών λόφων — έγινε η βάση γιά μιά νέα κατανόηση. Οι προγονικοί θεοί έχασαν κάθε νόημα' έτσι οι τοπικοί θεοί εκείνης τής μικρής κοιλάδας ή αυτού τού ποταμού, ή εκείνου τού δάσους, έδωσαν τή θρησκευτική τους επικύρωση στά νέα συνοθυλεύματα αντικαθιστώντας τούς θεούς τής πρωταρχικής φυλής. Αργότερα ο Χριστιανισμός, πάντα πρόθυμος νά προσαρμοστεί μέ τά παγανιστικά κατάλοιπα, τούς μετέτρεψε σέ τοπικούς αγίους.

Από κεί καί πέρα η κοινότητα τού χωριού, αποτελούμενη εξολοκλήρου ή κατά ένα μέρος από ξεχωριστές οικογένειες — ενωμένες ωστόσο απ' τήν κοινή κατοχή τής γής — έγινε ο βασικός σύνδεσμος στούς επερχόμενους αιώνες. Σέ απέραντες περιοχές τής Ανατολικής Ευρώπης, τής Ασίας, καί τής Αφρικής η οργάνωση αυτή επιβιώνει ακόμα. Οι βάρβαροι — Σκανδιναβοί, Γερμανοί,

Σλάβοι, κλπ. — που κατέστρεψαν τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ζούσαν κάτω από μιά τέτοια οργάνωση. Μελετώντας τούς κώδικες τών βαρβάρων εκείνης τής περιόδου καθώς επίσης καί τίς συνομοσπονδίες κοινοτήτων χωριών που υπάρχουν σήμερα μεταξύ τών Μογγόλων, τών Ινδών, τών Καμπύλ[3], τών Αφρικανών, τών Ινδοϊστών, έγινε δυνατό ν' ανασυνθέσουμε στό σύνολό της τή μορφή αυτή τής κοινωνίας που ήταν η αφετηρία τού σημερινού πολιτισμού μας.

Άς ρίξουμε λοιπόν μιά ματιά στό θεσμό αυτό.

3.

Η κοινότητα τού χωριού αποτελούνταν τότε, όπως συμβαίνει καί σήμερα, από ξεχωριστές οικογένειες. Η γή όμως ήταν κοινή ιδιοκτησία όλων τών οικογενειών τού ίδιου χωριού. Τή θεωρούσαν κοινή κληρονομιά καί τή μοιράζονταν μεταξύ τους μέ βάση τό μέγεθος κάθε οικογένειας — τίς ανάγκες καί τό δυναμικό της. Στήν ανατολική Ευρώπη, τήν Ινδία, τήν Ιάβα κλπ. εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπινα όντα ζούν ακόμα μ' αυτό τόν τρόπο. Είναι τό ίδιο είδος συστήματος που εγκαθιδρύθηκε ελεύθερα, στήν εποχή μας, από Ρώσους χωρικούς στή Σιβηρία, όταν τό Κράτος τούς έδωσε τήν ευκαιρία νά χρησιμοποιήσουν τήν τεράστια αυτή περιοχή μέ τό δικό τους τρόπο.

Σήμερα η καλλιέργεια τής γής σέ μιά κοινότητα χωριού γίνεται από κάθε νοικοκυριό ξεχωριστά. Αφού η καλλιεργήσιμη γή είναι μοιρασμένη μεταξύ τών οικογενειών (καί μπορεί νά ξαναμοιραστεί άμα χρειαστεί) ο καθένας καλλιεργεί τό χωράφι του όσο καλύτερα μπορεί. Αρχικά όμως, η γή δουλευόταν από κοινού, κι αυτό τό έθιμο εξακολουθεί νά ισχύει σέ πολλά μέρη, τουλάχιστον σ' ένα κομμάτι τής γής. Όσο γιά τό ξεχέρσωμα τών δασότοπων, τό χτίσιμο γεφυρών, μικρών φρούριων καί πύργων που χρησιμοποιούνταν σάν καταφύγια σέ περίπτωση εισβολής — όλες αυτές οι δραστηριότητες πραγματοποιούνταν από κοινού, όπως ακριβώς εκατοντάδες εκατομμύρια χωρικών συνεχίζουν νά τό κάνουν εκεί όπου η κοινότητα τού χωριού άντεξε απέναντι στό σφετε-

ρισμό τοὺ Κράτους. Η "κατανάλωση" όμως — γιά νά χρησιμοποιήσουμε έναν σύγχρονο όρο — λειτουργούσε ήδη σὲ οικογενειακή βάση: κάθε οικογένεια είχε τὸ δικό της κοπάδι, τὸν δικό της λαχανόκηπο κι αποθέματα. Τά μέσα γιά τὴ συγκέντρωση καὶ τὴν κληροδότηση τὼν προσωπικών αγαθών κι αντικειμένων — που συσσωρεύονταν μέσω τής κληρονομιάς — είχαν ήδη εισαχθεί.

Σὲ όλες τίς υποθέσεις της η κοινότητα τοὺ χωριού ήταν κυρίαρχη. Νόμος ήταν τὸ τοπικό έθιμο κι η ολομέλεια τὼν οικογενειακών αρχηγών, ανδρών καὶ γυναικών, ήταν ο δικαστής, ο μόνος δικαστής γιά όλα τά ζητήματα είτε πολιτικά είτε ποινικά. Όταν ένας κάτοικος υπόβαλε μιά διαμαρτυρία γιά έναν άλλον καὶ κάρφωνε τὸ μαχαίρι του στὸ χώμα, στὸ σημείο όπου συνεδρίαζε κανονικά η κοινότητα, η τελευταία έπρεπε νά βρεί τὴν ποινή σύμφωνα μὲ τὸ τοπικό έθιμο μόλις επιβεβαιωνόταν τὸ αδίκημα απ' τούς κριτές τὼν αντίδικων.

Επειδή δὲν έχω τὸν κατάλληλο χώρο γιά νά απαριθμήσω όλες τίς ενδιαφέρουσες πλευρές αυτής τής φάσης, πρέπει νά παραπέμψω τὸν αναγνώστη στὴν Α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α. Θά αρκεστώ νά αναφέρω εδώ ότι ό λ ο ι οι θεσμοί που έμελλε νά καταλάβουν αργότερα τά Κράτη πρός όφελος μειονοτήτων, όλες οι νομικές έννοιες που υπάρχουν στούς κώδικές μας (κι έχουν ακρωτηριαστεί γιά χάρη μειονοτήτων), κι όλες οι μορφές δικαστικών διαδικασιών, στὸ μέτρο που προσφέρουν εγγυήσεις στὸ άτομο, αντλούν τὴν καταγωγή τους απ' τὴν κοινότητα τοὺ χωριού. Έτσι όταν φανταζόμαστε ότι έχουμε κάνει μεγάλη πρόοδο καθιερώνοντας λογουχάρη τούς ενόρκους, δὲν έχουμε κάνει τίποτ' άλλο απ' τὸ νά επιστρέφουμε στὸ θεσμό τὼν λεγόμενων "βαρβάρων", αφού προηγουμένως τὸν αλλάξαμε πρός όφελος τής άρχουσας τάξης. Τὸ Ρωμαϊκό δίκαιο απλώς ενσωματώθηκε μὲ τὸ εθιμικό.

Η αίσθηση τής εθνικής ενότητας αναπτυσσόταν ταυτόχρονα διαμέσου μεγάλων, ελεύθερων ομοσπονδιών κοινοτήτων χωριών.

Η κοινότητα τοὺ χωριού βασισμένη στὴν κοινή κατοχή καὶ πολύ συχνά στὴν κοινή καλλιέργεια τής γής, κι όντας κυρίαρχη τότε, σά δικαστής όσο καὶ σά νομοθέτης

τού εθιμικού δίκαιου, ικανοποιούσε τίς περισσότερες α-νάγκες τής κοινωνικότητας.

Όχι όμως όλες: υπήρχαν κι άλλες που έπρεπε νά ικανοποιηθούν. Σύμφωνα μέ τό πνεύμα τής εποχής όμως δέν προσφεύγανε σέ μιά κυβέρνηση μόλις μιά νέα ανάγκη γινόταν αισθητή. Αντίθετα, τά ίδια τά άτομα έπαιρναν τήν πρωτοβουλία νά συγκεντρωθούν, νά ενώσουν τίς δυνάμεις τους καί νά ομοσπονδοποιηθούν γιά νά δημιουργήσουν μιά συμμαχία, μικρή ή μεγάλη, πολυάριθμη ή περιορισμένη, που θά ικανοποιούσε τή νέα ανάγκη. Κι η κοινωνία ήταν συνακόλουθα κυριολεκτικά καλυμμένη, από ένα δίκτυο ορκισμένων αδελφότητων, συντεχνιών αμοιβαίας βοήθειας, "εταιρειών" τόσο μέσα στό χωριό όσο κι έξω απ' αυτό, στήν ομοσπονδία.

Μπορούμε νά παρατηρήσουμε αυτή τή φάση κι αυτό τό πνεύμα, ακόμα καί σήμερα, ανάμεσα σέ διάφορες βαρβαρικές ομοσπονδίες, που δέν ενσωματώθηκαν στά σύγχρονα Κράτη, που έχουν μιμηθεί τό Ρωμαϊκό ή μάλλον τό Βυζαντινό πρότυπο.

Έτσι, γιά νά πάρουμε ένα παράδειγμα ανάμεσα σέ πολλά άλλα, οι Καμπύλ, έχουν διατηρήσει τήν κοινότητα τού χωριού μέ τά χαρακτηριστικά που μόλις ανέφερα: κοινή γή, κοινοτικά δικαστήρια κλπ. Ο άνθρωπος όμως αισθάνεται τήν ανάγκη νά δράσει έξω απ' τά στενά όρια τού χωριού του. Έτσι μερικοί περιπλανιούνται στόν κόσμο αναζητώντας τήν περιπέτεια σά γυρολόγοι. Άλλοι επιδίδονται σέ κάποιο επάγγελμα ή τέχνη. Καί κείνοι οι γυρολόγοι καί κείνοι οι τεχνίτες ενώνονται σέ "αδελφότητες" ακόμα κι όταν ανήκουν σέ διαφορετικά χωριά, φυλές ή συνομοσπονδίες. Τά ταξίδια σέ μακρινούς τόπους απαιτούν ένωση γιά αλληλοβοήθεια, γιά αμοιβαία ανταλλαγή τών μυστικών ενός επαγγέλματος κι έτσι ενώνουν τίς δυνάμεις τους. Ορκίζονται αδελφοσύνη καί τήν εφαρμόζουν μ' έναν τρόπο που προκαλεί βαθιά εντύπωση στούς Ευρωπαίους. Είναι αληθινή αδελφοσύνη κι όχι απλώς κούφιες λέξεις.

Επιπλέον, η ατυχία μπορεί νά πλήξει οποιονδήποτε. Ποιός ξέρει άν αύριο σ' έναν καυγά, ένας συνήθως ευγενικός καί ήσυχος άνθρωπος, δέ θά ξεπεράσει τά καθιερωμένα όρια τής ευπρέπειας καί τής κοινωνικότητας; Ποιός

ξέρει άν θά χτυπήσει ή θά πληγώσει; Θά χρειαστεί νά πληρωθεί μεγάλη αποζημίωση στόν προσβεβλημένο ή πληγωμένο· θά χρειαστεί νά διεκδικήσει κανείς τό δίκιο του μπροστά στή συνέλευση τού χωριού, ν' αναπαραστήσει τά γεγονότα μέ τή μαρτυρία 6, 10, ή 12 "ορκισμένων αδελφών". Ένας ακόμα λόγος γιά νά μπεί κανείς στήν αδελφότητα.

Εξάλλου, ο άνθρωπος αισθάνεται τήν ανάγκη ν' αναμιχθεί στήν πολιτική, νά εμπλακεί σέ μιά συνωμοσία ή νά προπαγανδίσει μιά συγκεκριμένη ηθική άποψη ή ένα συγκεκριμένο έθιμο. Τέλος, η εξωτερική ειρήνη πρέπει νά διαφυλάσσεται, νά συνάπτονται συμμαχίες μέ άλλες φυλές, νά συγκροτούνται πλατιές ομοσπονδίες, νά διαδίδονται στό εξωτερικό στοιχεία τού διαφυλετικού δίκαιου. Έ λοιπόν γιά νά ικανοποιήσουν όλες αυτές τίς ανάγκες, μιάς συναισθηματικής ή διανοητικής τάξης, οι Καμπύλ, οι Μογγόλοι, οι Μαλαίσιοι δέν απευθύνονται σέ κάποια κυβέρνηση — άλλωστε δέν έχουν καμιά.

Όντας άνθρωποι τού εθιμικού δίκαιου καί τής ατομικής πρωτοβουλίας, δρούν γιά τόν εαυτό τους χωρίς νά έχουν εξαχρειωθεί απ' τή φθοροποιό δύναμη τής κυβέρνησης καί τής Εκκλησίας. Ενώνονται αυθόρμητα, συγκροτούν ορκισμένες αδελφότητες, πολιτικές, θρησκευτικές κι επαγγελματικές ενώσεις — σ υ ν τ ε χ ν ί ε ς όπως τίς ονόμασαν στό Μεσαίωνα καί Κόφ όπως τίς λένε σήμερα οι Καμπύλ. Καί αυτά τά Κόφ επεκτείνονται πέρα απ' τά όρια τού χωριού, σέ μήκος καί σέ πλάτος, μέσα στήν έρημο, ακόμα καί σέ ξένες πόλεις κι η αδελφοσύνη εφαρμόζεται σ' αυτές τίς ενώσεις. Τό ν' αρνηθεί κανείς βοήθεια σ' ένα άλλο μέλος τού Κόφ — ακόμα κι όταν κινδυνεύει νά χάσει τήν περιουσία ή τή ζωή του — θεωρείται πράξη προδοσίας απέναντι στήν "αδελφότητα" καί αντιμετωπίζεται σάν "αδελφοκτονία".

Ότι συναντούμε σήμερα μεταξύ τών Καμπύλ, τών Μογγόλων, τών Μαλαίσιων, κλπ. ήταν η ίδια ακριβώς η ουσία τής ζωής τών Ευρωπαίων βαρβάρων απ' τόν 5ο ώς τόν 12ο ή ακόμα καί τόν 15ο αιώνα. Κάτω απ' τό όνομα σ υ ν τ ε χ ν ί α, έ ν ω σ η α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α ς (*friendship*), α δ ε λ φ ό τ η τ α, κλπ. βρίσκουμε ενώσεις φτιαγμένες γιά τήν αμοιβαία άμυνα, γιά νά εκδικούνται

τίς προσβολές που δέχονταν ορισμένα μέλη τής ένωσης καί γιά νά εκφράζουν αλληλεγγύη, γιά ν' αντικαθιστούν τήν εκδίκηση "οφθαλμόν αντί οφθαλμού", μέ τήν αποζημίωση, τήν οποία ακολουθούσε συνήθως η ένταξη τού επιτιθέμενου στήν αδελφότητα, γιά τήν άσκηση ενός επαγγέλματος, γιά νά βοηθούν σέ περίπτωση αρρώστιας, γιά νά υπερασπίζονται τήν περιοχή, γιά νά εμποδίζουν τούς σφετερισμούς κάποιας γεννώμενης εξουσίας, γιά τό εμπόριο, γιά τήν εφαρμογή τής "καλής γειτονίας", γιά προπαγάνδα — μέ μιά λέξη γιά όλα αυτά που οι Ευρωπαίοι, εκπαιδευμένοι απ' τή Ρώμη, τούς καίσαρες καί τούς Πάπες, περιμένουν σήμερα απ' τό Κράτος. Είναι ακόμα πολύ αμφίβολο άν υπήρχε σ' αυτή τήν περίοδο κάποιος άνθρωπος, ελεύθερος ή δουλοπάροικος, εκτός απ' αυτούς που είχαν διωχθεί απ' τίς αδελφότητές τους, που νά μήν ανήκε σέ κάποια συντεχνία ή αδελφότητα, καθώς επίσης καί στήν κοινότητά του.

Οι Σκανδιναβικές Σ ά γ κ α ς[4] εκθειάζουν τά επιτεύγματα τών αδελφότητων, κι η αφοσίωση τών ορκισμένων αδελφών είναι τό θέμα τών ωραιότερων ποιημάτων. Φυσικά, η Εκκλησία κι οι γεννώμενοι βασιλιάδες, εκπρόσωποι τού Βυζαντινού (ή τού Ρωμαΐκού) δίκαιου, που επανεμφανίστηκαν, εκτοξεύουν τούς αφορισμούς τους, τούς κανόνες καί τούς νόμους τους ενάντια στίς αδελφότητες, ευτυχώς όμως παράμειναν νεκρό γράμμα.

Ολόκληρη η ιστορία αυτής τής εποχής χάνει τό νόημά της καί γίνεται εντελώς ακατανόητη όταν δέν παίρνει κανείς υπόψη αυτές τίς αδελφότητες, που ξεπετάχτηκαν παντού γιά νά αντιμετωπίσουν τήν πληθώρα τών αναγκών στήν οικονομική καί προσωπική ζωή τών ανθρώπων.

Γιά νά εκτιμήσει κανείς τήν τεράστια πρόοδο που επιτεύχθηκε απ' αυτό τό διπλό θεσμό τών κοινοτήτων τών χωριών καί τών ελεύθερων ορκισμένων αδελφότητων — έξω από οποιαδήποτε Ρωμαΐκή Χριστιανική ή Κρατιστική επιρροή — άς πάρει γιά παράδειγμα τήν Ευρώπη όπως ήταν τήν εποχή τής βαρβαρικής εισβολής κι άς τή συγκρίνει μ' αυτό που έγινε στόν 10ο καί τόν 11ο αιώνα. Τό ατιθάσευτο δάσος κατακτιέται κι αποικίζεται' χωριά γεμίζουν τή χώρα καί περιτριγυρίζονται από λιβάδια καί θα-

μνότοπους, προστατευμένα από μικρά φρούρια που συνδέονται μέ μονοπάτια που διασχίζουν τά δάση καί τά έλη.

Σ' αυτά τά χωριά βρίσκει κανείς τά σπέρματα τών βιομηχανικών τεχνών κι ανακαλύπτει ένα ολόκληρο δίκτυο θεσμών γιά τή διατήρηση τής εσωτερικής καί τής εξωτερικής ειρήνης. Σέ περίπτωση φόνου ή τραυματισμού οι χωρικοί δέν επιδιώκουν πιά, όπως στή φυλή, νά σκοτώσουν ή νά τραυματίσουν ανάλογα τόν επιτιθέμενο, ή ακόμα κάποιον απ' τούς συγγενείς ή τούς συγχωριανούς του. Εκείνοι που καταφεύγουν ακόμα σ' αυτήν τήν αρχή (απ' όπου κι οι ατέλειωτοι πόλεμοί τους), είναι μάλλον οι ληστές-φεουδάρχες, ενώ μεταξύ τών χωρικών η αποζημίωση που ρυθμίζεται από κριτές, γίνεται ο κανόνας μέ τόν οποίο αποκαθίσταται η ειρήνη κι ο επιτιθέμενος υιοθετείται συχνά, άν όχι πάντα, απ' τήν οικογένεια που αδίκησε.

Η διαιτησία γιά όλες τίς αντιδικίες γίνεται ένας βαθιά ριζωμένος θεσμός καθημερινής χρήσης — ενάντια καί παρά τούς επισκόπους καί τούς γεννώμενους βασιλίσκους που θά ήθελαν κάθε διαφορά νά τίθεται υπόψη τους ή υπόψη τών πρακτόρων τους γιά νά κερδίσουν τό φρέντ — τό πρόστιμο που επέβαλε προηγούμενα τό χωριό στούς διασαλευτές τής ειρήνης όταν παρουσίαζαν τή διαφορά τους καί που σήμερα ιδιοποιούνται οι βασιλιάδες κι οι επίσκοποι.

Καί τέλος, εκατοντάδες χωριά έχουν ήδη ενωθεί σέ ισχυρές ομοσπονδίες που έχουν ορκισθεί εσωτερική ειρήνη, που θεωρούν τήν περιοχή τους κοινή κληρονομιά' κι είναι ενωμένα γιά αμοιβαία προστασία. Αυτό ήταν τό σπέρμα τών Ευρωπαϊκών ε θ ν ώ ν. Καί μέχρι σήμερα μπορεί κανείς νά μελετήσει αυτές τίς ομοσπονδίες εν δράσει στή Μογγολική, Τουρκο-Φιλλανδική καί Μαλαισιανή φυλή.

Στό μεταξύ μαύρα σύννεφα συγκεντρώνονται στόν ορίζοντα. Άλλες ενώσεις — κυρίαρχων μειονοτήτων — ιδρύονται επίσης, επιδιώκοντας σιγά-σιγά νά μετατρέψουν τούς ελεύθερους αυτούς ανθρώπους σέ είλωτες, υποτελείς. Η Ρώμη είναι νεκρή, αλλά η παράδοσή της ξαναγεννιέται κι η Χριστιανική εκκλησία, στοιχειωμένη απ' τά οράματα τών Ανατολικών Θεοκρατιών, προσφέρει τήν

ισχυρή της βοήθεια στίς νέες δυνάμεις που προσπαθούν νά εδραιωθούν.

Ο 'Ανθρωπος, μακριά απ' τό νά είναι τό αιμοδιψές τέρας που θέλουν τόν παρουσιάζουν γιά νά δικαιολογήσουν έτσι τήν ανάγκη νά τόν εξουσιάζουν, προτιμούσε πάντα τήν ειρήνη καί τήν ησυχία. Καυγατζής μάλλον παρά άγριος, προτιμάει τό κοπάδι του, τή γή του καί τήν καλύβα του απ' τό νά υπηρετεί στό στρατό. Γι' αυτό τό λόγο — όχι πρίν σταματήσουν οι μεγάλες μεταναστεύσεις τών βαρβάρων, όχι πρίν οι ορδές κι οι φυλές οχυρωθούν, λίγο-πολύ, στίς αντίστοιχες περιοχές τους — βλέπουμε ότι η υπεράσπιση τής περιοχής ενάντια σέ νέα κύματα μεταναστών ανατίθεται σέ κάποιον που προσλαμβάνει μιά μικρή συμμορία τυχοδιωκτών — σκληροτράχηλων πολεμιστών ή ληστών — γιά νά τόν ακολουθεί, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία ασχολείται μέ τήν κτηνοτροφία καί τήν καλλιέργεια τής γής. Κι αυτός ο υπερασπιστής σύντομα αρχίζει νά συσσωρεύει πλούτη. Δίνει άλογα καί σίδερο (που ήταν τότε πανάκριβα) στόν εξαθλιωμένο καλλιεργητή που δέν έχει ούτε άλογο ούτε άροτρο καί τόν υποβιβάζει σέ δούλο. Αρχίζει επίσης νά βάζει τά θεμέλια τής στρατιωτικής κυριαρχίας.

Ταυτόχρονα, η παράδοση, που έφτιαχνε τό δίκαιο, ξεχνιέται σιγά-σιγά απ' τήν πλειοψηφία. Σέ κάθε χωριό μόνο μερικοί γέροι μπορούν νά θυμηθούν τούς στίχους καί τά τραγούδια που περιείχαν τίς "προγενέστερες αποφάσεις" στίς οποίες στηρίζεται τό εθιμικό δίκαιο, καί στίς γιορτές τά επαναλαμβάνουν μπροστά στήν κοινότητα. Καί σιγά-σιγά μερικές οικογένειες ειδικεύονται από πατέρα σέ γιό, στήν απομνημόνευση αυτών τών τραγουδιών καί τών στίχων, διατηρώντας τήν καθαρότητα τού νόμου. Οι χωρικοί έπρεπε νά πάνε σ' αυτούς γιά νά επιλύσουν τίς περίπλοκες διαφορές τους, ιδιαίτερα όταν δύο ομοσπονδίες δέν δέχονταν τίς αποφάσεις τών κριτών που είχαν εκλεγεί ανάμεσά τους.

Η πριγκιπική κι η βασιλική εξουσία αρχίζει ήδη ν' αναπτύσσεται σ' αυτές τίς οικογένειες κι όσο περισσότερο μελετώ τούς θεσμούς εκείνης τής περιόδου, τόσο βλέπω ότι τό εθιμικό δίκαιο έκανε πολύ περισσότερα γιά τή δημιουργία αυτής τής εξουσίας απ' ότι η δύναμη τού ξί-

φους. Ο άνθρωπος αφέθηκε νά σκλαβωθεί, πολύ περισσότερο απ' τήν επιθυμία του νά "τιμωρήσει" τόν επιτιθέμενο "σύμφωνα μέ τό νόμο" παρά από άμεση στρατιωτική κατάκτηση.

Κι έτσι συντελείται σταδιακά η πρώτη "συγκέντρωση των εξουσιών", η πρώτη αμοιβαία εξασφάλιση κυριαρχίας — απ' τό δικαστή καί τόν στρατιωτικό αρχηγό — ενάντια στήν κοινότητα τού χωριού. Ένας καί μόνος άνθρωπος αναλαμβάνει τίς δυό αυτές λειτουργίες. Περιστοιχίζεται από οπλισμένους άντρες γιά νά εκτελέσει τίς δικαστικές αποφάσεις. Οχυρώνεται στόν πύργο του, συσσωρεύει γιά τήν οικογένειά του τά πλούτη τής εποχής — ψωμί, ζώα, σίδερο — καί σιγά-σιγά επιβάλλει τήν κυριαρχία του πάνω στούς αγρότες τής περιοχής.

Ο μορφωμένος εκείνης τής εποχής, δηλαδή ο μάγος ή ο ιερέας, τού προσφέρει σύντομα τήν υποστήριξή του, είτε γιά νά μοιραστεί τήν εξουσία του, είτε γιά νά τήν πάρει ο ίδιος στά χέρια του, προσθέτοντας τή δύναμη καί τή γνώση τού εθιμικού δίκαιου στίς ικανότητές του σά φοβερού μάγου. Από κεί προέρχεται η κοσμική εξουσία τών επισκόπων στόν 9ο, 10ο καί 11ο αιώνα.

Θά χρειαζόμουνα μάλλον μιά ολόκληρη σειρά διαλέξεων παρά ένα κεφάλαιο γιά νά ασχοληθώ σέ βάθος μέ τό θέμα αυτό που είναι τόσο γεμάτο μέ νέα διδάγματα, καί νά εξιστορήσω πώς οι ελεύθεροι άνθρωποι έγιναν σταδιακά δούλοι, αναγκασμένοι νά δουλεύουν γιά τόν φεουδάρχη, κοσμικό ή κληρικό' πώς η εξουσία δημιουργήθηκε στά χωριά καί στίς πόλεις, μ' ένα αβέβαιο, διστακτικό τρόπο' πώς οι αγρότες ενώθηκαν, εξεγέρθηκαν, αγωνίστηκαν, γιά ν' αντιταχθούν σ' αυτή τήν αυξανόμενη κυριαρχία' πώς αφανίστηκαν σ' εκείνες τίς επιθέσεις ενάντια στά χοντρά τείχη τών κάστρων, κι ενάντια στούς σιδηρόφρακτους άνδρες που τά υπεράσπιζαν.

Μού αρκεί νά πώ ότι γύρω στόν 10ο μέ 11ο αιώνα όλη η Ευρώπη φαινόταν νά κατευθύνεται πρός τή δημιουργία εκείνων τών βαρβαρικών βασιλείων, που είναι παρόμοια μ' αυτά που βρίσκουμε σήμερα στήν καρδιά τής Αφρικής, ή μ' εκείνες τίς θεοκρατίες γιά τίς οποίες μαθαίνουμε στήν Ανατολική ιστορία. Αυτό δέν μπορούσε νά συμβεί σέ μιά μέρα. Τά σπέρματα όμως αυτών τών μι-

κρών βασίλειων, κι αυτών τών μικρών θεοκρατιών, βρίσκονταν ήδη εκεί κι εκδηλώνονταν όλο καί περισσότερο.

Ευτυχώς τό "βαρβαρικό" πνεύμα — Σκανδιναβικό, Σαξονικό, Κέλτικο, Γερμανικό, Σλάβικο — που γιά εφτά ή οχτώ αιώνες παρακινούσε τούς ανθρώπους νά επιδιώκουν τήν ικανοποίηση τών αναγκών τους διαμέσου τής ατομικής πρωτοβουλίας κι ελεύθερων συμφωνιών μεταξύ τών αδελφότητων καί τών συντεχνιών — ευτυχώς, αυτό τό πνεύμα διατηρήθηκε στά χωριά καί τίς πόλεις. Οι βάρβαροι αφέθηκαν νά σκλαβωθούν, δούλευαν γιά τόν αφέντη, αλλά τό πάθος τους γιά ελεύθερη δράση καί ελεύθερες συμφωνίες δέν είχε ακόμα εξατμιστεί. Οι αδελφότητές τους ήταν πιό ζωντανές από κάθε άλλη φορά κι οι σταυροφορίες δέν κατάφεραν παρά νά τίς δημιουργήσουν καί νά τίς αναπτύξουν στή Δύση.

Κι έτσι, η επανάσταση τών αστυκών κοινοτήτων, που ήταν προϊόν τής ένωσης τών κοινοτήτων τών χωριών καί τών ορκισμένων αδελφότητων τού τεχνίτη καί τού έμπορου — τήν οποία προετοίμαζε από καιρό τό ομοσπονδιακό πνεύμα τής εποχής — ξέσπασε τόν 11ο καί 12ο αιώνα μέ εκπληκτικά αποτελέσματα στήν Ευρώπη. Στήν Ιταλία μάλιστα είχε ήδη αρχίσει απ' τόν 10ο αιώνα.

Αυτή η επανάσταση, που οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί ιστορικοί προτιμούν νά αγνοούν εντελώς ή νά υποτιμούν, έσωσε τήν Ευρώπη απ' τήν καταστροφή που τήν απειλούσε. Σταμάτησε τήν ανάπτυξη τών θεοκρατιών καί δεσποτικών βασίλειων στά οποία θά μπορούσε κάλλιστα νά είχε τελειώσει ο πολιτισμός μας, καταρρέοντας μετά από λίγους αιώνες πομπώδικου μεγαλείου, όπως ακριβώς έγινε μέ τούς πολιτισμούς τής Μεσοποταμίας, τής Ασσυρίας καί τής Βαβυλωνίας. Άνοιξε τό δρόμο γιά ένα νέο τρόπο ζωής: εκείνο τών ελεύθερων κοινοτήτων.

4.

Είναι εύκολο νά καταλάβει κανείς γιατί οι σύγχρονοι ιστορικοί, εκπαιδευμένοι στό Ρωμαϊκό τρόπο σκέψης κι επιδιώκοντας νά συσχετίσουν όλους τούς θεσμούς μέ τή Ρώμη, δυσκολεύονται τόσο πολύ νά εκτιμήσουν τό κοινοτικό κίνημα που υπήρχε στόν 10ο καί τόν 11ο αιώνα. Αυ-

τό τό κίνημα που επιβεβαίωσε ζωτικά τό άτομο, που κατάφερε νά δημιουργήσει μιά κοινωνία διαμέσου τής ελεύθερης ομοσπονδίας τών ανθρώπων, τών χωριών καί τών πόλεων, ήταν η πλήρης άρνηση τής ενωτικής, συγκεντρωτικής Ρωμαϊκής αντίληψης μέ τήν οποία εξηγείται η ιστορία στά πανεπιστημιακά μας μαθήματα. Ούτε είναι άλλωστε συνδεμένο μέ κάποια ιστορική προσωπικότητα ή οποιοδήποτε κεντρικό θεσμό.

Είναι μιά φυσική ανάπτυξη που ανήκει, όπως η φυλή κι η κοινότητα τού χωριού, σέ μιά ορισμένη φάση τής ανθρώπινης εξέλιξης καί όχι σέ κάποιο συγκεκριμένο έθνος ή περιοχή. Αυτός είναι ο λόγος που η ακαδημαϊκή επιστήμη δέν μπορεί νά είναι ευαίσθητη απέναντι στό πνεύμα της καί που οι Ωγκυστίν Θιερύ κι οι Σισμόντις, ιστορικοί που κατάλαβαν αληθινά τό κλίμα τής περιόδου, δέν είχαν οπαδούς στή Γαλλία, όπου ο Λυσὲρ είναι ακόμα ο μόνος που συνεχίζει, λίγο-πολύ, τήν παράδοση τού μεγάλου ιστορικού τής Μεροβίγγειας καί τής κοινοτικής περιόδου. Εξηγεί παραπέρα γιατί, στήν Αγγλία καί τήν Γερμανία, η έρευνα αυτής τής περιόδου καθώς επίσης κι η εκτίμηση τών κινητήριων δυνάμεων της έχουν πολύ πρόσφατη προέλευση.

Η κοινότητα τού Μεσαίωνα, η ελεύθερη πόλη, κατάγεται απ' τή μιά μεριά απ' τήν κοινότητα τού χωριού κι απ' τήν άλλη απ' τίς χιλιάδες αδελφότητες καί συντεχνίες που εμφανίζονταν εκείνη τήν περίοδο ανεξάρτητα απ' τήν τοπική ένωση. Σάν ομοσπονδία ανάμεσα στά δυό αυτά είδη ενώσεων, μπόρεσε νά επιβληθεί κάτω απ' τήν προστασία τών ενισχυμένων προμαχώνων καί πύργων τους.

Σέ πολλές περιοχές η εξέλιξη ήταν ειρηνική. Αλλού — κι αυτό ισχύει γενικά γιά τή Δυτική Ευρώπη — δέν ήταν παρά τό αποτέλεσμα μιάς επανάστασης. Μόλις οι κάτοικοι μιάς συγκεκριμένης πόλης αισθάνονταν ότι τούς προστάτευαν ικανοποιητικά τά τείχη τους, έφτιαχναν μιά κοινότητα. Ορκίζονταν αμοιβαία νά ξεχάσουν όλα τά εκκρεμή ζητήματα που είχαν σχέση μέ προσβολές, φόνους, τραυματισμούς καί δεσμεύονταν, σέ σχέση μέ τίς διαφορές που μπορεί νά προέκυπταν στό μέλλον, νά μήν προσφύγουν ξανά σέ δικαστή άλλο απ' τούς επιτρόπους που

οι ίδιοι όριζαν. Σέ κάθε τέχνη ή γειτονική συντεχνία, σέ κάθε ορκισμένη αδελφότητα αυτό εφαρμοζόταν από καιρό. Τέτοιος ήταν ο τρόπος ζωής στό παρελθόν σέ κάθε κοινότητα τού χωριού, πρίν ο επίσκοπος κι ο βασιλίσκος καταφέρουν νά καθιερώσουν κι αργότερα νά επιβάλλουν, τόν δικαστή τους.

Τά χωριουδάκια τώρα κι οι ενορίες που έφτιαξαν τήν πόλη καθώς επίσης κι οι συντεχνίες κι οι αδελφότητες που αναπτύχθηκαν μέσα σ' αυτή, έβλεπαν τόν εαυτό τους σά μιά *amitas*[5], όριζαν τούς δικαστές τους καί ορκίζονταν στή μόνιμη ένωση μεταξύ όλων αυτών τών ομάδων.

Σύντομα συντάχθηκε κι έγινε δεκτός ένας καταστατικός χάρτης. Όταν χρειαζόταν έστελναν κάποιον ν' αντιγράψει τόν καταστατικό χάρτη μιάς γειτονικής μικρής κοινότητας (γνωρίζουμε χιλιάδες τέτοιους καταστατικούς χάρτες) κι η κοινότητα ιδρυόταν. Ο επίσκοπος ή ο πρίγκιπας που ήταν μέχρι τότε ο δικαστής τής κοινότητας καί συχνά, λίγο-πολύ, ο αφέντης της, μπορούσαν ανάλογα μέ τίς συνθήκες νά αποδεχτούν τό *fait accompli*[6] ή ν' αντιταχθούν μέ τή δύναμη τών όπλων στή νέα κοινότητα. Συχνά ο βασιλιάς — δηλαδή ο πρίγκιπας που επιδίωκε νά είναι κοινωνικά ανώτερος απ' τούς άλλους πρίγκιπες καί που τά ταμεία του ήταν πάντα άδεια — "αναγνώριζε" τόν καταστατικό χάρτη παίρνοντας χρήματα. Έτσι απόφευγε νά επιβάλλει τόν δ ι κ ό τ ο υ δικαστή στήν κοινότητα, ενώ ταυτόχρονα τό κύρος του ανέβαινε στά μάτια τών άλλων φεουδαρχών. Αυτός όμως δέν ήταν σέ καμιά περίπτωση ο κανόνας. Εκατοντάδες κοινότητες παράμειναν δραστήριες χωρίς καμιά άλλη εξουσία έξω απ' τήν καλή τους θέληση, τούς προμαχώνες καί τίς λόγχες τους.

Στήν πορεία ενός αιώνα τό κίνημα αυτό εξαπλώθηκε μ' ένα εντυπωσιακά αρμονικό τρόπο σ' όλη τήν Ευρώπη — σίγουρα από μίμηση — καλύπτοντας τή Σκωτία, τή Γαλλία, τίς Κάτω Χώρες, τή Σκανδιναβία, τή Γερμανία, τήν Ιταλία, τήν Πολωνία καί τή Ρωσία. Κι όταν τώρα συγκρίνουμε τούς καταστατικούς χάρτες καί τήν εσωτερική οργάνωση όλων αυτών τών κοινοτήτων, μένουμε έκπληκτοι απ' τήν ουσιαστική ομοιομορφία τους καί τήν οργάνωση που αναπτύχθηκε στή σκιά αυτών τών "κοινωνικών συμ-

βόλαιων". Τι θαυμάσιο δίδαγμα γιά τούς Ρωμαϊστές καί τούς Εγελιανούς γιά τούς οποίους η υποταγή στό νόμο είναι τό μόνο μέσο γιά νά επιτευχθεί ομοιομορφία στούς θεσμούς.

Απ' τόν Ατλαντικό μέχρι τή μέση τού ρού τού Βόλγα, απ' τή Νορβηγία μέχρι τή Σικελία, η Ευρώπη καλυπτόταν μέ τέτοιες κοινότητες — που μερικές έγιναν πυκνοκατοικημένες πόλεις όπως η Φλωρεντία, η Βενετία, η Αμιένη, η Νυρεμβέργη, τό Νοβγκορόντ, ενώ άλλες παράμειναν χωριά τών εκατό ή ακόμα καί τών είκοσι οικογενειών, που αγωνίζονταν νά επιζήσουν καί που, αντιμετωπίζονταν ωστόσο σάν ίσοι από τά πιό εύπορα αδέλφια τους.

Σάν οργανισμοί που έσφυζαν από ζωή, οι κοινότητες αναπτύχθηκαν προφανώς μέ διαφορετικούς τρόπους. Η γεωγραφική θέση, η φύση τού εξωτερικού εμπόριου, η αντίσταση στίς επιθέσεις — όλ' αυτά πρόσφεραν σέ κάθε κοινότητα τή δική της ιστορία. Αλλά γιά όλες η βασική αρχή ήταν η ίδια. Η ίδια ένωση αμοιβαίας βοήθειας (*amitas*) τών κοινοτήτων τών χωριών καί τών συντεχνιών τών γύρω περιοχών, είτε πρόκειται γιά τό Πσκόβ στή Ρωσία καί τό Μπρύζ στή Φλάνδρα, γιά ένα χωριό τριακοσίων κατοίκων στή Σκωτία ή γιά τήν εύπορη Βενετία μέ τά νησιά της, γιά ένα χωριό τής Βόρειας Γαλλίας ή γιά κάποιο στήν Πολωνία ή ακόμα καί γιά τήν Ωραία Φλωρεντία. Οι θεσμοί τους σέ γενικές γραμμές ήταν ίδιοι.

Γενικά η πόλη — τής οποίας τά τείχη γίνονταν μακρύτερα καί παχύτερα μέ τήν αύξηση τού πληθυσμού κι η οποία προστατευόταν από πύργους που ψήλωναν όλο καί πιό πολύ καί χτίζονταν απ' τή μιά ή τήν άλλη γειτονιά ή συντεχνία κι επομένως παρουσίαζαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά — χωριζόταν σέ 4, 5 ή 6 τμήματα ή τομείς, που απλώνονταν από τήν ακρόπολη ή τόν καθεδρικό ναό πρός τούς προμαχώνες τής πόλης. Σέ κάθε τομέα κατοικούσε βασικά μιά "τέχνη" ή επάγγελμα, ενώ τά νέα επαγγέλματα — οι "νεαρές τέχνες" — καταλάμβαναν τά προάστια, που μέ τόν καιρό θά περιφράζονταν μ' ένα νέο προστατευτικό τείχος.

Ο δρόμος ή η ενορία, αντιπροσώπευε τήν εδαφι-

κή μονάδα, που αντιστοιχούσε στήν προηγούμενη κοινότητα τού χωριού. Κάθε δρόμος ή ενορία είχε τή λαϊκή του συνέλευση, τήν "αγορά" του, τό λαϊκό του δικαστήριο, τόν ιερέα του, τήν πολιτοφυλακή του, τή σημαία του καί συχνά τή σφραγίδα του, τό σύμβολο τής κυριαρχίας του. Άν καί ομοσπονδοποιημένος μέ άλλους δρόμους, διατηρούσε μολοντούτο τήν ανεξαρτησία τού.

Η επαγγελματική μονάδα, που συχνά ήταν λίγο-πολύ ταυτισμένη μέ τή γειτονιά ή μέ τόν τομέα, ήταν η συντεχνία — τό εργατικό σωματείο. Η τελευταία είχε επίσης τούς αγίους της, τή συνέλευσή της, τήν αγορά της καί τούς δικαστές της. Είχε τούς χρηματικούς της πόρους, τή γή'της, τήν πολιτοφυλακή της καί τή σημαία της. Είχε επίσης τή σφραγίδα της, σύμβολο τής κυριαρχίας της. Σέ περίπτωση πολέμου η πολιτοφυλακή της, άν τό θεωρούσε σκόπιμο, ενωνόταν μέ εκείνες τών άλλων συντεχνιών καί έβαζε τή σημαία της δίπλα στή μεγάλη σημαία (*carrosse*) τής πόλης.

Έτσι η πόλη ήταν η ένωση συνοικιών, δρόμων, ενοριών καί συντεχνιών, έκανε τή γενική τής συνέλευση στή μεγάλη αγορά, είχε τό μεγάλο καμπαναριό της, τούς εκλεγμένους δικαστές της καί τή σημαία της, γιά νά συσπειρώνει τίς πολιτοφυλακές τών συνοικιών καί συντεχνιών. Σύναπτε σχέσεις μέ άλλες πόλεις, σάν κυρίαρχη, ομοσπονδοποιούνταν μέ όποιον ήθελε, συμμαχούσε είτε μέσα είτε έξω απ' τά εθνικά όρια. Έτσι τά Πέντε Λιμάνια γύρω απ' τό Ντόβερ ομοσπονδοποιήθηκαν μέ Γαλλικά καί Γερμανικά λιμάνια, καταμήκος τής Μάγχης, τό Ρώσικο Νοβγκορόντ ήταν σύμμαχος τής Γερμανοσκανδιναβικής Χάνσα[7] κλπ.

Στίς εξωτερικές της σχέσεις κάθε πόλη διέθετε όλα τά χαρακτηριστικά τού σύγχρονου Κράτους κι από τότε διαμορφώθηκε, μέ ελεύθερες συμφωνίες, αυτό που αργότερα έμελλε νά γίνει γνωστό σά διεθνές δίκαιο, που υπόκειτο στήν έγκριση τής κοινής γνώμης σ' όλες τίς πόλεις, ενώ αργότερα περισσότερο παραβιάστηκε παρά έγινε σεβαστό απ' τά Κράτη.

Σέ πόσες περιπτώσεις μιά πόλη, ανίκανη "νά απαγγείλει τήν ποινή" σέ κάποια ιδιαίτερα περίπλοκη περίπτωση, δέν έστειλε κάποιον ν' "αναζητήσει τήν ποινή" σέ μιά

γειτονική πόλη! Πόσο συχνά δέν εκδηλώθηκε εκείνο τό κυρίαρχο πνεύμα τής εποχής — η διαιτησία μάλλον παρά η εξουσία τού δικαστή — όταν δυό κοινότητες χρησιμοποιούσαν μιά τρίτη σά διαιτητή!

Οι συντεχνίες ενεργούσαν επίσης μ' αυτό τόν τρόπο. Οι εμπορικές κι επαγγελματικές τους σχέσεις ξεπερνούσαν τά όρια τής πόλης κι οι συμφωνίες τους γίνονταν χωρίς νά παίρνουν υπόψη τήν εθνικότητα. Κι όταν μέσα στήν άγνοιά μας κομπάζουμε γιά τά διεθνή εργατικά μας συνέδρια ξεχνάμε ότι ήδη απ' τόν 15ο αιώνα γίνονταν διεθνή συνέδρια επαγγελματιών, ακόμη καί μαθητευόμενων.

Τέλος, η πόλη είτε υπερασπιζόταν τόν εαυτό της ενάντια σέ επιτιθέμενους καί διεξήγαγε σκληρό πόλεμο ενάντια στούς φεουδάρχες τής περιοχής, εκλέγοντας κάθε χρόνο ένα ή δύο στρατιωτικούς διοικητές γιά τίς πολιτοφυλακές της, είτε δεχόταν ένα "στρατιωτικό υπερασπιστή" — έναν πρίγκιπα ή δούκα που τόν διάλεγε γιά ένα χρόνο καί τόν έδιωχνε όποτε ήθελε. Αυτός, έπαιρνε γιά τή συντήρηση τών στρατιωτών του τά έσοδα τών δικαστικών προστίμων, απαγορευόταν όμως νά παρεμβαίνει στίς υποθέσεις τής πόλης.

Ή, άν η πόλη ήταν πολύ αδύναμη γιά νά ελευθερωθεί απ' τούς γειτονικούς φεουδάρχες άρπαγες, διατηρούσε σά λίγο-πολύ σταθερό στρατιωτικό υπερασπιστή, τόν επίσκοπο ή τόν πρίγκιπα μιάς συγκεκριμένης οικογένειας — τών Γκουέλφων ή τών Γκιμπελίνων στήν Ιταλία, τής οικογένειας Ρούρικ στή Ρωσία ή τών Όλγκερντς στή Λιθουανία. Ήταν όμως ζηλότυπα άγρυπνη, εμποδίζοντας τήν εξουσία τού επίσκοπου ή τού πρίγκιπα νά επεκταθεί πέρα απ' τούς ανθρώπους που στρατοπέδευαν στό κάστρο. Τούς απαγόρευαν ακόμα καί νά μπαίνουν στήν πόλη χωρίς άδεια. Μέχρι σήμερα ο βασιλιάς τής Αγγλίας δέν μπορεί νά μπεί στήν Πόλη τού Λονδίνου χωρίς τήν άδεια τού Λόρδου Δήμαρχου.

Θά άξιζε νά αναφερθούμε λεπτομερειακά στήν οικονομική ζωή τών Μεσαιωνικών πόλεων. Πάντως παραπέμπω όποιον ενδιαφέρεται γι' αυτό τό θέμα σέ ότι έχω γράψει στήν Α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α, όπου στηρίζομαι πάνω σ' έναν τεράστιο όγκο σύγχρονης ιστορικής έρευ-

νας πάνω σ' αυτό τὸ θέμα. Εδῶ αρκεῖ απλὰ νὰ σημειώσουμε, ότι τὸ εσωτερικό εμπόριο διεξαγόταν μόνο απ' τίς συντεχνίες — κι όχι απ' τούς τεχνίτες ατομικά — οι τιμές καθορίζονταν μὲ αμοιβαία συμφωνία. Επιπλέον, στὴν αρχή εκείνης τῆς περιόδου τὸ εξωτερικό εμπόριο διεξαγόταν α π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ά κ α ὶ μ ό ν ο α π' τ ὴ ν π ό λ η. Καὶ μόνο αργότερα έγινε μονοπώλιο τῆς Εμπορικῆς Συντεχνίας κι ακόμη αργότερα μεμονωμένων εμπόρων.

Επίσης, κανεὶς δὲν δούλευε τίς Κυριακές ή τὰ απογεύματα τοῦ Σαββάτου (ημέρα μπάνιου). Η πόλη αναλάμβανε πάντα τὴν προμήθεια τῶν βασικῶν καταναλωτικῶν αγαθῶν κι αυτό τὸ έθιμο διατηρήθηκε σὲ μερικές Ελβετικές πόλεις αναφορικά μὲ τὸ καλαμπόκι ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αιώνα.

Καταλήγοντας, όπως δείχνει ένα τεράστιο πλήθος στοιχείων από πολλές πηγές, ποτέ είτε πρὶν είτε μετά, η ανθρωπότητα δὲν γνώρισε μιὰ περίοδο σχετικής ευημερίας γιὰ όλους, σὰν εκείνη τῶν Μεσαιωνικῶν πόλεων. Η φτώχεια, η ανασφάλεια κι η εκμετάλλευση τῆς χειρωνακτικής εργασίας, που υπάρχουν στούς καιρούς μας, ήταν τότε άγνωστες.

5.

Μὲ αυτά τὰ στοιχεία — τὴν ελευθερία, τὴν αναπτυσσόμενη απ' τὴν απλή στή σύνθετη οργάνωση, τὴν παραγωγή καὶ τὴν ανταλλαγή απ' τὰ διάφορα επαγγέλματα (συντεχνίες), τὸ εξωτερικό εμπόριο που διεξαγόταν από ολόκληρη τὴν πόλη κι όχι από άτομα, τὴν αγορά προμηθειῶν απ' τὴν πόλη καὶ τὴν επαναπώλησή τους στούς πολίτες σὲ τιμή κόστους — μὲ τέτοια στοιχεία οι Μεσαιωνικές πόλεις έγιναν τούς δυὸ πρώτους αιῶνες τῆς ελεύθερης ύπαρξής τους κέντρα ευημερίας γιὰ όλους τούς κατοίκους τους, κέντρα πλούτου καὶ κουλτούρας, που δὲν έχουμε ξαναδεῖ ποτέ.

Δὲν χρειάζεται παρά νὰ συμβουλευτοῦμε τὰ ντοκουμέντα που κάνουν δυνατή τὴ σύγκριση τῶν αναλογιῶν τῆς αμοιβῆς τῆς εργασίας καὶ τοῦ κόστους τῶν προϊόντων — ο Ρότζερς τὸ έκανε όσον αφορά τὴν Αγγλία καὶ πολλοὶ Γερμανοὶ συγγραφεῖς όσον αφορά τὴ Γερμανία —

γιά νά δούμε ότι η αμοιβή ενός τεχνίτη, ακόμη κι ενός απλού ημερομίσθιου εργάτη, έφθανε σέ τέτοιο ύψος που δέν έχει επιτευχθεί στήν εποχή μας ούτε κι απ' τήν ε λ ί τ τών εργαζόμενων. Τά λογιστικά βιβλία τών κολλεγίων τού Πανεπιστήμιου τής Οξφόρδης (που ξεκινώντας απ' τόν 12ο καλύπτουν επτά αιώνες), μερικών Αγγλικών κτημάτων, καθώς επίσης κι ενός μεγάλου αριθμού Γερμανικών καί Ελβετικών πόλεων τό επιβεβαιώνουν.

'Αν σκεφτούμε επίσης τήν καλλιτεχνική τελειότητα καί τήν ποσότητα τής διακοσμητικής εργασίας τήν οποία ο τεχνίτης εκείνης τής περιόδου επένδυε, όχι μόνο στά έργα τέχνης που παρήγαγε, αλλά καί στό πιό απλό εργαλείο τού νοικοκυριού — ένα κιγκλίδωμα, ένα κηροπήγιο, ένα κεραμικό — συνειδητοποιούμε ότι ο τεχνίτης δέν ήξερε τί σημαίνει βιασύνη στή δουλειά, ούτε δούλευε υπερβολικά όπως συνηθίζεται στήν εποχή μας. Καί μπορούσε νά σφυρηλατήσει, νά κάνει γλυπτική, νά υφάνει ή νά κεντήσει όπως ελάχιστοι απ' τούς καλλιτέχνες-εργάτες ανάμεσά μας μπορούν νά τό κάνουν σήμερα.

Επιπλέον πρέπει νά ρίξει κανείς μιά ματιά στόν κατάλογο τών δωρεών πρός τίς εκκλησίες, τά κοινοτικά σπίτια τής ενορίας, τής συντεχνίας ή τής πόλης τόσο σέ έργα τέχνης — διακοσμητικά ταμπλώ, γλυπτά, σφυρήλατο σίδερο, χυτό μέταλλο — όσο καί σέ χρήματα γιά νά καταλάβει τό βαθμό τής ευημερίας που είχαν φτάσει οι πόλεις αυτές. Μπορεί επίσης νά δεί κανείς τό ερευνητικό κι εφευρετικό πνεύμα που εκδηλωνόταν καί τήν πνοή τής ελευθερίας που έμπνεε τά έργα τους, τό αίσθημα τής αδελφικής αλληλεγγύης που αναπτυσσόταν σ' εκείνες τίς συντεχνίες στίς οποίες ήταν ενωμένοι οι άνθρωποι τού ίδιου επαγγέλματος, όχι μόνο γιά εμπορικούς καί τεχνικούς λόγους αλλά μέ δεσμούς κοινωνικότητας κι αδελφοσύνης. Μήπως δέν ήταν πράγματι συντεχνιακός κανόνας τό νά κάθονται δυό αδελφοί στό κρεβάτι ενός άρρωστου αδελφού τους — ένα έθιμο που απαιτούσε οπωσδήποτε αφοσίωση σ' εκείνη τήν εποχή τών μολυσματικών ασθενειών καί τής πανούκλας — καί νά τόν ακολουθήσουν μέχρι τόν τάφο φροντίζοντας κατόπιν τή χήρα καί τά παιδιά του!

Η αξιοθρήνητη φτώχεια, η μιζέρια, η αβεβαιότητα γιά τό αύριο γιά τήν πλειοψηφία, κι η απομόνωση στή φτώχεια, που είναι χαρακτηριστικά τών σύγχρονων πόλεών μας, ήταν εντελώς άγνωστα σ' αυτές τίς "ελεύθερες .οάσεις που εμφανίστηκαν τόν 12ο αιώνα στή μέση τής φεουδαλικής ζούγκλας".

Στίς πόλεις αυτές αναπτύχθηκε κι άνθισε ένας ολότελα νέος πολιτισμός, μ' έναν τρόπο πρωτοφανή ακόμα καί γιά τά σημερινά δεδομένα, προστατευόμενος απ' τίς κατακτημένες ελευθερίες τους κι εμπνεόμενος απ' τό πνεύμα τής ελεύθερης συμφωνίας καί τής ελεύθερης πρωτοβουλίας.

'Ολη η σύγχρονη βιομηχανία προέρχεται απ' αυτές τίς πόλεις. Σέ τρείς αιώνες οι βιομηχανίες καί οι τέχνες απόκτησαν τέτοια τελειότητα που ο αιώνας μας μόνο στήν ταχύτητα παραγωγής μπόρεσε νά τίς ξεπεράσει, σπάνια όμως στήν ποιότητα κι ακόμη σπανιότερα στήν ουσιαστική ομορφιά τού προϊόντος. 'Ολες οι τέχνες που μάταια προσπαθούμε ν' αναβιώσουμε τώρα — η ομορφιά ενός Ραφαήλ, η δύναμη κι η τόλμη ενός Μιχαήλ Αγγέλου, η τέχνη κι η ειδημοσύνη ενός Λεονάρντο ντα Βίντσι, η ποίηση καί η γλώσσα ενός Δάντη κι όχι λιγότερο η αρχιτεκτονική στήν οποία οφείλουμε τούς καθεδρικούς ναούς τής Λαόν, τής Ρέμ, τής Κωλωνίας, τής Πίζας, τής Φλωρεντίας — όπως τόσο καλά τό διατύπωσε ο Βίκτωρ Ουγκό *"le peuple en fut le maçon"*[8] — οι θησαυροί καθαρής ομορφιάς τής Βενετίας καί τής Φλωρεντίας, τά δημαρχεία τής Βρέμης καί τής Πράγας, οι πύργοι τής Νυρεμβέργης καί τής Πίζας καί πάει λέγοντας *ad infinitum*[9], ήταν όλα προϊόν εκείνης τής εποχής.

Θέλετε μήπως νά μετρήσετε τήν πρόοδο εκείνου τού πολιτισμού μ' ένα βλέμμα; Τότε συγκρίνετε τόν τρούλο τού Αγίου Μάρκου στή Βενετία μέ τίς χονδροειδείς αψίδες τών Νορμανδών' τούς πίνακες τού Ραφαήλ μέ τά κεντήματα τών Ταπισερί Μπαγιώ' τά όργανα μαθηματικών καί φυσικής καί τά ρολόγια τής Νυρεμβέργης μέ τίς κλεψύδρες τών προηγούμενων αιώνων' τήν πλούσια γλώσσα ενός Δάντη μέ τά λατινοχωριάτικα τού 10ου αιώνα. 'Ενας νέος κόσμος είχε γεννηθεί ανάμεσα στούς δυό.

Μέ τήν εξαίρεση εκείνης τής άλλης δοξασμένης περιό-

δου — τών ελεύθερων πόλεων επίσης — τής αρχαίας Ελλάδας, η ανθρωπότητα δέν είχε κάνει ποτέ ένα τέτοιο γιγάντιο βήμα μπροστά. Ποτέ, σ' ένα διάστημα δυό ή τριών αιώνων, δέν υπόστηκε ο άνθρωπος τέτοιες βαθιές αλλαγές ούτε επέκτεινε τόσο τήν εξουσία του πάνω στίς φυσικές δυνάμεις.

Σκέφτεστε ίσως τόν πολιτισμό καί τήν πρόοδο τού αιώνα μας που τόσο πολύ παινεύεται; Κι όμως. Σέ κάθε του εκδήλωση δέν είναι παρά τό παιδί τού πολιτισμού που αναπτύχθηκε μέσα στίς ελεύθερες κοινότητες. Όλες οι μεγάλες ανακαλύψεις τής σύγχρονης επιστήμης — η πυξίδα, τό ρολόι, η τυπογραφία, οι θαλάσσιες ανακαλύψεις, τό μπαρούτι, ο νόμος τής βαρύτητας, η ατμοσφαιρική πίεση, τής οποίας η ατμομηχανή δέν είναι παρά μιά εξέλιξη, τά χημικά στοιχεία, η επιστημονική μέθοδος που ήδη σκιαγραφήθηκε απ' τόν Ρότζερ Μπέικον κι εφαρμόστηκε στά Ιταλικά πανεπιστήμια — από πού προέρχονται όλα αυτά άν όχι απ' τίς ελεύθερες πόλεις, στόν πολιτισμό που αναπτύχθηκε κάτω από τήν προστασία τών κοινοτικών ελευθεριών;

Θά επισημάνετε ίσως ότι ξεχνώ τίς εσωτερικές συγκρούσεις, τούς τοπικούς αγώνες μέ τούς οποίους είναι γεμάτη η ιστορία αυτών τών κοινοτήτων, τίς ταραχές στούς δρόμους, τούς σκληρούς πολέμους ενάντια στούς άρχοντες, τίς εξεγέρσεις τών "νέων τεχνών" ενάντια στίς "παλιές τέχνες", τό αίμα που χύθηκε στούς αγώνες αυτούς καί στά αντίποινα που επακολούθησαν.

Όχι, στήν πραγματικότητα δέν ξεχνώ τίποτα. Αλλά σάν τούς Λεό καί Μπότα — τούς δύο ιστορικούς τής Μεσαιωνικής Ιταλίας — καί τούς Σισμόντι, Φεράρι, Τζίνο Καπόνι καί τόσους άλλους, βλέπω ότι οι αγώνες αυτοί ήταν η ίδια ακριβώς η εγγύηση τής ελεύθερης ζωής σέ μιά ελεύθερη πόλη. Διακρίνω μιά ανανέωση, μιά νέα ώθηση πρός τήν πρόοδο μετά από κάθε τέτοιο αγώνα.

Έχοντας ξαναμετρήσει λεπτομερειακά αυτούς τούς αγώνες καί τίς συγκρούσεις κι έχοντας επίσης μετρήσει τό μεγαλείο τής προόδου που επιτεύχθηκε — ενώ στούς δρόμους χυνόταν αίμα, η ευημερία εξασφαλιζόταν γιά όλους τούς κατοίκους κι ο πολιτισμός ανανεωνόταν — οι Λεό καί Μπότα κατέληξαν σ' ένα συμπέρασμα που είναι

απόλυτα σωστό καί τό οποίο μού έρχεται συχνά στό μυαλό: θά ήθελα νά τό έβλεπα χαραγμένο ανεξίτηλα στό μυαλό κάθε σύγχρονου επαναστάτη. "Μιά κοινότητα — είπαν — δέν παρουσιάζει τήν εικόνα μιάς ηθικής ολότητας, δέν δείχνει καθολική ως πρός τόν τρόπο τού είναι της, όπως καί τό ίδιο τό ανθρώπινο μυαλό, ε κ τ ό ς κ ι ά ν έ χ ε ι δ ε χ τ ε ί τ ή σ ύ γ κ ρ ο υ σ η, τ ή ν α ν τ ί θ ε σ η".

Ναί, η σύγκρουση, διεξαγόμενη ελεύθερα, χωρίς κάποια εξωτερική δύναμη τό Κράτος, νά προσθέτει τό τεράστιο βάρος του καταστρέφοντας τήν ισορροπία υπέρ μιάς τών δυνάμεων που έχουν εμπλακεί στόν αγώνα.

Πιστεύω, μαζί μέ τούς δυό αυτούς συγγραφείς, ότι συχνά "η επιβολή τής ειρήνης έχει προκαλέσει μεγαλύτερη ζημιά, γιατί ενώνονται τά αντίθετα στήν προσπάθεια δημιουργίας μιάς γενικής πολιτικής τάξης καί θυσιάζονται οι ατομικότητες κι οι μικροί οργανισμοί προκειμένου ν' απορροφηθούν σ' ένα ογκώδες, άχρωμο κι άψυχο σύνολο".

Γι' αυτό τό λόγο οι κοινότητες — στό βαθμό που δέν επιδίωκαν νά γίνουν κι οι ίδιες Κράτη καί νά επιβάλλουν γύρω τους "τήν υποταγή σ' ένα ογκώδες, άχρωμο κι άψυχο σύνολο" — μεγάλωναν καί κέρδιζαν μιά νέα παράταση ζωής μετά από κάθε αγώνα κι άνθιζαν απ' τήν κλαγγή τών σπαθιών στούς δρόμους, ενώ δυό αιώνες αργότερα ο ίδιος πολιτισμός κατάρρευσε σάν αποτέλεσμα τών πολέμων που προκάλεσαν τά Κράτη.

Στήν κοινότητα, ο αγώνας απόβλεπε στήν κατάκτηση καί τήν υπεράσπιση τής ελευθερίας τού ατόμου, στήν αρχή τού φεντεραλισμού, στό δικαίωμα ένωσης καί δράσης, ενώ οι Κρατικοί πόλεμοι είχαν σάν σκοπό τήν καταστροφή αυτών τών ελευθεριών, τήν υποταγή τού ατόμου, τόν εκμηδενισμό τού ελεύθερου συμβόλαιου καί τήν ένωση τών ανθρώπων σέ μιά καθολική υποδούλωση στό βασιλιά, τό δικαστή καί τόν πάπα: στό Κράτος.

Εκεί ακριβώς βρίσκεται η διαφορά. Υπάρχουν αγώνες καί συγκρούσεις που είναι καταστροφικές. Κι υπάρχουν κι εκείνοι που οδηγούν τήν ανθρωπότητα μπροστά.

6.

Στήν πορεία τού 16ου αιώνα οι σύγχρονοι βάρβαροι θά καταστρέψουν όλο αυτό τόν πολιτισμό τών Μεσαιωνικών πόλεων. Οι βάρβαροι αυτοί δέν κατάφεραν στήν πραγματικότητα νά τόν εκμηδενίσουν, αλλά ανέστειλαν τήν πρόοδο τουλάχιστον γιά δυό ή τρείς αιώνες. Τόν ώθησαν πρός μιά διαφορετική κατεύθυνση όπου αγωνίζεται τώρα η ανθρωπότητα χωρίς νά ξέρει καλά-καλά πώς νά ξεφύγει.

Υπόταξαν τό άτομο. Τού στέρησαν όλες του τίς ελευθερίες περιμένοντας απ' αυτό νά ξεχάσει τίς βασισμένες στήν ελεύθερη συμφωνία καί πρωτοβουλία ενώσεις του. Ο σκοπός τους ήταν νά ισοπεδώσουν όλη τήν κοινωνία σέ μιά κοινή υποταγή στόν αφέντη. Κατέστρεψαν όλους τούς δεσμούς μεταξύ τών ανθρώπων διακηρύσσοντας ότι μόνο τό Κράτος καί η Εκκλησία θά πρέπει από δώ καί πέρα ν' αποτελούν τόν ενωτικό δεσμό τών υπηκόων τους' ότι μόνο η Εκκλησία καί τό Κράτος έχουν καθήκον νά φροντίζουν τά βιομηχανικά, εμπορικά, δικαστικά, καλλιτεχνικά, συναισθηματικά συμφέροντα, τά οποία οι άνθρωποι τού 12ου αιώνα συνήθιζαν νά ικανοποιούν άμεσα.

Ποιοί είναι λοιπόν αυτοί οι βάρβαροι; Είναι τό Κράτος: η τριπλή συμμαχία, που τελικά επιβλήθηκε, τού στρατιωτικού αρχηγού, τού Ρωμαϊκού δικαστή, καί τού πάπα — που συνιστούν κι οι τρείς μιά αμοιβαία εξασφάλιση κυριαρχίας — οι τρείς ενωμένοι σέ μιά εξουσία που θά διατάζει στ' όνομα τών συμφερόντων τής κοινωνίας καί θά συντρίψει τήν ίδια αυτή κοινωνία.

Αναρωτιέται φυσικά κανείς πώς κατάφεραν οι νέοι αυτοί βάρβαροι νά υπερφαλαγγίσουν τίς κοινότητες που ήταν μέχρι τότε τόσο ισχυρές. Πού βρήκαν τή δύναμη νά τίς κατακτήσουν.

Τή βρήκαν αρχικά στό χωριό. Όπως ακριβώς οι αρχαίες Ελληνικές κοινότητες αποδείχθηκαν ανίκανες νά εξαφανίσουν τή δουλεία καί γι' αυτό τό λόγο χάθηκαν, έτσι κι οι κοινότητες τού Μεσαίωνα απότυχαν νά ελευθερώσουν απ' τή δουλοπαροικία τόν αγρότη ταυτόχρονα μέ τόν κάτοικο τής πόλης.

Είναι αλήθεια ότι σχεδόν παντού, τόν καιρό τής χειραφέτησής του, ο κάτοικος τής πόλης — κι ο ίδιος ένας μισθωτός τεχνίτης — είχε προσπαθήσει νά πάρει τήν ύπαιθρο μέ τό μέρος του γιά νά τή βοηθήσει νά ελευθερωθεί. Γιά δυό αιώνες οι κάτοικοι τών Ιταλικών, Ισπανικών καί Γερμανικών πόλεων είχαν εμπλακεί σ' έναν σκληρό πόλεμο ενάντια στούς φεουδάρχες. Οι κάτοικοι τών αυτοδιοικούμενων πόλεων επέδειξαν καρτερικότητα κι αγωνίστικαν ηρωϊκά σ' αυτό τόν πόλεμο εναντίον τών κάστρων. Έδωσαν τό αίμα τους γιά νά κυριεύσουν τούς φεουδαλικούς πύργους καί νά ισοπεδώσουν τό δάσος που τούς περιτριγύριζε.

Ωστόσο, πέτυχαν μόνο κατά ένα μέρος. Κουρασμένοι απ' τόν πόλεμο σύναψαν τελικά ειρήνη πάνω στίς πλάτες τών χωρικών. Γιά νά εξαγοράσουν τήν ειρήνη τους παρέδωσαν τούς αγρότες στόν άρχοντα εφ' όρου ζωής, στό μέτρο που αυτός ζούσε έξω απ' τήν περιοχή που είχε κατακτήσει η κοινότητα. Στήν Ιταλία καί τή Γερμανία κατέληξαν νά δεχτούν τόν άρχοντα σάν κάτοικο τής πόλης μέ τόν όρο ότι θά ερχόταν νά ζήσει στήν κοινότητα. Αλλού μοιράστηκαν τήν κυριαρχία του πάνω στούς αγρότες. Κι έτσι ο άρχοντας εκδικήθηκε αυτόν τόν "χυδαίο όχλο" τών πόλεων τόν οποίο μισούσε καί περιφρονούσε, κάνοντας τό αίμα νά τρέξει στούς δρόμους απ' τούς αγώνες καί τήν εφαρμογή τής αντεκδίκησης ανάμεσα στίς οικογένειες τών ευγενών, που δέν παρουσίαζαν τή διαφορά τους στούς επίτροπους καί τούς κοινοτικούς δικαστές αλλά τήν έλυναν μέ τό σπαθί στό δρόμο, στρέφοντας ένα μέρος τών κατοίκων τής πόλης ενάντια σ' ένα άλλο.

Ο άρχοντας διέφθειρε επίσης τήν κοινότητα μέ τά ρουσφέτια, τίς ίντριγκες, τόν αρχοντικό τρόπο ζωής του, καί τή μόρφωση που είχε αποκτήσει στήν Αυλή τού επίσκοπου ή τού βασιλιά. Παρακινούσε τήν κοινότητα νά μοιραστεί τίς φιλοδοξίες του. Κι έτσι ο κάτοικος τής πόλης κατέληξε νά μιμείται τόν άρχοντα. Έγινε μέ τή σειρά του άρχοντας καί πλούτισε κι ο ίδιος απ' τό εξωτερικό εμπόριο ή τήν εκμετάλλευση τής εργασίας τών δουλοπάροικων που είχαν μαντρωθεί στά χωριά.

Μετά απ' αυτό ο χωρικός ταύτισε τήν τύχη του μέ

τούς βασιλιάδες, τούς αυτοκράτορες, τούς εκκολαπτόμενους Τσάρους καί τούς Πάπες όταν αυτοί άρχιζαν νά οικοδομούν τά βασίλειά τους καί νά υποδουλώνουν τίς πόλεις. Κι όπου ο χωρικός δέν βάδιζε κάτω απ' τίς διαταγές τους δέν έκαναν τίποτα γι' αυτό.

Στήν ύπαιθρο, σ' ένα πανίσχυρο κάστρο, που βρισκόταν στή μέση αγροτικών κοινοτήτων, ήταν που εγκαθιδρύθηκε σιγά-σιγά η μοναρχία. Στό 12ο αιώνα υπήρχε μόνο κατ' όνομα καί ξέρουμε σήμερα τί νά σκεφτούμε γιά τούς περιπλανόμενους κακοποιούς, αρχηγούς μικρών συμμοριών από ληστές που έδιναν αξία στόν εαυτό τους μ' αυτό τό όνομα: ένα όνομα που έτσι κι αλλιώς — όπως τόσο σωστά παρατήρησε ο Αυγουστίνος Θιερύ — δέν σήμαινε καί πολλά εκείνη τήν εποχή όταν υπήρχε ο "βασιλιάς τών δικαστηρίων" (ο ανώτερος, ο πρεσβύτερος), ο "βασιλιάς τών διχτυών" (μεταξύ τών ψαράδων), ο "βασιλιάς τών ζητιάνων".

Σιγά-σιγά, στά τυφλά, κάποιος Βαρώνος που είχε ευνοϊκή θέση σέ μιά περιοχή, που ήταν πιό ισχυρός ή πιό πανούργος απ' τούς άλλους, θά πετύχαινε ν' ανέβει πάνω απ' τούς *confreres*[10] του. Η εκκλησία έσπευσε νά τόν υποστηρίξει. Καί μέ τή βία, μέ ραδιουργίες, μέ τό χρήμα, μέ τό σπαθί, καί τό δηλητήριο άν χρειαζόταν, ένας τέτοιος φεουδάρχης βαρώνος θά μεγάλωνε τή δύναμή του σέ βάρος τών άλλων. Η βασιλική εξουσία όμως δέν κατάφερε ποτέ νά επιβληθεί σέ μιά ελεύθερη πόλη που είχε τή θορυβώδη αγορά της, τήν *tarpeian rock*[11] της ή τό βυθό τού ποταμού της γιά τούς τυράννους. Τά κατάφερε ωστόσο, στίς πόλεις που είχαν αναπτυχθεί στήν καρδιά τής υπαίθρου.

Αφού μάταια προσπάθησαν νά εγκαθιδρύσουν αυτή τήν εξουσία στή Ρέμ ή στή Λαόν, ήταν στό Παρίσι — ένα συνοθύλευμα χωριών καί μικρών πόλεων περικυκλωμένων από μιά πλούσια ύπαιθρο που δέν είχε ακόμα γνωρίσει τή ζωή τών ελεύθερων πόλεων, ήταν στό Γουένσμινστερ, τίς πύλες τής πυκνοκατοικημένης πόλης τού Λονδίνου, ήταν στό Κρεμλίνο, χτισμένο ανάμεσα στά πλούσια χωριά τής όχθης τού ποταμού Μόσκβα, αφού απότυχε στό Σούζνταλ καί τό Βλαντιμίρ — όχι όμως καί στό Νοβγκορόντ, τό Πσκόκ, τή Νυρεμβέργη, τή Λαόν ή τή

Φλωρεντία — που εγκαθιδρύθηκε η βασιλική εξουσία.

Οι αγρότες τών γύρω περιοχών προμήθευσαν μέ τρόφιμα, άλογα κι άνδρες τίς εκκολαπτόμενες μοναρχίες, ενώ τό εμπόριο — που σ' αυτή τήν περίπτωση ήταν βασιλικό κι όχι κοινοτικό — μεγάλωνε τά πλούτη τους. Η εκκλησία τούς περίβαλε μέ τήν προσοχή της. Τούς προστάτευσε, τούς βοήθησε μέ τόν πλούτο της, επινόησε γιά χάρη τους τόν τοπικό τους άγιο καί τά θαύματά του. Περίβαλε μέ σεβασμό τήν Παναγία τών Παρισίων, τήν Οπτασία τής Παρθένου τής Ιβηρίας στή Μόσχα. Κι ενώ ο πολιτισμός τών ελεύθερων πόλεων, απελευθερωμένος απ' τούς επισκόπους, συγκέντρωνε τή νεανική του ορμή, η εκκλησία δούλευε αδιάκοπα γιά νά επανεγκαθιδρύσει τήν εξουσία της διαμέσου τής εκκολαπτόμενης μοναρχίας, περιβάλλοντας μέ τήν προσοχή, τά εγκώμια καί τό χρήμα της τό βασιλικό λίκνο εκείνου που είχε τελικά διαλέξει γιά νά επανεγκαθιδρύσει μ' αυτόν καί διαμέσου αυτού τήν εκκλησιαστική εξουσία της. Τήν βλέπετε στό Παρίσι, τή Μόσχα, τή Μαδρίτη καί τήν Πράγα, νά γέρνει πάνω απ' τό βασιλικό λίκνο, μ' έναν αναμμένο πυρσό στό χέρι καί τόν δήμιο στό πλάϊ της.

Εργατική καί επίμονη, δυναμωμένη απ' τήν κρατιστική της εκπαίδευση, βασισμένη σέ ανθρώπους μέ ισχυρή θέληση ή πανουργία που τούς αναζητούσε σέ οποιαδήποτε κοινωνική τάξη, φτιαγμένη γιά ίντριγκα κι ειδικευμένη στό Ρωμαϊκό καί Βυζαντινό δίκαιο, μπορείτε νά τή δείτε νά βαδίζει αδιάλλακτα πρός τό ιδεώδες της: τόν απόλυτο, ιουδαϊκό βασιλιά που μολοντούτο υπακούει στόν αρχιερέα — τά κοσμικά όπλα στίς διαταγές τής εκκλησιαστικής εξουσίας.

Τόν 16ο αιώνα τό αργό αυτό έργο τών δυό συνωμοτών έχει ήδη ωριμάσει. Ήδη ένας βασιλιάς κυριαρχεί πάνω στούς αντίζηλους βαρώνους συναδέλφους του κι αυτή η εξουσία θά στραφεί σύντομα ενάντια στίς ελεύθερες πόλεις γιά νά τίς καταστρέψει.

Εξάλλου, οι πόλεις τού 16ου αιώνα δέν ήταν πιά οι ίδιες μ' εκείνες τού 12ου, 13ου καί 14ου αιώνα.

Άν καί γεννημένες από μιά ελευθεριακή επανάσταση δέν είχαν ωστόσο τό κουράγιο ή τή δύναμη νά διαδώσουν τίς ιδέες τους περί ισότητας στή γειτονική ύπαιθρο,

ούτε ακόμα καί σέ εκείνους που ήρθαν αργότερα νά εγκατασταθούν στά περίχωρα τής πόλης, αυτούς τούς ναούς τής ελευθερίας όπου δημιουργήθηκαν οι βιομηχανικές τέχνες.

Σέ κάθε πόλη βρίσκει κανείς ένα διαχωρισμό μεταξύ τών οικογενειών που έκαναν τήν επανάσταση τού 12ου αιώνα (γνωστών απλώς σάν "οι οικογένειες") κι εκείνων που ήρθαν αργότερα κι εγκαταστάθηκαν στήν πόλη. Η παλιά "εμπορική συντεχνία" δέν δέχεται σέ καμιά περίπτωση νιόφερτους. Αρνήθηκε ν' απορροφήσει τίς "νέες τέχνες" στό εμπορικό πεδίο. Κι από απλός υπηρέτης τής πόλης που ήταν σέ παλιότερες εποχές όταν διεξήγαγε τό εξωτερικό εμπόριο όλης τής πόλης, έγινε ο μεσάζοντας που πλουτίζει γιά λογαριασμό του, διαμέσου τού εμπορίου αυτού. Εισήγαγε τήν ανατολίτικη επιδεικτικότητα, δάνειζε χρήματα στήν πόλη καί αργότερα συμμάχησε μέ τόν άρχοντα τής πόλης καί τόν ιερέα ενάντια στά "κατώτερα στρώματα" ή αντί γι' αυτό πρόσβλεπε στόν εκκολαπτόμενο βασιλιά γιά τήν υπεράσπιση τού δικαιώματος πλουτισμού καί τού εμπορικού της μονοπώλιου. Κι όταν τό εμπόριο έγινε προσωπικό ζήτημα ή ελεύθερη πόλη καταστράφηκε.

Επιπλέον, οι παλιές επαγγελματικές συντεχνίες, που είχαν φτιάξει στήν αρχή τήν πόλη καί τήν κυβέρνησή της, δέν ήθελαν ν' αναγνωρίσουν τά ίδια δικαιώματα στίς νέες συντεχνίες που δημιουργήθηκαν αργότερα απ' τίς νέες τέχνες. Οι τελευταίες έπρεπε νά κατακτήσουν τό δικαίωμα αυτό μέ μιά επανάσταση. Κι αυτό έκαναν παντού. Αλλά ενώ σέ μερικές πόλεις η επανάσταση αυτή ήταν η αφετηρία γιά μιά ανανέωση όλων τών πτυχών τής ζωής καθώς επίσης καί τών τεχνών (όπως φαίνεται τόσο καθαρά στή Φλωρεντία) σ' άλλες τελειώνει μέ νίκη τού *popolo grasso*[12] επί τού *popolo basso*[13] — μέ μιά βίαιη καταστολή μέ μαζικές εκτοπίσεις κι εκτελέσεις, ιδίως όταν επεμβαίνουν οι άρχοντες κι οι παπάδες.

Κι είναι περιττό νά προσθέσει κανείς ότι ο βασιλιάς θά χρησιμοποιήσει σάν πρόφαση τήν υπεράσπιση τών "κατώτερων τάξεων" γιά νά καταστρέψει τίς "παχιές τάξεις" καί νά υποδουλώσει καί τίς δυό μόλις γίνει αφέντης τής πόλης!

Καί ξανά οι πόλεις έπρεπε νά πεθάνουν, αφού οι ίδιες οι ιδέες τών ανθρώπων είχαν αλλάξει. Η διδασκαλία τού κανονικού[14] καί τού Ρωμαϊκού δίκαιου είχε τροποποιήσει τόν τρόπο σκέψης τών ανθρώπων.

Τό 12ο αιώνα ο Ευρωπαίος ήταν βασικά φεντεραλιστής. Σάν άνθρωπος τών ελεύθερων εγχειρημάτων καί τής ελεύθερης κατανόησης, τών ενώσεων που είχαν συγκροτηθεί καί συμφωνηθεί ελεύθερα, θεωρούσε τόν εαυτό του αφετηρία ολόκληρης τής κοινωνίας. Δέν επεδίωκε τήν ασφάλεια διαμέσου τής υπακοής, ούτε αναζητούσε κάποιο σωτήρα τής κοινωνίας. Η ιδέα τής Χριστιανικής καί τής Ρωμαϊκής πειθαρχίας τού ήταν άγνωστη.

Κάτω όμως απ' τήν επίδραση τής Χριστιανικής εκκλησίας — πάντα ερωτευμένης μέ τήν εξουσία, πάντα ανυπόμονης νά επιβάλλει τήν κυριαρχία της πάνω στίς ψυχές καί πάνω απ' όλα στήν εργασία τών πιστών' κι απ' τήν άλλη μεριά κάτω απ' τήν επίδραση τού Ρωμαϊκού δίκαιου που απ' τόν 12ο αιώνα είχε ήδη εμφανιστεί στίς αυλές τών ισχυρών αρχόντων, τών βασιλιάδων καί τών Παπών κι έγινε γρήγορα τό αγαπημένο θέμα στά πανεπιστήμια — κάτω απ' τήν επίδραση τών δυό αυτών διδασκαλιών, που εναρμονίζονται τόσο πολύ μολονότι ήταν αρχικά άσπονδοι εχθροί, τά μυαλά άρχισαν νά διαφθείρονται στό μέτρο που ο παπάς καί ο νομοθέτης αποκτούσαν δύναμη.

Ο 'Ανθρωπος ερωτεύθηκε τήν εξουσία. 'Αν σέ μιά κοινότητα τά κατώτερα επαγγέλματα επαναστατούσαν, η κοινότητα θά καλούσε τώρα έναν σωτήρα, φορτώνοντας έτσι στίς πλάτες της ένα δικτάτορα, ένα δημοτικό Καίσαρα, θά τού παραχωρούσε πλήρη δικαιοδοσία γιά νά εξολοθρεύσει τήν αντίπαλη μερίδα. Κι αυτός θά εκμεταλλευόταν βέβαια τήν κατάσταση χρησιμοποιώντας τά πιό εκλεπτυσμένα μέσα ωμότητας που τού πρότεινε η εκκλησία ή αυτά που είχε δανειστεί απ' τά δεσποτικά βασίλεια τής Ανατολής.

Θά είχε, αναμφίβολα, τήν υποστήριξη τής εκκλησίας. Μήπως αυτή δέν ονειρευόταν πάντα τόν βιβλικό βασιλιά που θά γονάτιζε μπροστά στόν αρχιερέα καί θά ήταν τό πειθήνιο όργανό του; Μήπως δέν μισούσε μ' όλη της τή

δύναμη αυτές τίς ορθολογιστικές ιδέες που εμπνέανε τίς ελεύθερες πόλεις τόν καιρό τής πρώτης Αναγέννησης, εκείνης τού 12ου αιώνα; Μήπως δέν καταράστηκε αυτές τίς "παγανιστικές ιδέες" που έφεραν τόν άνθρωπο πίσω στή φύση κάτω απ' τήν επίδραση τής επανανακάλυψης τού Ελληνικού πολιτισμού; Κι αργότερα μήπως δέν ανάγκασε τούς πρίγκιπες νά καταπνίξουν αυτές τίς ιδέες που, στ' όνομα τού πρωτόγονου Χριστιανισμού, ξεσήκωναν τούς ανθρώπους ενάντια στόν Πάπα, τόν παπά καί τή θρησκεία γενικότερα; Η φωτιά, ο τροχός κι η αγχόνη — εκείνα τά τόσο προσφιλή στήν εκκλησία όπλα σ' όλες τίς εποχές — χρησιμοποιήθηκαν γιά νά συντρίψουν τούς αιρετικούς. Ήταν αδιάφορο ποιό θά ήταν τό όργανο, ο πάπας, ο βασιλιάς ή ο δικτάτορας, στό μέτρο που η φωτιά, ο τροχός κι η αγχόνη λειτουργούσαν ενάντια στούς εχθρούς της.

Στή σκιά αυτής τής διπλής κατήχησης, τού Ρωμαίου νομικού καί τού παπά, τό φεντεραλιστικό πνεύμα που είχε δημιουργήσει τήν Ελεύθερη κοινότητα, τό πνεύμα τής πρωτοβουλίας καί τής ελεύθερης ένωσης, έσβηνε παραχωρώντας τή θέση του στό πνεύμα τής πειθαρχίας καί τήν πυραμιδοειδή εξουσιαστική οργάνωση. Τόσο οι φτωχοί όσο κι οι πλούσιοι αναζητούσαν ένα σωτήρα.

Κι όταν ο σωτήρας εμφανίστηκε' όταν ο βασιλιάς, πάμπλουτος, μακριά απ' τό θόρυβο τής αγοράς, σέ κάποια πόλη που ο ίδιος είχε δημιουργήσει, υποστηριζόμενος απ' τήν υπερβολικά πλούσια εκκλησία κι ακολουθούμενος απ' τούς νικημένους ευγενείς καί τούς χωρικούς τους, έκρουσε τίς πύλες τής πόλης, υποσχόμενος στίς "κατώτερες τάξεις" βασιλική προστασία ενάντια στούς πλούσιους καί στούς υπάκουους πλούσιους προστασία ενάντια στούς εξεγερμένους φτωχούς — οι πόλεις, ήδη υπονομευμένες απ' τόν καρκίνο τής εξουσίας, δέν είχαν τή δύναμη γιά νά τού αντισταθούν.

Οι μεγάλες εισβολές στήν Ευρώπη από κύματα λαών που έρχονταν γιά μιά ακόμα φορά απ' τήν Ανατολή, βοήθησαν τήν αναπτυσσόμενη αφοσίωση σ' αυτό τό έργο τής συγκέντρωσης τών εξουσιών.

Οι Μογγόλοι κατάκτησαν κι ερήμωσαν τήν Ανατολική Ευρώπη τό 13ο αιώνα καί σύντομα, μιά αυτοκρατορία ι-

δρύθηκε εκεί, στή Μόσχα, κάτω απ' τήν προστασία τών Χάνων τών Τατάρων καί τής Ρώσικης Χριστιανικής εκκλησίας. Οι Τούρκοι ήρθαν νά κατακτήσουν τήν Ευρώπη κι έφθασαν ώς τή Βιέννη, καταστρέφοντας τά πάντα στό πέρασμά τους. Σάν αποτέλεσμα ένας αριθμός ισχυρών κρατών δημιουργήθηκε στήν Πολωνία, Βοημία, Ουγγαρία καί τήν Κεντρική Ευρώπη γιά ν' αντισταθούν σ' αυτές τίς εισβολές. Στό μεταξύ στήν άλλη άκρη τής Ευρώπης, στήν Ισπανία, ο εξοντωτικός πόλεμος ενάντια στούς Μαυριτανούς επέτρεψε τή δημιουργία άλλης μιάς ισχυρής αυτοκρατορίας στήν Καστίλλη καί τήν Αραγωνία, υποστηριζόμενης απ' τή Ρωμαϊκή εκκλησία καί τήν Ιερά εξέταση — απ' τό σπαθί καί τόν πάσσαλο τής πυράς.

Αυτές οι εισβολές κι οι πόλεμοι οδήγησαν μοιραία τήν Ευρώπη σέ μιά νέα φάση: εκείνη τών στρατιωτικών κρατών. Απ' τή στιγμή που οι ίδιες οι κοινότητες μεταβλήθηκαν σέ μικρά κράτη, αυτά ήταν αναπόφευκτο ν' απορροφηθούν μέ τόν καιρό απ' τά μεγαλύτερα.

7.

Ωστόσο, η νίκη τού Κράτους πάνω στίς Μεσαιωνικές Κοινότητες καί τούς φεντεραλιστικούς θεσμούς δέν ήταν ξαφνική. Υπήρξε μιά περίοδος όπου διαγραφόταν αρκετά απειλητική ώστε ν' αμφιβάλλει κανείς γιά τό αποτέλεσμα.

Ένα τεράστιο λαϊκό κίνημα — θρησκευτικό στή μορφή καί τίς εκφράσεις του αλλά κατ' εξοχήν εξισωτικό καί κομμουνιστικό στίς βλέψεις του — εμφανίστηκε στίς πόλεις καί τήν ύπαιθρο τής Κεντρικής Ευρώπης.

Ήδη τό 14ο αιώνα (τό 1358 στή Γαλλία καί τό 1381 στήν Αγγλία) είχαν εμφανιστεί δυό παρόμοια κινήματα. Οι δυό δυναμικές εξεγέρσεις τών Ζακερί καί Ουάτ Τάιλερ ταρακούνησαν συθέμελα τήν κοινωνία. Παρότι στρέφονταν κι οι δυό κύρια ενάντια στήν αριστοκρατία καί παρόλο που ηττήθηκαν, συντρίψανε τή φεουδαρχική εξουσία. Η εξέγερση τών αγροτών στήν Αγγλία έβαλε τέλος στή δουλοπαροικία καί η Ζακερί στή Γαλλία έλεγξε τόσο πολύ τήν ανάπτυξή της, που από κεί καί πέρα ο θεσμός απλώς φυτοζωούσε, χωρίς νά φτάσει ποτέ τήν ισχύ

που θά πετύχαινε αργότερα στή Γερμανία, τή Σουηδία καί τίς Κάτω Χώρες. Τώρα, στόν 16ο αιώνα, ένα παρόμοιο κίνημα εμφανίστηκε στήν Κεντρική Ευρώπη. Κάτω απ' τό όνομα τής εξέγερσης τών Ουσσιτών στή Βοημία, τού αναβαπτισμού στή Γερμανία, τήν Ελβετία καί τίς Κάτω Χώρες ήταν — εκτός από εξέγερση ενάντια στούς άρχοντες — μιά ολοκληρωμένη εξέγερση ενάντια στό Κράτος καί τήν Εκκλησία, ενάντια στό Ρωμαϊκό καί τό κανονικό δίκαιο, στ' όνομα τού πρωτόγονου χριστιανισμού[15].

Αυτό τό κίνημα, διαστρεβλωμένο γιά πολύ καιρό απ' τούς κρατιστές καί τούς εκκλησιαστικούς ιστορικούς, μόλις σήμερα αρχίζει νά γίνεται κατανοητό.

Η απόλυτη ελευθερία τού ατόμου, που πρέπει νά υπακούει μόνο στίς επιταγές τής συνείδησής του, κι ο κομμουνισμός ήταν τά συνθήματα αυτής τής εξέγερσης. Καί μόνο αργότερα, όταν τό κράτος κι η εκκλησία κατάφεραν νά εξοντώσουν τούς πιό ένθερμους υποστηρικτές αυτού τού κινήματος καί νά τό κατευθύνουν γιά τούς δικούς τους σκοπούς, τό τελευταίο χάνοντας τή σημασία του καί στερημένο απ' τόν επαναστατικό του χαρακτήρα, έγινε η Μεταρρύθμιση τού Λούθηρου.

Μέ τό Λούθηρο, τό κίνημα που είχε ξεκινήσει σάν αναρχοκομμουνιστικό, είχε υποστηριχθεί απ' τό λαό κι είχε εφαρμοστεί σέ ορισμένες περιοχές, έγινε δεκτό μ' ενθουσιασμό απ' τούς πρίγκιπες. Άν κανείς κοιτάξει πέρα απ' τή θρησκευτική φρασεολογία που συνηθιζόταν εκείνη τήν εποχή, θά βρεί μέσα στό κίνημα αυτό τήν ίδια ακριβώς τήν ουσία τού ρεύματος τών ιδεών που εκπροσωπούμε σήμερα: τήν άρνηση τών νόμων που φτιάχνει τό κράτος ή που υποστηρίζεται ότι είναι θεόπνευστοι, ο ένας καί μοναδικός νόμος είναι η ατομική συνείδηση κι η κοινότητα, απόλυτος κύριος τής τύχης της, παίρνει πίσω τήν κοινοτική γή απ' τούς άρχοντες κι αρνιέται νά πληρώσει φόρους στό βασιλιά ή χρήματα στό Κράτος' μ' άλλα λόγια ο κομμουνισμός κι η ισότητα εφαρμόστηκαν στήν πράξη. Έτσι, όταν ο Ντένκ, ένας απ' τούς φιλόσοφους τού Αναβαπτιστικού κινήματος, ρωτήθηκε άν αναγνωρίζει τήν αυθεντία τής Βίβλου, απάντησε ότι μόνο ο νόμος τής συμπεριφοράς που βρίσκει κάθε άτομο μέσα στή Βίβλο γ ι ά τ ό ν ε α υ τ ό τ ο υ, είναι υποχρεωτικός γιά

κείνο. Καί στό μεταξύ, οι ίδιες ακριβώς αυτές φόρμουλες, που είναι τόσο ασαφείς — πηγάζουν απ' τήν εκκλησιαστική ορολογία, εκείνη τήν αυθεντία "τής Βίβλου", απ' τήν οποία μπορεί εύκολα κανείς νά αντλήσει επιχειρήματα υπέρ ή κατά τού κομμουνισμού, υπέρ ή κατά τής εξουσίας καί τόσο αόριστες όταν μπαίνει θέμα ξεκάθαρης επιβεβαίωσης τής ελευθερίας — η ίδια αυτή η θρησκευτική τάση καί μόνο δέν περιείχε τό σπέρμα τής σίγουρης ήττας τής εξέγερσης;

Γεννημένο στίς πόλεις, τό κίνημα σύντομα εξαπλώθηκε καί στήν ύπαιθρο. Οι αγρότες αρνήθηκαν νά υπακούσουν σέ οποιονδήποτε καί βάζοντας ένα παλιό παπούτσι πάνω σ' ένα κοντάρι, σά σημαία, περιφέρονταν, παίρνοντας πίσω τή γή απ' τούς άρχοντες, σπάζοντας τά δεσμά τής δουλοπαροικίας, διώχνοντας παπά καί δικαστή καί συγκροτώντας ελεύθερες κοινότητες. Καί μόνο μέ τήν πυρά, τόν τροχό καί τήν αγχόνη, μέ τή σφαγή εκατοντάδων χιλιάδων αγροτών μέσα σέ λίγα χρόνια, αυτή η βασιλική ή αυτοκρατορική εξουσία, μέ σύμμαχο τήν Παπική ή τή Μεταρρυθμιστική εκκλησία — μέ τό Λούθηρο νά ενθαρρύνει τή σφαγή τών αγροτών μέ μεγαλύτερη θέρμη απ' ότι ο Πάπας — έδωσε τέλος σ' αυτή τήν εξέγερση που είχε απειλήσει γιά μιά περίοδο τή σταθεροποίηση τών εκκολαπτόμενων κρατών.

Η Λουθηρανή Μεταρρύθμιση, που είχε ξεπηδήσει απ' τό λαϊκό κίνημα τών Αναβαπτιστών, υποστηρίχτηκε απ' τό Κράτος, έσφαξε τό λαό καί σύντριψε τό κίνημα απ' τό οποίο είχε αντλήσει αρχικά τή δύναμή της. Στή συνέχεια, απομεινάρια αυτού τού λαϊκού κύματος κατέφυγαν στίς κοινότητες τών "Μοραβιανών αδελφών" που καταστράφηκαν μέ τή σειρά τους έναν αιώνα αργότερα απ' τήν εκκλησία καί τό Κράτος. Όσοι απ' αυτούς δέν εξοντώθηκαν, αναζήτησαν άσυλο, μερικοί στή Νοτιοανατολική Ρωσία (η κοινότητα τών Μεννονιτών μετανάστευσε από τότε στόν Καναδά) καί μερικοί στή Γροιλανδία όπου κατάφεραν έκτοτε νά ζούν σέ κοινότητες καί αρνιόντουσαν νά προσφέρουν οποιαδήποτε υπηρεσία στό Κράτος.

Στό εξής τό Κράτος είχε διασφαλίσει τήν ύπαρξή του. Ο νομικός, ο παπάς κι ο στρατιωτικός αρχηγός, συμμαχώντας γύρω απ' τούς θρόνους, κατάφεραν νά φέρουν

σέ πέρας τό εξολοθρευτικό τους έργο.

Πόσα ψέματα δέν συσσώρευσαν οι Κρατιστές ιστορικοί, που ήταν στήν υπηρεσία τού Κράτους, εκείνη τήν περίοδο!

Πραγματικά, δέν μάθαμε όλοι, στό σχολείο, ότι τό Κράτος είχε επιτελέσει, λογουχάρη, τή μεγάλη υπηρεσία τής δημιουργίας, μέσα απ' τά ερείπια τής φεουδαρχικής κοινωνίας, εθνικών ενώσεων που ήταν προηγούμενα αδύνατες εξαιτίας τής αντιζηλίας μεταξύ τών πόλεων; Μαθαίνοντας το αυτό στό σχολείο, οι περισσότεροι από μάς συνεχίζουν νά τό πιστεύουν καί σάν ενήλικοι.

Κι όμως μαθαίνουμε τώρα ότι, παρόλες τίς αντιζηλίες τους, οι Μεσαιωνικές πόλεις είχαν εργαστεί ήδη τέσσερις αιώνες γιά τή δημιουργία εκείνων τών ενώσεων, διαμέσου ελεύθερα συγκροτούμενων ομοσπονδιών, κι ότι είχαν πετύχει.

Λογουχάρη, η ένωση τής Λομβαρδίας, που περιλάμβανε τίς πόλεις τής Βόρειας Ιταλίας, μέ τό ομοσπονδιακό της θησαυροφυλάκιο στό Μιλάνο. Άλλες ομοσπονδίες όπως οι ενώσεις τής Τοσκάνης, τής περιοχής τού Ρήνου (που περιλάμβανε έξι πόλεις), οι ομοσπονδίες τής Βεστφαλίας, τής Βοημίας, τής Σερβίας, τής Πολωνίας καί τών Ρώσικων πόλεων, κάλυπταν τήν Ευρώπη. Τόν ίδιο καιρό, συγκροτήθηκε η εμπορική ένωση τής Χάνσα που περιλάμβανε Σκανδιναβικές, Γερμανικές, Πολωνικές καί Ρώσικες πόλεις σ' όλη τή λεκάνη τής Βαλτικής. Εκεί βρίσκονταν ήδη όλα τά στοιχεία, καθώς επίσης καί τό ίδιο τό γεγονός μεγάλων ανθρώπινων ομαδοποιήσεων που συγκροτήθηκαν ελεύθερα.

Μήπως ζητάτε τή ζωντανή απόδειξη αυτών τών ομαδοποιήσεων; Βρίσκεται στήν Ελβετία. Εκεί η ένωση υλοποιήθηκε αρχικά ανάμεσα στίς κοινότητες τών χωριών (τά Παλιά Καντόνια), όπως ακριβώς, τήν ίδια εποχή, συγκροτήθηκε στό Λαονέ στή Γαλλία. Καί αφού στήν Ελβετία ο διαχωρισμός μεταξύ πόλεων καί χωριών δέν ήταν τόσο βαθύς όσο στίς χώρες όπου οι πόλεις ασχολούνταν σέ μεγάλη κλίμακα μέ τό εξωτερικό εμπόριο, οι πόλεις βοήθησαν τήν αγροτική εξέγερση τού 16ου αιώνα' έτσι η ένωση συμπερίλαβε πόλεις καί χωριά, γιά νά σχηματίσει μιά ομοσπονδία που συνεχίζει νά υπάρχει μέχρι σήμερα.

Τό Κράτος όμως, απ' τήν ίδια του τή φύση, δέν μπορεί ν' ανεχθεί μιά ελεύθερη ομοσπονδία' αυτή αντιπροσωπεύει τόν εφιάλτη κάθε νομικού: ένα "Κράτος εν Κράτει". Τό Κράτος δέν μπορεί νά αναγνωρίσει μιά ελεύθερα δομημένη ένωση που λειτουργεί μέσα στούς κόλπους του, δέν αναγνωρίζει παρά υ π η κ ό ο υ ς. Αυτό κι η αδελφή του εκκλησία σφετερίζονται τό αποκλειστικό δικαίωμα νά χρησιμεύουν σά σύνδεσμος μεταξύ τών ανθρώπων.

Συνακόλουθα, τό Κράτος πρέπει νά εξαλείψει μέ τή βία τίς πόλεις που βασίζονται στήν άμεση ένωση μεταξύ πολιτών. Πρέπει νά εξαφανίσει όλες τίς ενώσεις που υπάρχουν μέσα στήν πόλη, καθώς επίσης καί τήν ίδια τήν πόλη, καί νά εξαλείψει κάθε άμεση ένωση μεταξύ τών πόλεων. Γιατί η φεντεραλιστική αρχή πρέπει ν' αντικατασταθεί μέ τήν αρχή τής υποταγής καί τής πειθαρχίας. Αυτή είναι η ουσία τού Κράτους γιατί χωρίς αυτή τήν αρχή παύει νά είναι Κράτος.

Κι ο 16ος αιώνας — ένας αιώνας σφαγών καί πολέμων — μπορεί νά συνοψιστεί πολύ απλά σ' αυτό τόν αγώνα τού εκκολαπτόμενου Κράτους ενάντια στίς ελεύθερες πόλεις καί τίς ομοσπονδίες τους. Οι πόλεις πολιορκήθηκαν, κατακτήθηκαν καί λεηλατήθηκαν κι οι κάτοικοί τους αποδεκατίστηκαν ή εκτοπίστηκαν.

Τό Κράτος κερδίζει τελικά μιά ολοκληρωτική νίκη. Κι αυτές είναι οι συνέπειες:

Τό 16ο αιώνα η Ευρώπη καλυπτόταν από πλούσιες πόλεις τών οποίων οι τεχνίτες, οι χτίστες, οι υφάντες κι οι χαράκτες έφτιαξαν θαυμάσια έργα τέχνης. Τά πανεπιστήμια τούς έβαλαν τά θεμέλια τής σύγχρονης εμπειρικής επιστήμης, τά καραβάνια τους κάλυψαν τίς ηπείρους καί τά σκάφη τους γέμισαν τίς θάλασσες καί τά ποτάμια.

Τί απόμεινε δυό αιώνες αργότερα; Πόλεις μέ πενήντα έως εκατό χιλιάδες κατοίκους, που (όπως στήν περίπτωση τής Φλωρεντίας) είχαν ένα μεγαλύτερο ποσοστό σχολείων καί, στά κοινοτικά νοσοκομεία, κρεβατιών σέ σχέση μέ τόν πληθυσμό, απ' ότι οι πιό ευνοημένες πόλεις σήμερα, κατάντησαν νάναι πόλεις μόνο κατ' όνομα. Ο πληθυσμός τους αποδεκατίστηκε ή εκτοπίστηκε, τό Κράτος κι η εκκλησία κατάσχεσαν τά πλούτη τους, η βιομηχανία

ξεψύχησε κάτω απ' τόν αυστηρό έλεγχο τών κρατικών υπαλλήλων, τό εμπόριο πέθανε. Ακόμα κι οι δρόμοι που μέχρι τότε συνδέανε αυτές τίς πόλεις έγιναν αδιάβατοι τό 17ο αιώνα.

Τό Κράτος είναι συνώνυμο μέ τόν πόλεμο. Οι πόλεμοι ερήμωσαν τήν Ευρώπη καί κατάφεραν ν' αποτελειώσουν τίς πόλεις που τό Κράτος δέν είχε ακόμα καταστρέψει άμεσα.

Μήπως τουλάχιστον τά χωριά, αφού οι πόλεις είχαν καταστραφεί, κέρδισαν τίποτα απ' τή συγκέντρωση τής κρατικής εξουσίας; Όχι φυσικά! Δέν χρειάζεται παρά νά διαβάσει κανείς αυτά που μάς λένε οι ιστορικοί γιά τή ζωή στήν ύπαιθρο τής Σκωτίας ή στήν Τοσκάνη καί τή Γερμανία τό 16ο αιώνα καί νά συγκρίνει αυτές τίς αναφορές μέ τίς αντίστοιχες γιά τήν τρομαχτική φτώχεια στήν Αγγλία γύρω στά 1648, στή Γαλλία υπό τόν Λουδοβίκο τόν 14ο — τον "Βασιλιά 'Ηλιο" — στή Γερμανία, τήν Ιταλία, παντού, μετά από ένα αιώνα κρατικής κυριαρχίας.

Οι ιστορικοί βεβαιώνουν ομόφωνα τήν ύπαρξη αυτής τής τρομακτικής φτώχειας παντού. Στά μέρη εκείνα όπου η δουλοπαροικία είχε καταργηθεί, αυτή εμφανίζεται ξανά κάτω από χίλιες-δυό νέες μεταμφιέσεις. Κι εκεί όπου δέν είχε ακόμα καταστραφεί, εμφανίζεται κάτω απ' τήν αιγίδα τού Κράτους σάν ένας θηριώδης θεσμός μέ όλα τά χαρακτηριστικά τής αρχαίας δουλείας ή καί χειρότερα. Στή Ρωσία π.χ. τό εκκολαπτόμενο Κράτος τών Ρωμανώφ ήταν που εισήγαγε τή δουλοπαροικία καί που σύντομα τής έδωσε τά χαρακτηριστικά τής δουλείας.

Θά μπορούσε όμως νά προκύψει τίποτε άλλο απ' τήν αθλιότητα τού Κράτους, όταν τό πρώτο του μέλημα, μετά τή συντριβή τών πόλεων, ήταν νά καταστρέψει τήν κοινότητα τού χωριού κι όλους τούς δεσμούς μεταξύ τών αγροτών, καί μετά νά παραδώσει τή γή τους στή λεηλασία τών πλούσιων καί νά τούς υποτάξει όλους σάν άτομα στόν κρατικό αξιωματούχο, τόν Πάπα ή τόν άρχοντα;

8.

Ο ρόλος τού εκκολαπτόμενου Κράτους τόν 16ο καί 17ο αιώνα, αναφορικά μέ τά αστικά κέντρα, ήταν νά κατα-

στρέψει τήν ανεξαρτησία τών πόλεων, νά λεηλατήσει τίς πλούσιες συντεχνίες τών εμπόρων καί τών τεχνιτών, νά συγκεντρώσει στά χέρια του τό εξωτερικό εμπόριο τών πόλεων καί νά τό καταστρέψει, νά πάρει τόν έλεγχο τής εσωτερικής διοίκησης τών συντεχνιών καί νά υποτάξει τό εσώτερικό εμπόριο καθώς επίσης κι όλες τίς μανιφακτούρες, μέχρι τήν τελευταία λεπτομέρεια, σ' ένα πλήθος αξιωματούχων — καί μ' αυτό τόν τρόπο νά σκοτώσει τή βιομηχανία καί τίς τέχνες' νά υποτάξει τίς τοπικές πολιτοφυλακές κι όλη τή δημοτική διοίκηση, συντρίβοντας τούς αδύναμους μέ τούς φόρους πρός όφελος τών δυνατών κι ερημώνοντας τίς χώρες μέ τούς πολέμους.

Είναι φανερό ότι η ίδια τακτική εφαρμόστηκε καί στά χωριά καί τούς αγρότες. Μόλις τό Κράτος ένιωσε αρκετά ισχυρό επιτέθηκε ανυπόμονα, καταστρέφοντας τήν κοινότητα τού χωριού, συντρίβοντας τούς αγρότες μέσα στήν αρπάγη του καί λεηλατώντας τήν κοινή γή.

Οι ιστορικοί κι οι οικονομολόγοι, που είναι στήν υπηρεσία τού Κράτους, μάς διδάσκουν, φυσικά, ότι η κοινότητα τού χωριού, έχοντας γίνει μιά ξεπερασμένη μορφή κατοχής τής γής — που εμπόδιζε τήν πρόοδο τής γεωργίας — έπρεπε νά εξαφανιστεί "κάτω απ' τήν επενέργεια φυσικών οικονομικών δυνάμεων". Οι πολιτικοί κι οι αστοί οικονομολόγοι εξακολουθούν νά λένε τώρα τό ίδιο πράγμα κι υπάρχουν ακόμα καί μερικοί επαναστάτες, οι οποίοι διατείνονται ότι είναι επιστημονικοί σοσιαλιστές, που επαναλαμβάνουν αυτό τό μύθο που έμαθαν στό σχολείο.

Λοιπόν, ποτέ η επιστήμη δέν ξεστόμισε ένα τόσο αηδιαστικό ψέμα. Ένα εσκεμμένο ψέμα, αφού η ιστορία διαθέτει άφθονα ντοκουμέντα γιά ν' αποδείξει, σ' εκείνους που θέλουν νά ξέρουν — γιά τή Γαλλία αρκεί νά συμβουλευτεί κανείς τόν Νταλλόζ — ότι τό Κράτος απογύμνωσε πρωταρχικά τήν κοινότητα τού χωριού απ' όλες τίς εξουσίες της: τήν ανεξαρτησία της, τή δικαστική καί νομοθετική της εξουσία κι ότι αμέσως μετά η γή τής τελευταίας είτε κλάπηκε απλά απ' τούς πλούσιους, είτε κατασχέθηκε άμεσα απ' τό Κράτος.

Στή Γαλλία η λεηλασία είχε αρχίσει απ' τόν 16ο αιώνα καί συνεχίστηκε μέ ταχύτερο ρυθμό τόν επόμενο αιώ-

να. Απ' τά 1659 τό Κράτος άρχισε νά παίρνει "υπό τήν προστασία του" τίς κοινότητες καί δέν χρειάζεται παρά νά ανατρέξει κανείς σ' ένα διάταγμα τού Λουδοβίκου τού 14ου γιά νά εκτιμήσει σέ ποιό βαθμό λεηλατούνταν ήδη τά κοινοτικά αγαθά στή διάρκεια εκείνης τής περιόδου: "ο καθένας έκανε ότι καλύτερο μπορούσε γιά τά συμφέροντά του... μοιράστηκαν... γιά νά εξαπατηθούν οι κοινότητες πρέπει νά χρησιμοποιηθούν πλασματικά χρέη" έλεγε ο "βασιλιάς ήλιος" σ' εκείνο τό διάταγμα καί δυό χρόνια αργότερα δήμευσε γιά λογαριασμό του όλα τά έσοδα τών κοινοτήτων. Αυτό είναι τό νόημα τού "φυσικού θανάτου" σέ μιά γλώσσα που ισχυρίζεται ότι είναι επιστημονική.

Τόν επόμενο αιώνα, σύμφωνα μέ χοντρικούς υπολογισμούς, οι ευγενείς κι οι κληρικοί ιδιοποιήθηκαν τή μισή απ' τή γή που ανήκε στίς κοινότητες, κάτω απ' τήν αιγίδα τού Κράτους. Παρόλα αυτά η κοινότητα συνέχισε νά υπάρχει μέχρι τά 1787. Η συνέλευση τού χωριού μαζευόταν κάτω απ' τή φτελιά, μοίραζε τή γή, καταμέριζε τούς φόρους — αποδεικτικά στοιχεία μπορούν νά βρεθούν στόν Μπαμπώ ("τό χωριό υπό τό Παλιό Καθεστώς"). Ο Τυργκό διοικητής μιάς επαρχίας έβρισκε ήδη τά συμβούλια τών χωριών "πολύ θορυβώδη". Έτσι, υπό τή διοίκησή του αυτά εξαφανίστηκαν κι αντικαταστάθηκαν από συμβούλια που εκλέγονταν απ' τά σπουδαία πρόσωπα τού χωριού. Τήν παραμονή τής επανάστασης τού 1787 τό Κράτος γενίκευσε αυτό τό μέτρο. Τό *mir* καταργήθηκε κι οι υποθέσεις τής κοινότητας πέρασαν στά χέρια λίγων επίτροπων, που εκλέγονταν απ' τούς πλουσιότερους αστούς καί αγρότες.

Η Συντακτική Συνέλευση, χωρίς νά χάσει χρόνο, επικύρωσε αυτό τό νόμο τό Δεκέμβρη τού 1789 κι οι αστοί αντικατέστησαν τούς άρχοντες απογυμνώνοντας τίς κοινότητες απ' όση γή τούς είχε απομείνει. Χρειάστηκε η μιά Ζακερί[16] μετά τήν άλλη, στά 1793, γιά νά εξασφαλιστεί αυτό που οι εξεγερμένοι αγρότες είχαν μόλις πετύχει στήν Ανατολική Γαλλία. Δηλαδή η Συντακτική Συνέλευση έδωσε διαταγές νά επιστραφεί η κοινοτική γή στούς αγρότες — που στήν πραγματικότητα έγινε μόνο όταν είχε ή δ η ε π ι τ ε υ χ θ ε ί μέ επαναστατική δράση. Αυτή

είναι η μοίρα όλων τών επαναστατικών νόμων κι αυτή τήν εποχή έγινε κατανοητό αυτό. Εφαρμόζονται μόνο μετά τό *fait accompli*[17].

Ενώ όμως ο νόμος αναγνώριζε τά δικαιώματα τών κοινοτήτων πάνω στή γή που τούς είχαν αφαιρεθεί απ' τά 1669, έμελλε νά προσθέσει καί λίγο απ' τό αστικό του δηλητήριο. Η πρόθεσή του ήταν νά μοιραστεί η γή σέ ίσα μέρη μόνο ανάμεσα στούς "πολίτες" — δηλαδή τή μπουρζουαζία τού χωριού. Μέ μιά μολυβιά ήθελε ν' απογυμνώσει τούς "κατοίκους" — τόν όγκο τών εξαθλιωμένων αγροτών — απ' τή γή που αυτοί χρειάζονταν περισσότερο. Ευτυχώς υπήρξαν νέες Ζακερί καί τόν Ιούλη τού 1793 η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε τή διανομή τής γής ανάμεσα σέ όλους τούς κατοίκους ανεξαιρέτως καί ξανά αυτό εφαρμόστηκε μόνο από δώ κι από κεί καί δέν χρησίμευσε παρά σάν πρόσχημα γιά μιά νέα λεηλασία τής κοινοτικής γής.

Δέν ήταν μήπως ήδη αρκετά αυτά τά μέτρα γιά νά προκαλέσουν ότι αυτοί οι κύριοι αποκαλούν "φυσικό θάνατο" τής Κοινότητας; Ωστόσο, παρόλα αυτά, η κοινότητα συνέχισε νά ζεί. Έτσι στίς 24 Αυγούστου 1794, μετά τήν κατάληψη τής εξουσίας απ' τήν αντίδραση, δόθηκε τό τελικό χτύπημα. Τό Κράτος δήμευσε όλη τήν κοινοτική γή καί τή χρησιμοποίησε σάν εγγυητικό κεφάλαιο γιά τό Εθνικό Χρέος, βγάζοντάς την σέ δημοπρασία καί παραδίδοντάς την στά όργανά του, τούς Θερμιδοριανούς.

Μετά από τρία χρόνια λεηλασίας, στίς 2 Πραιριάλ τού 5ου έτους, ο νόμος ευτυχώς καταργήθηκε. Μέ τήν ίδια όμως μολυβιά οι κοινότητες καταργήθηκαν καί αντικαταστάθηκαν μέ Συμβούλια Καντονιών, ώστε τό Κράτος νά μπορεί νά τά επανδρώνει εύκολα μέ τά όργανά του. Αυτό κράτησε μέχρι τά 1801 όπου επανεμφανίστηκαν οι κοινότητες τών χωριών. Τότε όμως η ίδια η κυβέρνηση ανέλαβε νά διορίζει τούς δημάρχους καί τούς επίτροπους σέ καθεμιά απ' τίς 36.000 κοινότητες. Κι αυτός ο παραλογισμός κράτησε μέχρι τήν επανάσταση τού Ιούλη τού 1830, μετά απ' τήν οποία επανήρθε ο νόμος τού 1789. Στο μεταξύ, η κοινοτική γή είχε δημευτεί ξανά εξολοκλήρου απ' τό Κράτος στά 1813 καί λεηλατήθηκε τά επόμενα τρία χρόνια. Ότι απόμεινε δέν επιστράφηκε στίς κοινότητες

πρίν τά 1816.

Νομίζετε ότι αυτό ήταν τό τέλος; Κάθε άλλο. Κάθε νέο καθεστώς έβλεπε τήν κοινοτική γή σά μέσο αποζημίωσης τών μπράβων του. Έτσι απ' τά 1830, σέ τρείς διαφορετικές περιπτώσεις — η πρώτη στά 1837 καί η τελευταία επί Ναπολέοντα τού Γ' — εκδόθηκαν νόμοι γιά νά εξαναγκάσουν τούς αγρότες νά μοιραστούν ότι τούς είχε απομείνει απ' τά κοινοτικά δάση καί λιβάδια καί τρείς φορές τό Κράτος υποχρεώθηκε νά καταργήσει αυτούς τούς νόμους εξαιτίας τής αντίστασης τών αγροτών. Μολοντούτο, ο Ναπολέοντας ο Γ' επωφελήθηκε απ' τήν κατάσταση κι άρπαξε μερικά μεγάλα κτήματα γιά νά τά δωρήσει στά όργανά του.

Αυτά είναι τά γεγονότα. Κι αυτό είναι ότι οι κύριοι εκείνοι αποκαλούν στήν "επιστημονική" γλώσσα φυσικό θάνατο τής κοινοτικής ιδιοκτησίας "κάτω απ' τήν επενέργεια τών οικονομικών νόμων". Θά μπορούσε κανείς νά χαρακτηρίσει εξίσου φυσικό θάνατο τή σφαγή εκατό χιλιάδων στρατιωτών στό πεδίο τής μάχης!

Ότι έγινε στή Γαλλία έγινε επίσης στό Βέλγιο, τήν Αγγλία, τή Γερμανία, τήν Αυστρία — παντού στήν Ευρώπη, εκτός απ' τίς Σλαβικές χώρες[18].

Αλλά τότε οι περίοδοι που ξέσπαγαν οι λεηλασίες τών κοινοτήτων είναι κοινές σ' όλη τήν Ευρώπη. Μόνο οι μέθοδοι ποικίλλουν. Έτσι στήν Αγγλία οι κάτοχοι τής εξουσίας δέν τόλμησαν νά προχωρήσουν σέ γενικευμένα μέτρα. Προτίμησαν νά περάσουν, διαμέσου τού κοινοβουλίου, μερικές χιλιάδες ξεχωριστούς Νόμους περί Περιφράξεων μέ τούς οποίους σέ κάθε ειδική περίπτωση, τό κοινοβούλιο επικύρωνε τήν κατάσχεση — τ ό ί δ ι ο γ ί ν ε τ α ι μ έ χ ρ ι σ ή μ ε ρ α — κι έδινε στούς γαιοκτήμονες τό δικαίωμα νά διατηρήσουν τήν κοινοτική γή που είχαν περιφράξει.

Κι ενώ η φύση έχει μέχρι τώρα σεβαστεί τά ρηχά αυλάκια μέ τά οποία χωρίζονταν προσωρινά τά κοινοτικά κτήματα μεταξύ τών οικογενειών ενός Αγγλικού χωριού καί παρότι έχουμε στό βιβλίο κάποιου Μάρσαλ ξεκάθαρες περιγραφές αυτού τού είδους κατοχής στίς αρχές τού 19ου αιώνα καί παρόλο που η κοινοτική οικονομία έχει επιζήσει σέ μερικές κοινότητες[19] μέχρι σήμερα, δέν

είναι λίγοι οι λόγιοι (σάν τόν Σήμπομ, άξιο ανταγωνιστή τού Φυστέλ ντε Κουλάνζ) που ισχυρίζονται καί διδάσκουν ότι η κοινότητα δέν υπήρξε ποτέ στήν Αγγλία παρά μόνο μέ τή μορφή τής δουλοπαροικίας!

Στό Βέλγιο, τή Γερμανία, τήν Ιταλία καί τήν Ισπανία βρίσκουμε νά χρησιμοποιούνται οι ίδιες μέθοδοι. Καί μέ τόν ένα τρόπο ή τόν άλλο η αρπαγή τής γής που ήταν κάποτε κοινοτική σχεδόν ολοκληρώθηκε στή Δυτική Ευρώπη στή δεκαετία τού 1850. Απ' τήν κοινοτική τους γή, οι αγρότες, δέν κράτησαν παρά μερικά ψίχουλα.

Μ' αυτό τόν τρόπο ενέργησε η αμοιβαία συμμαχία μεταξύ τού άρχοντα, τού παπά, τού στρατιώτη, καί τού δικαστή που ονομάζουμε "Κράτος" ενάντια στούς χωρικούς, γιά νά τούς αφαιρέσει καί τήν τελευταία εγγύηση ενάντια στήν υπερβολική φτώχεια καί τήν οικονομική υποδούλωση.

Ενώ όμως τό Κράτος παράβλεπε κι οργάνωνε αυτή τή λεηλασία, ήταν δυνατό νά σεβαστεί τό θεσμό τής κοινότητας ως οργάνου τών τοπικών υποθέσεων; Προφανώς όχι. Γιατί τό νά παραδεχτεί ότι κάποιοι πολίτες μπορούσαν νά συγκροτήσουν μιά ομοσπονδία που θά αναλάμβανε μερικές απ' τίς λειτουργίες τού Κράτους θά ήταν μιά αντίφαση πρός τίς αρχές του. Τό Κράτος απαιτεί απ' τούς υπηκόους του μιά άμεση, προσωπική υποταγή χωρίς ενδιάμεσους. Απαιτεί ισότητα στή σκλαβιά. Δέν μπορεί νά δεχτεί ένα "Κράτος εν Κράτει".

Έτσι, μόλις τό Κράτος άρχισε νά οργανώνεται, τόν 16ο αιώνα, προσπάθησε νά καταστρέψει κάθε σύνδεσμο που υπήρχε μεταξύ τών πολιτών τόσο στίς πόλεις όσο καί στά χωριά. Όπου ανέχθηκε, κάτω απ' τ' όνομα τών δημοτικών θεσμών, μερικά υπολείμματα αυτονομίας — ποτέ ανεξαρτησίας — δέν ήταν παρά γιά δημοσιονομικούς λόγους, γιά νά μειώσει ανάλογα τόν προϋπολογισμό ή επίσης γιά νά δώσει μιά ευκαιρία στά σπουδαία πρόσωπα τής περιοχής νά πλουτίσουν σέ βάρος τού λαού — όπως στήν περίπτωση τής Αγγλίας — εντελώς νόμιμα μέχρι πρόσφατα καί μέχρι σήμερα μέσω τών θεσμών καί τών εθίμων.

Αυτό είναι κατανοητό. Οι τοπικές υποθέσεις είναι ζήτημα τού εθιμικού δίκαιου κι η συγκέντρωση τής εξου-

σίας είναι ζήτημα τού Ρωμαϊκού δίκαιου. Αυτά τά δυό δέν μπορούν νά συνυπάρξουν. Τό τελευταίο έπρεπε νά καταστρέψει τό πρώτο.

Γι' αυτό τό λόγο στήν Αλγερία, κάτω απ' τό Γαλλικό καθεστώς, όταν ένα Καμπύλ Τζεμά — η κοινότητα ενός χωριού — θέλει νά υπερασπίσει τή γή του, κάθε κάτοικος τής κοινότητας πρέπει νά καταθέσει μιά προσωπική αγωγή στά δικαστήρια που θ' ασχοληθούν μάλλον μέ πενήντα ή διακόσιες ξεχωριστές υποθέσεις παρά θά δεχτούν τή συλλογική αγωγή τής κοινότητας. Ο Γιακωβίνικος κώδικας που εξελίχτηκε σέ Ναπολεόντειο κώδικα, μόλις που αναγνωρίζει τό εθιμικό δίκαιο, προτιμώντας τό Ρωμαϊκό ή μάλλον τό Βυζαντινό δίκαιο.

Γι' αυτό τό λόγο, ξανά στή Γαλλία, όταν ο αέρας ρίξει κάποιο δένδρο σέ μιά εθνική λεωφόρο ή κάποιος χωρικός που είναι η σειρά του νά επισκευάσει τό κοινοτικό δρομάκι, προτιμάει νά πληρώσει δυό-τρία φράγκα σ' έναν λιθοθραύστη γιά νά τό κάνει, πρέπει ν' αναμιχθούν από δώδεκα έως δεκαπέντε υπάλληλοι τών Υπουργείων Εσωτερικών κι Οικονομικών καί περισσότερα από πενήντα έντυπα ν' ανταλλαγούν μεταξύ αυτών τών αυστηρών λειτουργών, προτού μπορέσει τό δένδρο νά πουληθεί ή προτού ο αγρότης πάρει άδεια γιά νά παραδώσει τά δυό-τρία φράγκα του στό Κοινοτικό ταμείο.

Όσοι έχουν αμφιβολίες γιά τήν ακρίβεια αυτής τής δήλωσης θά βρούν τά πενήντα αυτά έγγραφα καταχωρημένα κι αριθμημένα δεόντως απ' τόν Μ. Τρικός στήν Εφημερίδα τών Οικονομολόγων (Απρίλης 1893).

Τά παραπάνω ισχύουν φυσικά γιά τήν τρίτη δημοκρατία, γιατί δέν μιλάω γιά τή βάρβαρη διαδικασία τού "παλιού καθεστώτος", που έμενε ικανοποιημένο μέ πέντε ή τό πολύ έξι έγγραφα. Οι λόγιοι όμως θά σάς πούν ότι στίς πιό βάρβαρες εποχές ο Κρατικός έλεγχος ήταν πλασματικός.

Καί νά ήταν μόνο θέμα γραφικής εργασίας! Δέν θά σήμαινε — αφού άλλωστε 20.000 αξιωματούχοι είναι πάρα πολλοί — παρά ένα ακόμα δισεκατομμύριο στόν προϋπολογισμό. Ένα μικροποσό γιά τούς εραστές τής "τάξης" καί τής συμμόρφωσης.

Στό βάθος όμως όλων αυτών κρύβεται κάτι πολύ χειρότερο. Είναι η α ρ χ ή που καταστρέφει τά πάντα.

Οι αγρότες σ' ένα χωριό έχουν ένα μεγάλο αριθμό κοινών συμφερόντων: νοικοκυριό, γειτονιά, σταθερές σχέσεις. Οδηγούνται αναπόφευκτα στήν ένωση γιά χίλιους δυό διαφορετικούς λόγους. Τό Κράτος όμως δέν θέλει, ούτε μπορεί νά επιτρέψει κάτι τέτοιο! Στό κάτω-κάτω τούς δίνει τό σχολείο, τόν παπά, τόν χωροφύλακα καί τόν δικαστή — αυτά θά έπρεπε νά είναι αρκετά. Κι άν εμφανιστούν κι άλλα συμφέροντα μπορούν κι αυτά νά αντιμετωπιστούν μέσα απ' τά συνηθισμένα κανάλια τής Κρατικής εκκλησίας!

'Ετσι μέχρι τά 1883 στή Γαλλία απαγορευόταν αυστηρά στούς χωρικούς νά συμπράξουν, μ' εξαίρεση τίς μαζικές αγορές χημικών λιπασμάτων ή τήν άρδευση τών λιβαδιών τους. Δέν ήταν νωρίτερα απ' τά 1883-1886 που η Δημοκρατία αποφάσισε νά παραχωρήσει στούς αγρότες αυτό τό δικαίωμα, ψηφίζοντας τό νόμο τών συνδικάτων που παρόλα αυτά περιοριζόταν από επιφυλάξεις καί όρους.

Κι επειδή έχουμε αποβλακωθεί απ' τήν Κρατική εκπαίδευση χαιρόμαστε γιά τίς ξαφνικές προόδους που γίνονται απ' τίς αγροτικές ενώσεις, χωρίς νά ντρεπόμαστε στή σκέψη ότι αυτό τό δικαίωμα που ως τώρα τό έχουν αρνηθεί στούς αγρότες, τό απολάμβανε αναμφισβήτητα ο καθένας — ελεύθερος ή δουλοπάροικος — στό Μεσαίωνα. 'Εχουμε καταντήσει τόσο δούλοι που τό θεωρούμε ήδη "νίκη τής δημοκρατίας". Σ' αυτό τό στάδιο πλύσης εγκεφάλου έχουμε φτάσει χάρη στήν παραμορφωμένη καί διαστρεβλωμένη απ' τό Κράτος εκπαίδευσή μας καί τίς προκαταλήψεις μας σ' ότι αφορά τό τελευταίο.

9.

"'Αν σέ μιά πόλη ή ένα χωριό έχετε κοινά συμφέροντα, τότε ζητήστε απ' τό κράτος ή τήν εκκλησία ν' ασχοληθεί μαζί τους. Γιά σάς όμως τό νά ενωθείτε καί νά ασχοληθείτε μ' αυτά τά συμφέροντα είναι απαγορευμένο". Αυτή είναι η φόρμουλα που εφαρμόζεται σ' όλη τήν Ευρώπη απ' τόν 16ο αιώνα καί μετά.

Ήδη στά τέλη τοὺ 14ου αιώνα, ένα διάταγμα τοὺ Εδουάρδου Γ', βασιλιά τής Αγγλίας, ανάφερε ότι: "κάθε συμμαχία, συνεννόηση, συγκεντρώσεις, συναντήσεις, θεσπίσματα καί τελετουργικοί όρκοι, που έχουν γίνει ή πρόκειται νά γίνουν μεταξύ ξυλουργών καί χτιστών, είναι άκυροι κι' ανυπόστατοι". Δέν ήταν όμως παρά μόνο μετά τήν ήττα τών χωριών καί τών λαϊκών ξεσηκωμών, στά οποία έχουμε ήδη αναφερθεί, που τό Κράτος τόλμησε νά συγκρουστεί μ' αυτούς τούς θεσμούς που ένωναν τούς τεχνίτες — συντεχνίες, αδελφότητες κλπ. — γιά νά τούς διαλύσει καί νά τούς καταστρέψει. Νά τί βλέπει κανείς ξεκάθαρα στήν Αγγλία, μιά που η τεράστια ποσότητα ντοκουμέντων που διαθέτουμε τού επιτρέπει ν' ακολουθήσει αυτό τό κίνημα βήμα πρός βήμα. Σιγά-σιγά, τό Κράτος καταλαμβάνει τίς συντεχνίες καί τίς αδελφότητες. Τίς πιέζει, καταργεί τίς αρμοδιότητές τους, τούς επιτρόπους τους που τούς αντικαθιστά μέ τά γραφεία του, τούς δικαστές του καί τά συμπόσια του. Καί στίς αρχές τού 16ου αιώνα, επί Ερρίκου Η', δημεύει όλη τήν περιουσία τών συντεχνιών, αγνοώντας τήν τήρηση τών τύπων ή τή διαδικασία. Ο διάδοχος του μεγάλου προτεστάντη βασιλιά ολοκληρώνει τό έργο.

Είναι μιά ξεκάθαρη ληστεία, χωρίς δικαιολογίες, όπως τόσο σωστά τό διατύπωσε ο Θόρολντ Ρότζερς. Καί ξανά είναι αυτή η κλοπή, που οι λεγόμενοι "επιστήμονες" οικονομολόγοι περιγράφουν σάν "φυσικό θάνατο τών συντεχνιών κάτω απ' τήν επίδραση οικονομικών νόμων"!

Πραγματικά μπορούσε τό Κράτος ν' ανεχθεί τή συντεχνία, τό επαγγελματικό σωματείο, μέ τό δικαστήριό του, τήν πολιτοφυλακή του, τή βασισμένη στόν όρκο οργάνωσή του; Ήταν ένα "Κράτος εν Κράτει"! Τό αληθινό Κράτος έ π ρ ε π ε νά τό καταστρέψει κι αυτό έκανε παντού: Στήν Αγγλία, τή Γαλλία, τή Γερμανία, τή Βοημία καί τή Ρωσία, διατηρώντας τα μόνο σάν πρόσχημα γιά χάρη τού φοροεισπράκτορα καί σάν μέρος τού τεράστιου διοικητικού μηχανισμού του. Καί σίγουρα δέν υπάρχει λόγος νά εκπλήσσεται κανείς που οι συντεχνίες κι η ανεξαρτησία τών συντεχνιών απογυμνώθηκαν κάποτε απ' όλα όσα ήταν μέχρι τότε η ζωή τους, που υποτάχτηκαν στίς διαταγές τών βασιλικών αξιωματούχων κι έγιναν

γρανάζια τού διοικητικού μηχανισμού, που τόν 18ο αιώνα ήταν μιά τροχοπέδη, ένα εμπόδιο στή βιομηχανική ανάπτυξη, παρά τό γεγονός ότι τούς τέσσερις προηγούμενους αιώνες αντιπροσώπευαν τήν ίδια τή ζωή. Τό Κράτος τίς είχε καταστρέψει.

Τό Κράτος όμως δέν ικανοποιήθηκε ανατρέποντας τά σχέδια τών ορκισμένων επαγγελματικών αδελφοτήτων που τό ενοχλούσαν, μπαίνοντας ανάμεσα σ' αυτό καί τούς υπηκόους του. Δέν ικανοποιήθηκε δημεύοντας τήν κινητή κι ακίνητη περιουσία τους. Έπρεπε νά πάρει στά χέρια του καί τίς λειτουργίες καί τά περιουσιακά τους στοιχεία.

Σέ μιά Μεσαιωνική πόλη, όταν υπήρχε μιά σύγκρουση συμφερόντων μέσα σ' ένα σωματείο ή όταν δυό διαφορετικές συντεχνίες διαφωνούσαν, η μόνη διέξοδος ήταν η πόλη. Ήταν υποχρεωμένες νά έρθουν σέ συμφωνία, σ' οποιοδήποτε είδος συμβιβαστικής διευθέτησης, αφού ήταν όλοι αμοιβαία συνδεδεμένοι μέ τήν πόλη. Κι η τελευταία, ποτέ δέν απότυχε νά επιβληθεί, είτε μέ δική της διαιτησία, είτε στήν ανάγκη αναθέτοντας τήν επίλυση τής διαφωνίας σέ μιά άλλη πόλη.

Από κεί καί πέρα τό Κράτος ήταν ο μόνος δικαστής. Όλες οι τοπικές αντιθέσεις συμπεριλαμβανόμενων καί τών ασήμαντων διαφορών σέ μικρές πόλεις μέ λίγες μόνο εκατοντάδες κατοίκους, έπρεπε νά συσσωρευτούν μέ τή μορφή εγγράφων στά γραφεία τού βασιλιά ή τού κοινοβούλιου. Τό Αγγλικό κοινοβούλιο ήταν κυριολεκτικά κατακλυσμένο από χιλιάδες ασήμαντες τοπικές μικροδιαφωνίες. Σάν αποτέλεσμα χρειάζονταν χιλιάδες αξιωματούχοι στήν πρωτεύουσα — που οι περισσότεροι δωροδοκούνταν — γιά νά διαβάσουν, νά ταξινομήσουν καί νά μορφώσουν γνώμη γιά όλες αυτές τίς προσφυγές καί ν' αποφανθούν γιά τίς πιό μικρές λεπτομέρειες: λογουχάρη, πώς πρέπει νά πεταλώνεται ένα άλογο, νά λευκαίνονται τά λινά, νά παστώνονται οι ρέγγες, νά φτιάχνεται ένα βαρέλι καί πάει λέγοντας *ad infinitum* καί τό κύμα τών υποθέσεων συνέχισε νά αυξάνει σέ όγκο.

Κι όμως δέν ήταν μόνο αυτό. Μέ τόν καιρό τό Κράτος ανέλαβε τό εξαγωγικό εμπόριο βλέποντας το σάν πηγή κέρδους. Προηγούμενα, όταν πρόκυπτε μιά διαφορά μεταξύ δυό πόλεων γιά τήν τιμή ενός εξαγώμενου υφάσμα-

τος, ή γιά τήν ποιότητα τού μαλλιού, ή γιά τή χωρητικότητα τών βαρελιών τής ρέγγας, οι ίδιες οι πόλεις τά έβρισκαν μεταξύ τους. Άν η διαφωνία συνεχιζόταν, καλούσαν συνήθως μιά άλλη πόλη γιά νά διαιτητεύσει. Διαφορετικά γινόταν ένα συνέδριο συντεχνιών τών υφαντών ή βαρελοποιών, γιά ν' αποφασίσει σέ παγκόσμιο επίπεδο τήν ποιότητα καί τήν τιμή τού υφάσματος ή τή χωρητικότητα τών βαρελιών.

Από κεί καί πέρα όμως τό Κράτος στό Λονδίνο ή τό Παρίσι ήταν που ανέλαβε νά επιλύνει αυτές τίς διαφωνίες. Διαμέσου τών αξιωματούχων του έλεγχε τή χωρητικότητα τών βαρελιών, καθόριζε τήν ποιότητα τού υφάσματος, επιτρέποντας παραλλαγές καθώς επίσης καί καθορίζοντας τόν αριθμό καί τό πάχος τών ινών στό στημόνι καί τό υφάδι καί μέ τίς ορντινάτσες του ανακατευόταν στίς πιό μικρές λεπτομέρειες κάθε βιομηχανίας. Μπορείτε νά μαντέψετε τό αποτέλεσμα. Κάτω απ' αυτό τόν έλεγχο, η βιομηχανία τόν 18ο αιώνα έσβηνε.

Τί απόγινε, στ' αλήθεια, η τέχνη τού Μπενβενούτο Τσελλίνι, κάτω απ' τήν κρατική κηδεμονία; Εξαφανίστηκε! Και η αρχιτεκτονική εκείνων τών συντεχνιών τών χτιστών καί τών ξυλουργών, που τά έργα τέχνης τους θαυμάζουμε μέχρι σήμερα; Παρατηρείστε απλώς τά ειδεχθή μνημεία τής Κρατιστικής περιόδου καί μέ μιά ματιά θά καταλήξετε στό συμπέρασμα ότι η αρχιτεκτονική είχε εκφυλιστεί σέ τέτοιο βαθμό, που ακόμα δέν έχει συνέλθει απ' τά χτυπήματα που δέχθηκε απ' τά χέρια τού Κράτους.

Τί συνέβηκε στά υφαντά τής Μπρύζ, στά ολλανδικά· υφάσματα; Πού ήταν οι σιδεράδες, οι τόσο ικανοί στήν κατεργασία τού σίδερου καί ποιός σέ κάθε σημαντικό ευρωπαϊκό χωριό, ήξερε νά κάνει αυτό τό αχάριστο μέταλλο κατάλληλο νά μεταμορφωθεί σέ υπέροχα στολίδια; Πού ήταν αυτοί οι τορνευτές, οι ρολογάδες, οι ράφτες, που είχαν κάνει τή Νυρεμβέργη μιά απ' τίς δόξες τού Μεσαίωνα γιά τά όργανα ακριβείας της; Μιλείστε γι' αυτό στόν Τζέημς Βάττ, που δυό αιώνες αργότερα ξόδεψε τριάντα χρόνια αναζητώντας μάταια έναν εργάτη, που θά μπορούσε νά τού φτιάξει έναν λίγο-πολύ στρογγυλό κύλινδρο γιά τήν ατμομηχανή του. Συνακόλουθα, η ατμομη-

χανή του παρέμεινε στά σχέδια τριάντα ολόκληρα χρόνια, γιατί δέν υπήρχε τεχνίτης ικανός νά τήν κατασκευάσει.

Αυτός ήταν ο ρόλος τού κράτους στό βιομηχανικό πεδίο. Τό μόνο που ήταν ικανό νά κάνει ήταν νά σφίξει τά λουριά στούς εργάτες, νά ερημώσει τήν ύπαιθρο, νά σπείρει τή μιζέρια στίς πόλεις, νά υποβιβάσει εκατομμύρια ανθρώπινα όντα σέ μιά κατάσταση λιμοκτονίας καί νά επιβάλλει τή βιομηχανική δουλοπαροικία.

Κι αυτά είναι τά αξιοθρήνητα υπολείμματα τών παλιών συντεχνιών, αυτοί οι τσακισμένοι κι υπερφορολογημένοι οργανισμοί, αυτά τά άχρηστα γρανάζια τού διοικητικού μηχανισμού, που οι πάντα "επιστήμονες" οικονομολόγοι, είναι τόσο αδαείς, ώστε νά συγχέουν μέ τίς μεσαιωνικές συντεχνίες. Εκείνο που η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση σάρωσε σά βλαβερό γιά τή βιομηχανία δέν ήταν η συντεχνία, ούτε ακόμα τό σωματείο, αλλά τό άχρηστο καί βλαβερό γρανάζι τού κρατικού μηχανισμού.

Εκείνο όμως που η Επανάσταση φρόντισε νά μήν σαρώσει ήταν η Κρατική εξουσία πάνω στή βιομηχανία, πάνω στούς δουλοπάροικους τού εργοστάσιου.

Θυμάστε τή συζήτηση που έγινε στήν Εθνοσυνέλευση — στή φοβερή Εθνοσυνέλευση — εξαιτίας μιάς απεργίας; Στά παράπονα τών απεργών η Εθνοσυνέλευση απάντησε: "Μόνο τό Κράτος έχει τήν αρμοδιότητα νά φροντίζει τά συμφέροντα όλων τών πολιτών. Απεργώντας, φτιάχνετε έναν συνασπισμό, δημιουργείτε ένα Κράτος εν Κράτει. Γι' αυτό — Θάνατος."

Αυτή η απάντηση δέν έδειξε παρά τήν αστική φύση τής ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. Δέν έχει όμως, στήν πραγματικότητα, μιά πολύ βαθύτερη σημασία; Δέν συνοψίζει τή συμπεριφορά τού Κράτους που βρήκε τήν ολοκληρωμένη καί λογική του έκφραση σέ σχέση μέ τήν κοινωνία συνολικά στό Γιακωβινισμό τού 1793; "Έχετε κάποιο παράπονο; Τότε απευθυνθείτε στό Κράτος! Αυτό καί μόνο έχει τήν αποστολή νά επανορθώνει τίς αδικίες ενάντια στούς υπηκόους του. Όσο γιά ένα συνασπισμό γιά νά υπερασπίσετε τούς εαυτούς σας — ποτέ!" Μ' αυτή τήν έννοια ήταν που η Δημοκρατία αυτοαποκαλούνταν μία καί α δ ι α ί ρ ε τ η.

Μήπως ο σύγχρονος σοσιαλιστής γιακωβίνος δέν σκέ-

φτεται μέ τόν ίδιο τρόπο; Μήπως η Εθνοσυνέλευση δέν έκφραζε τήν ουσία τού γιακωβινισμού μέ τήν ψυχρή λογική που τή διακρίνει; Σ' αυτή τήν απάντηση τής Εθνοσυνέλευσης συνοψιζόταν η στάση όλων τών κρατών σέ σχέση μ' όλους τούς συνασπισμούς κι όλες τίς ιδιωτικές ενώσεις, ανεξάρτητα απ' τό σκοπό τους.

Στήν περίπτωση τής απεργίας είναι γεγονός ότι στή Ρωσία αυτή θεωρείται ακόμα έγκλημα έσχατης προδοσίας. Τό ίδιο καί στό μεγαλύτερο μέρος τής Γερμανίας όπου ο Γουλιέλμος θά έλεγε στούς ανθρακωρύχους: "Προσφεύγετε σέ μένα. Άν όμως ποτέ δοκιμάσετε νά ενεργήσετε γιά τούς εαυτούς σας θά γευτείτε τά σπαθιά τών στρατιωτών μου".

Τό ίδιο εξακολουθεί νά ισχύει, σχεδόν πάντα, στή Γαλλία. Ακόμα καί στήν Αγγλία, μόνο αφού αγωνίστηκαν έναν ολόκληρο αιώνα διαμέσου μυστικών εταιριών, μέ τό μαχαίρι γιά τούς προδότες καί τούς αφέντες, μέ εκρηκτικά κάτω απ' τά μηχανήματα (μέχρι τά 1860), μέ σμυριδόσκονη μέσα στά λιπαντικά κλπ. άρχισαν νά αποκτούν οι Βρετανοί εργάτες τό δικαίωμα νά απεργούν. Καί σύντομα θά τό αποκτήσουν στό ακέραιο — άν δέν πέσουν στίς παγίδες που τούς έχει ήδη στήσει τό κράτος, προσπαθώντας νά επιβάλλει υποχρεωτική διαιτησία σέ αντάλλαγμα γιά τό νόμο τής 8ωρης εργασίας.

Περισσότερο από ένας αιώνας σκληρών αγώνων! Καί τί μιζέρια. Πόσοι εργάτες πέθαναν στή φυλακή, μεταφέρθηκαν στήν Αυστραλία, τουφεκίστηκαν ή κρεμάστηκαν, γιά νά ξανακερδίσουν τό δικαίωμα νά συνασπίζονται, που — άς τό ξαναθυμίσω γιά μιά ακόμη φορά — απολάμβανε ο καθένας ελεύθερος ή δουλοπάροικος, όσο τό Κράτος δέν άπλωνε τό βαρύ χέρι του πάνω στίς κοινωνίες.

Μόνο όμως ο εργάτης αντιμετωπίστηκε μ' αυτό τόν τρόπο;

Άς θυμηθούμε μόνο τούς αγώνες που η αστική τάξη έπρεπε νά διεξάγει ενάντια στό Κράτος γιά νά κερδίσει τό δικαίωμα νά οργανώνει εμπορικές εταιρίες — ένα δικαίωμα που τό Κράτος άρχισε νά αναγνωρίζει μόνο όταν ανακάλυψε έναν βολικό τρόπο γιά νά δημιουργεί μονοπώλια πρός όφελος τών οργάνων του καί γιά νά γεμίζει τά θησαυροφυλάκιά του. Σκεφτείτε τούς αγώνες γιά τό

δικαίωμα νά μιλά, νά σκέφτεται ή νά γράφει κανείς διαφορετικά απ' ότι ορίζει τό Κράτος, διαμέσου τής Ακαδημίας, τού Πανεπιστήμιου καί τής Εκκλησίας! Σκεφτείτε τούς αγώνες που έπρεπε νά γίνουν μέχρι σήμερα γιά νά μπορεί κανείς νά διδάσκει τά παιδιά του ανάγνωση — ένα δικαίωμα που τό Κράτος κατέχει αλλά δέν χρησιμοποιεί. Ακόμα καί τούς αγώνες γιά νά διασφαλιστεί τό δικαίωμα τής διασκέδασης σέ δημόσιο χώρο! Γιά νά μήν αναφέρουμε εκείνους που έπρεπε νά διεξαχθούν γιά νά μπορεί κανείς νά εκλέγει τό δικαστή ή τούς νόμους του — κάτι που ήταν σέ καθημερινή χρήση άλλες εποχές — ούτε τούς αγώνες που θά χρειαστούν πρίν μπορέσει κανείς νά βάλει φωτιά στό αισχρό βιβλίο τών τιμωριών, που επινόησε τό πνεύμα τής Ιεράς εξέτασης καί τών δεσποτικών αυτοκρατοριών τής Ανατολής κι είναι γνωστό μέ τ' όνομα Ποινικός Κώδικας!

Παρατηρήστε μετά τή φορολογία — ένα θεσμό που προέρχεται καθαρά απ' τό Κράτος — αυτό τό φοβερό όπλο που χρησιμοποίησε τό Κράτος στήν Ευρώπη, καθώς καί στίς νέες κοινωνίες — τίς δυό Αμερικές — γιά νά κρατήσει τίς μάζες κάτω απ' τό πέλμα του, γιά νά ευνοήσει τά μίσθαρνα όργανά του, γιά νά καταστρέψει τήν πλειονότητα πρός όφελος τών κυρίαρχων καί γιά νά διατηρήσει τούς παλιούς διαχωρισμούς καί κάστες.

Πάρτε ύστερα τούς πολέμους, χωρίς τούς οποίους τά Κράτη δέν θά μπορούσαν ούτε νά δημιουργηθούν, ούτε νά διατηρηθούν, πολέμους που γίνονται καταστροφικοί κι αναπόφευκτοι απ' τή στιγμή που παραδέχεται κανείς ότι μιά συγκεκριμένη περιοχή, απλώς καί μόνο επειδή είναι μέρος ενός κράτους, έχει αντίθετα συμφέροντα απ' τούς γείτονές της επειδή είναι μέρος ενός άλλου κράτους. Σκεφτείτε τούς πολέμους τού παρελθόντος κι αυτούς που πρέπει νά κάνουν οι υποταγμένοι άνθρωποι γιά νά κατακτήσουν τό δικαίωμα ν' αναπνέουν ελεύθερα' τούς πολέμους γιά τήν κατάκτηση νέων αγορών, τούς πολέμους γιά τή δημιουργία αποικιακών αυτοκρατοριών. Καί στή Γαλλία ξέρουμε δυστυχώς πολύ καλά ότι κάθε πόλεμο, νικηφόρο ή όχι, τόν ακολουθεί η σκλαβιά.

Καί τέλος αυτό που είναι ακόμα χειρότερο απ' όσα μόλις απαριθμήθηκαν, είναι τό γεγονός ότι η εκπαίδευση

που παίρνουμε όλοι απ' τό Κράτος, στό σχολείο ή αργότερα, έχει τόσο διαστρεβλώσει τό μυαλό μας που ακόμα κι η ίδια η έννοια τής ελευθερίας χάνεται καί μεταμφιέζεται σέ δουλεία.

Είναι λυπηρό νά βλέπει κανείς αυτούς που νομίζουν ότι είναι επαναστάτες νά εξαπολύουν τό μίσος τους ενάντια στόν αναρχικό, απλά καί μόνο επειδή οι ιδέες του γιά τήν ελευθερία ξεπερνούν τίς ασήμαντες καί στενόμυαλες αντιλήψεις τής ελευθερίας που διδάσκονται στό Κρατικό σχολείο. Καί στό μεταξύ αυτό τό θέαμα είναι μιά πραγματικότητα. Τό γεγονός είναι ότι τό πνεύμα τής εθελοδουλείας ανέκαθεν καλλιεργούνταν έξυπνα στό μυαλό τών νέων κι αυτό εξακολουθεί νά συμβαίνει γιά νά διαιωνίσει τήν υποταγή τού ατόμου στό Κράτος.

Η ελευθεριακή φιλοσοφία έχει πνιγεί απ' τή Ρωμαϊκή καί τήν Καθολική ψευτοφιλοσοφία τού Κράτους. Η Ιστορία έχει διαστρεβλωθεί απ' τήν πρώτη κιόλας σελίδα, όπου ψεύδεται μιλώντας γιά τή Μεροβίγκεια καί τήν Καρλοβίγκεια μοναρχία, μέχρι τήν τελευταία, όπου εξυμνεί τό γιακωβινισμό κι αρνείται ν' αναγνωρίσει τό ρόλο που έπαιξε ο λαός στή δημιουργία τών δικών του θεσμών. Οι φυσικές επιστήμες έχουν διαστρεβλωθεί γιά νά μπούν στήν υπηρεσία τού διπλού είδωλου Εκκλησία-Κράτος. Η ατομική ψυχολογία κι ακόμη περισσότερο η κοινωνική, ψεύδονται σέ κάθε τους ισχυρισμό γιά νά δικαιολογήσουν τήν τριπλή συμμαχία τού στρατιώτη, τού παπά καί τού δικαστή. Τελικά η ηθική, αφού κήρυξε αιώνες ολόκληρους τήν υποταγή στήν εκκλησία ή τή Βίβλο, χειραφετείται σήμερα μόνο καί μόνο γιά νά κηρύξει τήν υποδούλωση στό Κράτος: "Καμιά άμεση ηθική υποχρέωση πρός τό γειτονά σας, κανένα αίσθημα αλληλεγγύης' όλες οι υποχρεώσεις σας είναι πρός τό Κράτος", μάς λένε, μάς διδάσκουν σ' αυτή τή νέα λατρεία τής παλιάς Ρωμαϊκής καί Καισαρικής θεότητας. "Τό γείτονα, τό σύντροφο, τό φίλο — ξεχάστε τους. Από δώ καί πέρα δέν θά τούς ξέρετε παρά διαμέσου τού ενός ή τού άλλου Κρατικού οργάνου. Καί ο καθένας από σάς θ' αντλεί αρετή απ' τό ότι είναι εξίσου υποταγμένος σ' αυτό".

Κι η εξύμνηση τού Κράτους καί τής πειθαρχίας του, γιά τήν οποία εργάζεται τό Πανεπιστήμιο κι η εκκλησία,

ο τύπος καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα, διαδίδεται μὲ τόση επιτυχία που ακόμα κι επαναστάτες δὲν τολμοῦν νὰ κοιτάξουν αυτὸ τὸ φετὶχ κατάματα.

Ο μοντέρνος ριζοσπάστης είναι ένας συγκεντρωτιστής, Κρατιστὴς καὶ φανατικὸς Γιακωβίνος. Κι ο σοσιαλιστὴς ακολουθεῖ τὰ βήματά του. Όπως οι Φλωρεντίνοι, στὰ τέλη τοῦ 15ου αιώνα, που δὲν ήξεραν τίποτα καλύτερο απ' τὸ νὰ ζητήσουν τὴ δικτατορία τοῦ Κράτους γιὰ νὰ τοὺς σώσει απ' τοὺς Πατρίκιους, έτσι κι οι σοσιαλιστὲς δὲν μποροῦν παρὰ νὰ επικαλεστοῦν τοὺς ίδιους θεσμούς, τὴ δικτατορία τοῦ Κράτους, γιὰ νὰ σωθοῦν απ' τὴ φρίκη τοῦ οικονομικοῦ καθεστώτος που αυτὸ ακριβῶς τὸ ίδιο τὸ Κράτος δημιούργησε.

10.

Ἀν εμβαθύνει κανεὶς λίγο περισσότερο σ' αυτὲς τὶς διαφορετικὲς κατηγορίες φαινομένων που μόλις καὶ μετὰ βίας έθιξα σ' αυτὴ τὴ σύντομη περίληψη, θὰ καταλάβει γιατί — βλέποντας τὸ Κράτος όπως υπῆρξε στὴν ιστορία κι όπως είναι ουσιαστικὰ σήμερα — καὶ πεισμένος ότι ένας κοινωνικὸς θεσμὸς δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ οποιονδήποτε επιθυμητὸ σκοπὸ αφοῦ, όπως κάθε όργανο, αναπτύσσεται σύμφωνα μὲ τὴ λειτουργία που εκτελεῖ, πρὸς μιὰ συγκεκριμένη κατεύθυνση καὶ όχι πρὸς όλες τὶς πιθανὲς κατευθύνσεις — θὰ καταλάβει, λέω, γιατὶ καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ότι τὸ Κράτος πρέπει νὰ καταργηθεῖ.

Τὸ βλέπουμε σὰ θεσμὸ που αναπτύχθηκε στὴν ιστορία τῆς ανθρώπινης κοινωνίας — γιὰ νὰ εμποδίσει τὴν άμεση ανθρώπινη ένωση, ν' αναστείλει τὴν ανάπτυξη τῆς τοπικῆς κι ατομικῆς πρωτοβουλίας, νὰ συντρίψει τὶς υπάρχουσες ελευθερίες, νὰ εμποδίσει τὴ νέα τους άνθηση — όλα αυτὰ γιὰ νὰ υποτάξει τὶς μάζες στὴ θέληση μειονοτήτων.

Καὶ ξέρουμε ότι ένας θεσμὸς μὲ παρελθὸν μερικῶν χιλιάδων χρόνων δὲν προσφέρεται γιὰ μιὰ λειτουργία που αντιτίθεται σὲ κεῖνον γιὰ τὸν οποῖο καὶ διαμέσου τοῦ οποίου αναπτύχθηκε στὴν πορεία τῆς ιστορίας.

Σ' αυτὸ τὸ αδιάσειστο, γιὰ όποιον έχει συλλογιστεῖ

πάνω στήν ιστορία, επιχείρημα, η απάντηση που παίρνουμε είναι σχεδόν νηπιακή: "Τό Κράτος υπάρχει καί αντιπροσωπεύει ένα ισχυρό, έτοιμο οργανισμό. Γιατί νά μήν τό χρησιμοποιήσουμε αντί νά θέλουμε νά τό καταστρέψουμε; Λειτουργεί γιά κακούς σκοπούς — σύμφωνοι. Ο λόγος όμως είναι ότι βρίσκεται στά χέρια τών εκμεταλλευτών. Άμα τό έπαιρνε στά χέρια του ο λαός, γιατί δέν θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί γιά καλύτερους σκοπούς, γιά τό καλό τών ανθρώπων;"

Πάντα τό ίδιο όνειρο — εκείνο τού Μαρκήσιου ντε Πόζα στό δράμα τού Σίλερ, που προσπαθεί νά κάνει τήν απολυταρχία όργανο χειραφέτησης ή τό όραμα τού ευγενικού Αββά Πιέρ στή "Ρώμη" τού Ζολά, που προσπαθεί νά κάνει τήν εκκλησία μοχλό τού σοσιαλισμού.

Πάρτε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα στή Γαλλία.

Κάθε σκεφτόμενος άνθρωπος θά έχει παρατηρήσει τό εκπληκτικό γεγονός ότι η Τρίτη Δημοκρατία, παρά τή δημοκρατική της μορφή κυβέρνησης, έχει παραμείνει ουσιαστικά μοναρχική. Τήν έχουμε κατακρίνει όλοι γιατί δέν δημοκρατικοποίησε τή Γαλλία — λέω ότι όχι μόνο δέν έκανε τίποτα γιά τήν κ ο ι ν ω ν ι κ ή επανάσταση, αλλά ούτε κάν καθιέρωσε τήν ηθική ή απλά τή νοοτροπία τής δημοκρατίας. Τά λιγοστά που έχουν γίνει τά τελευταία 25 χρόνια γιά νά δημοκρατικοποιηθούν οι κοινωνικές στάσεις ή γιά νά δοθεί λίγη εκπαίδευση, έχουν γίνει παντού σ' όλες τίς Ευρωπαϊκές μοναρχίες κάτω απ' τήν πίεση τών καιρών που περνάμε. Από πού προέρχεται τότε αυτή η παράξενη ανωμαλία μιάς δημοκρατίας που έχει παραμείνει μοναρχία;

Προέρχεται απ' τό γεγονός ότι η Γαλλία έχει παραμείνει Κράτος καί στήν κατάσταση ακριβώς που ήταν 30 χρόνια νωρίτερα. Οι κάτοχοι τής εξουσίας έχουν αλλάξει όνομα, όλη όμως εκείνη η τεράστια διοικητική εξέδρα, όλη εκείνη η συγκεντρωτική οργάνωση τών χαρτογιακάδων, όλοι αυτοί οι πιθηκισμοί τής Ρώμης καί τών Καισάρων, που αναπτύχθηκαν στή Γαλλία, όλη εκείνη η τεράστια οργάνωση που εξασφαλίζει κι επεκτείνει τήν εκμετάλλευση τών μαζών πρός όφελος λίγων προνομιούχων ομάδων, που είναι η ουσία τού θεσμού τού Κράτους — όλα αυτά διατηρούνται. Αυτά τά γρανάζια συνεχίζουν ό-

πως στό παρελθόν ν' ανταλλάσσουν τά πενήντα έγγραφά τους όταν ο αέρας ρίξει ένα δένδρο σέ μιά λεωφόρο καί νά μεταφέρουν τά εκατομμύρια που έχουν αφαιρέσει απ' τό έθνος στά θησαυροφυλάκια τών προνομιούχων. Η επίσημη σφραγίδα στά έγγραφα έχει αλλάξει, όμως τό Κράτος, τό πνεύμα του, τά όργανά του, ο εδαφικός συγκεντρωτισμός του, ο συγκεντρωτισμός τών λειτουργιών, η ευνοιοκρατία, ο ρόλος του σά δημιουργού μονοπωλίων, διατηρούνται. Σά χταπόδι συνεχίζει νά απλώνει τά πλοκάμια του σ' όλη τή χώρα.

Οι δημοκρατικοί, καί μιλάω γιά τούς ειλικρινείς, έτρεφαν ενδόμυχα τήν ψευδαίσθηση ότι θά μπορούσε κανείς "ν' αξιοποιήσει τήν οργάνωση τού Κράτους" γιά νά πετύχει μιά αλλαγή πρός τή δημοκρατική κατεύθυνση καί νά τ' αποτελέσματα. Εκεί όπου ήταν απαραίτητο νά διαλύσουν τήν παλιά οργάνωση, νά σ υ ν τ ρ ί ψ ο υ ν τ ό Κ ρ ά τ ο ς καί νά οικοδομήσουν μιά νέα οργάνωση, ξεκινώντας απ' τά ίδια τά θεμέλια τής κοινωνίας — τήν απελευθερωμένη κοινότητα τού χωριού, τό φεντεραλισμό, τίς ομαδοποιήσεις απ' τό απλό στό σύνθετο, τήν ελεύθερη ένωση τών εργαζόμενων — σκέφτηκαν νά χρησιμοποιήσουν τήν "οργάνωση που ήδη υπήρχε". Καί, μήν έχοντας καταλάβει ότι είναι αδύνατο νά υποχρεώσει κανείς έναν ιστορικό θεσμό νά ακολουθήσει τήν κατεύθυνση που εκείνος θέλει — αντίθετη μ' εκείνη που ακολουθούσε επί αιώνες — απορροφήθηκαν απ' τό θεσμό αυτό.

Κι αυτό συνέβηκε, παρότι σ' αυτή τήν περίπτωση δέν έμπαινε ακόμα κάν θέμα αλλαγής όλων τών οικονομικών σχέσεων μέσα στήν κοινωνία! Ο στόχος δέν ήταν παρά η μεταρρύθμιση μερικών πτυχών τών πολιτικών σχέσεων μεταξύ τών ανθρώπων.

Μετά όμως από μιά τέτοια πλήρη αποτυχία καί στό φώς ενός τόσο λυπηρού πειράματος, υπάρχουν αυτοί που επιμένουν ακόμα νά μάς λένε ότι η κατάκτηση τής Κρατικής εξουσίας απ' τό λαό θά ήταν αρκετή γιά νά ολοκληρώσει τήν κοινωνική επανάσταση! Ότι η παλιά μηχανή, ο παλιός οργανισμός, που αναπτύχθηκε σιγά-σιγά στήν πορεία τής ιστορίας γιά νά συντρίψει τήν ελευθερία, νά συντρίψει τό άτομο, νά εδραιώσει τήν καταπίεση σέ νομική βάση, νά δημιουργήσει μονοπώλια, νά παραπλανήσει τό

νού συνηθίζοντάς τον στήν υποτέλεια, ήταν απόλυτα κατάλληλα γιά τίς νέες λειτουργίες της: ότι θά γίνει τό όργανο, τό πλαίσιο γιά τήν εκκόλαψη μιάς νέας ζωής, γιά νά θεμελιωθεί η ελευθερία καί η ισότητα σέ οικονομική βάση, γιά τήν καταστροφή τών μονοπωλίων, γιά τήν αφύπνιση τής κοινωνίας καί γιά τήν επίτευξη ενός μέλλοντος ελευθερίας κι ισότητας!

Τί λυπηρό καί τραγικό λάθος.

Τό νά δώσουμε στό σοσιαλισμό ουσιαστική προοπτική, συνεπάγεται τήν επανοικοδόμηση, από πάνω ώς κάτω, μιάς κοινωνίας που κυριαρχείται απ' τό στενόμυαλο ατομισμό τού μαγαζάτορα. Δέν είναι, όπως μάς έχουν πεί μερικές φορές εκείνοι που παραδίνονται στή μεταφυσική θολούρα, απλώς ζήτημα απόδωσης στόν εργάτη "τού συνολικού προϊόντος τής εργασίας του". Είναι ζήτημα συνολικής αναμόρφωσης όλων τών σχέσεων, από κείνες που υπάρχουν σήμερα μεταξύ κάθε ατόμου καί τού εκκλησιαστικού επίτροπου του ή τού επιστάτη του μέχρι εκείνες μεταξύ συντεχνιών, χωριών, πόλεων καί περιοχών. Τό δημιουργικό, εποικοδομητικό κι οργανωτικό πνεύμα πρέπει νά αφυπνιστεί σέ κάθε δρόμο, σέ κάθε χωριό, σέ κάθε ομάδα ανθρώπων που μαζεύονται γύρω από ένα εργοστάσιο ή μιά σιδηροδρομική γραμμή έτσι ώστε νά οικοδομηθεί ξανά η ζωή — στό εργοστάσιο, τό χωριό, τό μαγαζί, στήν παραγωγή καί τή διανομή τών προμηθειών. Όλες οι σχέσεις μεταξύ τών ατόμων καί τών μεγάλων πληθυσμιακών κέντρων, πρέπει ν' αναδομηθούν απ' τήν αρχή, απ' τήν ίδια ακριβώς μέρα, απ' τό ίδιο ακριβώς λεπτό που αλλάζει κανείς τήν υπάρχουσα εμπορική ή διοικητική οργάνωση.

Καί περιμένουν αυτό τό τεράστιο καθήκον, που απαιτεί τήν ελεύθερη έκφραση τής λαϊκής ευφυίας, νά εκπληρωθεί μέσα στά πλαίσια τού Κράτους καί τής πυραμιδοειδούς οργάνωσης που είναι η ουσία του. Περιμένουν απ' τό Κράτος, τού οποίου η ίδια ακριβώς η *raison d' être*[20], είναι η συντριβή τού ατόμου, τό μίσος γιά τήν πρωτοβουλία, ο θρίαμβος μ ι ά ς ιδέας που πρέπει αναπόφευκτα νά είναι εκείνη τής μετριότητας, νά γίνει ο μοχλός γιά τήν επίτευξη αυτού τού τεράστιου μετασχηματισμού... Θέλουν νά καθοδηγήσουν τήν αναβίωση μιάς κοινωνίας μέ

διατάγματα κι εκλογικές πλειοψηφίες... Τί γελοίο!

Σ' όλη τήν ιστορία τού πολιτισμού μας, δυό παραδόσεις, δυό αντίθετες τάσεις βρίσκονται αντιμέτωπες: η ρωμαϊκή κι η λαϊκή παράδοση, η αυτοκρατορική κι η φεντεραλιστική, η εξουσιαστική κι η ελευθεριακή' κι αυτό συμβαίνει γιά μιά ακόμη φορά, τήν παραμονή τής κοινωνικής επανάστασης.

Ανάμεσα σ' αυτά τά δυό ρεύματα, που πάντα εκδηλώνονται καί πάντα συγκρούονται μεταξύ τους — τή λαϊκή τάση κι εκείνη που διψάει γιά πολιτική καί θρησκευτική κυριαρχία — κάναμε τήν εκλογή μας.

Προσπαθούμε νά συλλάβουμε ξανά τό πνεύμα που οδήγησε τούς ανθρώπους τόν 12ο αιώνα νά οργανωθούν μέ βάση τήν ελεύθερη συμφωνία καί τήν ατομική πρωτοβουλία, καθώς επίσης καί τήν ελεύθερη ομοσπονδία τών ενδιαφερόμενων ομάδων. Κι είμαστε έτοιμοι ν' αφήσουμε τούς άλλους προσκολλημένους στήν αυτοκρατορική, τή Ρωμαϊκή καί τή θρησκευτική παράδοση.

Η Ιστορία δέν είναι μιά συνεχής φυσική εξέλιξη. Ξανά καί ξανά η εξέλιξη έχει σταματήσει σέ μιά συγκεκριμένη περιοχή μόνο καί μόνο γιά νά εμφανιστεί κάπου αλλού. Η Αίγυπτος, η Εγγύς Ανατολή, οι Μεσογειακές ακτές, η Κεντρική Ευρώπη υπήρξαν όλες μέ τή σειρά τους κέντρα ιστορικής ανάπτυξης. Κάθε φορά όμως τό μοντέλο ήταν τό ίδιο: ξεκινούσε απ' τή φάση τής πρωτόγονης φυλής, ακολουθούμενη απ' τήν κοινότητα τού χωριού κι ύστερα τήν ελεύθερη πόλη γιά νά πεθάνει τελικά μέ τόν ερχομό τού Κράτους.

Στήν Αίγυπτο ο πολιτισμός αρχίζει μέ τήν πρωτόγονη φυλή. Προχωράει στήν κοινότητα τού χωριού καί αργότερα στήν περίοδο τών ελεύθερων πόλεων κι ακόμη αργότερα στό Κράτος, τό οποίο μετά από μιά περίοδο άνθησης, τόν οδηγεί στό θάνατο.

Η ανάπτυξη αρχίζει ξανά στή Συρία, τήν Περσία καί τήν Παλαιστίνη. Ακολουθεί τό ίδιο μοντέλο: φυλή, κοινότητα τού χωριού, ελεύθερη πόλη, παντοδύναμο Κράτος καί... ο θάνατος.

Ένας νέος πολιτισμός γεννιέται τότε στήν Ελλάδα, διαμέσου πάντα τής φυλής. Φτάνει σιγά-σιγά στό επίπεδο τής κοινότητας τού χωριού καί μετά στίς δημοκρατι-

κές πόλεις. Σ' αυτές τίς πόλεις ο πολιτισμός φτάνει στό απόγειό του. Η Ανατολή όμως μεταδίδει τό μικρόβιό της, τίς δεσποτικές της παραδόσεις. Πόλεμοι καί κατακτήσεις χτίζουν τό βασίλειο τού Αλέξανδρου τού Μακεδόνα. Τό Κράτος επιβεβαιώνεται, αυξάνεται, καταστρέφει όλο τόν πολιτισμό καί ξανά... ο θάνατος.

Μέ τή σειρά της η Ρώμη ξαναρχίζει τόν πολιτισμό απ' τήν αρχή. Γιά μιά ακόμα φορά βρίσκει κανείς στήν αρχή τήν πρωτόγονη φυλή κι ύστερα τήν κοινότητα τού χωριού, τήν οποία ακολουθεί η πόλη. Σ' αυτή τή φάση η Ρώμη βρισκόταν στό απόγειο τού πολιτισμού της. Τότε όμως έρχεται τό Κράτος κι η Αυτοκρατορία καί μετά... ο θάνατος.

Πάνω στά ερείπια τής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, Κέλτικες, Γερμανικές, Σλάβικες καί Σκανδιναβικές φυλές παίρνουν γιά μιά ακόμα φορά στά χέρια τους τά νήματα τού πολιτισμού. Σιγά-σιγά η πρωτόγονη φυλή αναπτύσσει τούς θεσμούς της καί καταφέρνει νά δημιουργήσει τήν κοινότητα τού χωριού. Παραμένει σ' αυτό τό στάδιο μέχρι τόν 12ο αιώνα όπου εμφανίζεται η δημοκρατική πόλη κι αυτή φέρνει μαζί της τήν άνθηση τού ανθρώπινου πνεύματος, αποδείξεις τού οποίου είναι τά αριστουργήματα τής αρχιτεκτονικής, η μεγαλειώδης ανάπτυξη τών τεχνών, οι ανακαλύψεις που έβαλαν τά θεμέλια τών φυσικών επιστημών... Τότε όμως εμφανίζεται τό Κράτος καί μετά... ο θάνατος.

Ναί: Θάνατος ή Ανανέωση! Ε ί τ ε τό Κράτος θά υπάρχει πάντα, συντρίβοντας τήν ατομική καί τοπική ζωή, καταλαμβάνοντας όλα τά πεδία τής ανθρώπινης δραστηριότητας, φέρνοντας μαζί του πολέμους κι εσωτερικές διαμάχες γιά τήν εξουσία, πραξικοπήματα που δέν αντικαθιστούν παρά έναν τύραννο μ' έναν άλλο κι αναπόφευκτα στό τέλος αυτής τής εξέλιξης υπάρχει... ο θάνατος· ε ί τ ε θά καταστραφούν τά Κράτη καί μιά νέα ζωή θά ξαναρχίσει σέ χιλιάδες κέντρα μέ βάση τή ζωντανή πρωτοβουλία καί τήν ελεύθερη συμφωνία ατόμων καί ομάδων.

Η εκλογή ανήκει σέ σάς!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι λόγοι που μέ οδήγησαν σ' αυτή τήν υπόθεση αναπτύσσονται σέ μιά μελέτη, "Η Αποξήρανση τής Ευρασίας" που έγινε γιά τό Τμήμα Ερευνών τής Γεωγραφικής Εταιρίας τού Λονδίνου καί δημοσιεύτηκε στή Γεωγραφική Επιθεώρηση (Λονδίνο, Ιούνης 1904).

2. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται γι' αυτό τό θέμα καθώς επίσης καί γιά τίς κοινοτικές φάσεις καί τίς ελεύθερες πόλεις, θά βρεί πιό εκτενείς πληροφορίες καί βιβλιογραφικές πηγές στό βιβλίο μου "Αλληλοβοήθεια".

3. Σ.τ.Μ.- Φυλές τής Αλγερίας καί Τυνησίας.

4. Σ.τ.Μ.- Ισλανδικά καί νορβηγικά παραδοσιακά έργα, συνήθως μέ τή μορφή πρόζας, που περιγράφουν τή ζωή μιάς οικογένειας ή ενός φημισμένου πολεμιστή.

5. Σ.τ.Μ.- Φιλία - Ένωση αλληλοβοήθειας.

6. Σ.τ.Μ.- Τετελεσμένο γεγονός.

7. Σ.τ.Μ.- Εμπορική Ένωση.

8. Σ.τ.Μ.- "Χτίστης ήταν ο λαός".

9. Σ.τ.Μ.- Επ' άπειρον.

10. Σ.τ.Μ.- Συνάδελφοι.

11. Σ.τ.Μ.- Βράχος τού Καπιτώλιου στή Ρώμη, όπου κρέμαγαν τούς εγκληματίες.

12. Σ.τ.Μ.- Ανώτερη τάξη.

13. Σ.τ.Μ.- Κατώτερη τάξη.

14. Σ.τ.Μ.- Που πήγαζε απ' τούς ιερούς κανόνες.

15. Οι "ταραχώδεις καιροί" στή Ρωσία στίς αρχές τού 17ου αιώνα αντιπροσωπεύουν ένα παρόμοιο κίνημα, ενάντια στή δουλοπαροικία καί τό Κράτος χωρίς όμως θρησκευτική βάση.

16. Σ.τ.Μ.- Αγροτικός ξεσηκωμός (απ' τόν αγρότη Τζέημς Ζάκ που πρωτοστάτησε σ' ένα τέτοιο κίνημα στά 1357).

17. Σ.τ.Μ.- Τετελεσμένο γεγονός.

18. Έχει ήδη αρχίσει νά γίνεται καί στή Ρωσία, όπου η κυβέρνηση έχει νομιμοποιήσει τή λεηλασία τής κοινοτικής γής μέ τό νόμο τού 1906 κι έχει ευνοήσει τά όργανά της σ' ότι αφορά τή λεηλασία αυτή.

19. Βλέπε τό άρθρο τού Δρ. Τζίλμπερτ Σλέιτερ "Η Περίφραξη τής κοινοτικής γής" στή Γεωγραφική Επιθεώρηση τής Γεωγραφικής Εταιρίας τού Λονδίνου, μέ σχέδια καί χάρτες, Γενάρης 1907. Αργότερα δημοσιεύτηκε μέ μορφή βιβλίου.

20. Σ.τ.Μ.- Λόγος ύπαρξης.

ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	• ΖΩΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	• Η ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	• ΦΕΝΤΕΡΑΛΙΣΜΟΣ, ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ...
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	• ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΙΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	• ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ	• ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ
ΡΟΚΕΡ	• ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΟΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΥΝΤΟΝ	• ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΣΤΙΡΝΕΡ	• Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ
ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ	• ΧΩΡΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΚΑΦΙΕΡΟ	• ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΞ
ΟΥΑΙΛΝΤ	• Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΛΑΦΑΡΓΚ	• ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ	• Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΗΔΟΝΩΝ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ	• ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΓΟΥΩΡΝΤ	• ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ & ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΡΟΜΠΕΡΤΣ	• Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ & Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ	• ΙΕΡΑΡΧΙΑ & ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ	• ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ	• ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ
ΚΑΜΥ	• ΟΥΤΕ ΔΗΜΙΟΙ ΟΥΤΕ ΘΥΜΑΤΑ
ΧΑΞΛΕΥ	• ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ
ΠΕΡΛΜΑΝ - ΒΑΝΕΓΚΕΜ	• Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ
ΜΠΟΝΑΝΟ - ΙΣ	• ΤΑ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
VOLONTE ANARCHISTE	• ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ & ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ
ΓΚΟΜΠΕΝ	• Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΙΣΜΟΥ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ	• ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ	• Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΑΑΑΝΑΠΝΟΩΝ
ΜΠΟΙΚΟΣ	• ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
ΒΛΑΧΟΣ	• ΓΙΑ ΟΡΕΚΤΙΚΟ: ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΝΥΧΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΠΟΝΤΡΙΓΙΑΡ	• ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΜΠΡΕΤΟΝ	• ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
ΡΗΝΤ - ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ	• Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ
ΧΟΥΗΛΕΡ - ΦΕΝΤΕΡΙΚΙ	• Η ΠΟΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΓΥΝ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
ΕΡΛΙΧ - ΦΑΡΟΟΥ	• ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
ΚΟΛΛΟΝΤΑΙ	• Ο ΕΡΩΤΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ
ΜΕΗΛΕΡ	• ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ
ΝΟΤΑΡΝΙΚΟΛΑ	• Η ΑΔΥΝΑΤΗ ΑΠΟΔΡΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ	• ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΗΣ!
ΑΡΤΩ	• Ο ΗΛΙΟΓΑΒΑΛΟΣ
ΚΑΜΥ	• Η ΠΑΝΟΥΚΛΑ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ-ΠΕΛΙΕ-ΒΑΙΣΝΕΡ	• ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟΣ TV
ΜΠΑΡΟΟΥΖ	• Ο Α ΠΟΥΚ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ
ΤΖΕΡΟΝΥΜΟ	• ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΙΝΔΙΑΝΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
ΜΕΗΛΕΡ	• Ο ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΜΑΝΙΑΚΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΑΛΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ & ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΣΤΙΣ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ ΤΟΥ ΓΟΥΗΓΚΑΝ ΠΑΙΡ

ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΚΡΑΤΗΣΤΕ ΣΦΙΧΤΑ ΤΟ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟ ΣΑΣ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ 1984
ΟΡΓΟΥΕΛ	• Η ΦΑΡΜΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΜΠΟΥΡΜΑ
ΟΡΓΟΥΕΛ	• Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑ
ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ	• ΟΙ ΑΡΗΑΝΟΙ
ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ	• ΟΛΤΣΜΟΜΠΙΛ
ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ	• ΨΥΧΟΜΠΟΥΡΔΕΛΟ
ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ	• ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ
ΔΑΓΛΑΣ	• Η ΜΕΡΑ ΤΩΝ ΦΩΤΑΓΩΓΩΝ
Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ	• Η ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ
Π. ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ	• ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ
Ζ. ΜΕΣΡΙΝ	• ΤΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ
Ρ. ΛΑΙΝΓΚ	• Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ
ΜΕΛΤΣΕΡ	• ΤΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ
	• ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ '75
ΜΕΛΤΣΕΡ	• ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ
ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ	• Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
ΠΑΖ	• ΝΤΟΥΡΡΟΥΤΙ
ΓΚΕΡΕΝ	• Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
	• ΟΙ "ΙΖΒΕΣΤΙΕΣ" ΤΗΣ ΚΡΟΣΤΑΝΔΗΣ
ΜΠΟΝ	• ΧΙΠΠΙΣΜΟΣ
ΟΛΙΒΙΕ - ΛΑΝΤΑΟΥ	• Η GPU ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ
ΑΝΤΕΡΣΟΝ	• Η ΟΥΓΓΡΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1956
ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ	• ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ
	• ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΣΙΝΩΦ	• ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΧΝΟΒΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
ICO	• Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ 1970-1980
IS	• ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ ΣΧΙΣΜΑ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ
ΧΑΝΤΚΕ	• ΒΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ
ΡΑΙΧ	• ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ
ΡΑΙΧ	• Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ & Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
ΡΑΙΧ	• ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ
ΡΑΙΧ	• ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ & ΑΥΤΟΕΡΩΤΙΣΜΟΣ
ΡΑΙΧ	• ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΟΦΥΣΙΚΗΣ
ΡΑΙΧ	• Ο ΜΑΖΟΧΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
ΛΑΙΝΓΚ - ΣΑΑΖ	• ΔΥΟ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ
ΚΟΥΠΕΡ	• Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ
ΜΠΡΕΝΤΕΛ	• Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ
ΧΟΡΚΧΑΙΜΕΡ	• ΤΟ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΑΝΩΝΥΜΟΥ	• ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΩΝ...
ΝΑΜΠ	• ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ
	• ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Α'
	• ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Β'
ΒΑΝΕΓΚΕΜ	• ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ 'Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ;
	• Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΗΣ ΒΟΡΚΟΥΤΑ

«...Το κράτος (κρατική δικαιοσύνη, κρατική Εκκλησία, κρατικός στρατός) και ο καπιταλισμός είναι, κατά την γνώμη μας, αδιαχώριστες έννοιες. Στην Ιστορία, οι θεσμοί αυτοί αναπτύχθηκαν παράλληλα, ενισχύοντας και υποστηρίζοντας ο ένας τον άλλον. Είναι ενωμένοι, όχι λόγω μιάς απλής σύμπτωσης της σύγχρονης ανάπτυξης, αλλά με τον δεσμό αιτίας και αποτελέσματος, αποτελέσματος και αιτίας. Έτσι, το κράτος εμφανίζεται σε μας σαν μια εταιρεία για την κοινή προστασία του γαιοκτήμονα, του πολεμιστή, του δικαστή και του ιερέα, που έχει συσταθεί για να προσφέρει την δυνατότητα στον καθέναν από αυτούς να διεκδικήσει την αντίστοιχη εξουσία του πάνω στον λαό, καθώς και να εκμεταλλεύεται τους φτωχούς. Αυτή είναι η καταγωγή του κράτους, αυτή είναι η ιστορία του και αυτή είναι η σημερινή ουσία του.»

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΓΛΑΥΚΟΨ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ